

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. MUSTAFA'NIN KIZI EMİNE SULTAN'IN HAYATI
(1696-1739)**

DOKTORA TEZİ

NİHAL YILMAZ DEMİRASLAN

BALIKESİR, 2025

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. MUSTAFA'NIN KIZI EMİNE SULTAN'IN HAYATI
(1696-1739)**

DOKTORA TEZİ

NİHAL YILMAZ DEMİRASLAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. SERKAN SARI

BALIKESİR, 2025

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 201012518003 numaralı Nihal YILMAZ DEMİRASLAN'ın hazırladığı II. Mustafa'nın Kızı Emine Sultan'ın Hayatı (1696-1739) konulu DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18.06.2025 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

İmza

Üye (Danışman) Doç. Dr. Serkan SARI

İmza

Üye Doç. Dr. Mehmet Salih ERKEK

İmza

Üye Doç. Dr. Serap SUNAY

İmza

Üye Doç. Dr. Sungur DOĞANÇAY

İmza

18/06/2025
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

18/06/2025

Nihal YILMAZ DEMİRASLAN

ÖNSÖZ

Hanedan mensubu kadın biyografileri, Osmanlı Tarihi'ne farklı bir pencereden bakmaktır. Devletlerin siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal olaylar üzerinden ilerleyen kronolojilerinde, insanların yaşam öykülerinin yerinin tam olarak neresi olduğunu tespit etmede biyografiler önemli ufuklar açmaktadır. Biyografiler salt doğum ve ölüm arasında kişilerin yaşadığı olaylardan ibaret değildir ya da biyografisi yazılacak kişilerin önemli bir olayın parçası olması gerekmez.

Hanedan mensubu kadınlarla ilgili yapılan çalışmalar azımsanmayacak miktardadır. Fakat yapılan kadın biyografi çalışmaları, genellikle gücü temsil eden ve harem entrikalarının başrolünü üstlenen şahsiyetler olarak valide sultanlar ve vakıfları ile ilgili ya da harem çekişmelerinde taraf olan haseki sultanlar ile ilgilidir. Padişah kızlarının konu edildiği çalışmalar ise hakkında ulaşılabilen belge miktarının fazlalığı münasebetiyle son dönem sultanlarını kapsayıcı niteliktedir. Bu çalışmada, bir padişah kızı olarak dünyaya gelen Emine Sultan'ın kısa ve meşakkatli hayatı ele alınmıştır. Ancak Emine Sultan ne harem içi çekişmelerde bir taraf ne de vakıflarının çokluğu ile sosyal ve ekonomik manada göze batan bir kişiliktir. Aksine kendi hayatı hakkında henüz beş yaşında önemli kararların alındığı, evlendiği paşanın idamı veyahut ölümü ile başka bir izdivacın başkahramanı olarak, debdebeli bir sultanlıktan çok mutsuz bir hayat yaşadığı söylenilebilir.

Çalışmanın zorlayıcı tarafları, Emine Sultan'ın yaşadığı dönem itibarıyla hakkında elde etmeye çalışılan bazı kritik bilgilere ulaşmadaki sorunlardır. Bu sorunlar sadece yaşanan dönemle alakalı olmamakla birlikte kayıt altına alınmamış yahut karışıklığa sebebiyet verecek isim benzerlikleri ya da tarih yazımındaki hatalardan kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın odak noktası olan Emine Sultan'ın yaşam öyküsü irdelenirken, evlendiği kişilerin hayatları da pek tabii çalışmaya dâhil edilmiştir. Emine Sultan'ın evlilik yaşadığı Çorlulu Ali Paşa, Receb Paşa ve Abdullah Paşa'nın devlet kademelerindeki yerleri ve faaliyetleri de çalışmanın ikincil alanı olarak belirlenmiştir.

Çalışmada Emine Sultan, Çorlulu Ali Paşa ve Abdullah Paşa'nın vakıf faaliyetleri temele alınarak, söz konusu kişilerin sosyal ve ekonomik hayattaki yerleri ve sosyal ve ekonomik hayata bakış açıları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çok uzun ve meşakkatli bir sürecin nihayetinde ortaya çıkan bu çalışmaya baktığımda, en büyük teşekkürüm, bana inandığı ve desteğini hiçbir zaman esirgemediği için değerli danışmanım Doç. Dr. Serkan Sarı'ya olacaktır. Kendisi çalışmanın ortaya çıkmasında, şekillenmesinde ve yeni bakış açıları kazanmasında büyük rol oynamıştır.

Tezin aşamalarında belirleyici yorumları ve tavsiyeleri için değerli hocam Prof. Dr. Kenan Ziya Taş'a minnettarım. Tez çalışması süreci içerisinde yaptığı değerlendirmeler sayesinde, kullanılacak kaynakların çeşitlenmesinde büyük katkısı olan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Salih Erkek'e müteşekkirim. Doktora süreci boyunca yardımlarını esirgemeyen Dr. Azer Gürcan'a da büyük bir teşekkür borçluyum.

Ulaşamadığım kaynakların temini hususunda vaktini harcamaktan çekinmeyen, büyük yardımını gördüğüm arkadaşım Ebubekir Al'a çok teşekkür ederim. Yine tezimde kullandığım fotoğrafların teminini titizlikle gerçekleştiren arkeolog Tolga Öztan'a teşekkür ederim.

Tezimi bitirmemi sabırsızlıkla bekleyen ve beni her koşulda destekleyen, dualarını üzerimden eksik etmeyen aileme ve özellikle İngilizce çevirilerde büyük yardımını gördüğüm kardeşim Fulya Yılmaz Karaoğlan'a her daim minnettar kalacağım. Maddi ve manevi manada her zaman yanımda olan eşim Aykut Demiraslan'a sonsuz teşekkürler. İkinci en büyük teşekkürüm ise onunla geçireceğim zamanları tezime harcadığım için sevgili kızım Masal'adır. Anlayışından ötürü kendisine teşekkür borçluyum.

BALIKESİR, 2025

NİHAL YILMAZ DEMİRASLAN

ÖZET

II. MUSTAFA'NIN KIZI EMİNE SULTAN'IN HAYATI (1696-1739)

YILMAZ DEMİRASLAN, Nihal
Doktora, Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serkan SARI
2025, 183 Sayfa

Bu çalışma, II. Mustafa'nın kızı olarak dünyaya gelen Emine Sultan'ın hayat hikâyesini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Emine Sultan, yaşadığı dönemde meydana gelen olay ve durumların etkilerini küçük yaşından itibaren hissetmeye başlamıştır. Beş yaşında nişanlanmış, yedi yaşında babasını kaybetmiş ve on iki yaşında da amcası III. Ahmed tarafından evlendirilmiştir. İki eşi idam edilmiştir. Hayatı, böylesi acılarla dolu olan Emine Sultan, nikris hastalığının pençesinde yıllarca acı çekmiş ve nihayet 43 yaşında hayata gözlerini yummuştur.

Çalışma, dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal bir panoramasının ortaya konulmasıyla başlamaktadır. Sonraki bölümlerde, Emine Sultan'ın doğumu, ailesi, yaptığı evlilikler ve bu kişilerin de hayat hikâyeleri yer almaktadır. Emine Sultan'ın ilk eşi Çorlulu Ali Paşa, II. Mustafa'ya olan yakınlığı ve III. Ahmed dönemi vezir-i azamlarından olması nedeniyle, kendisinin görevleri ve vakıf eserleri geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Emine Sultan'ın diğer evliliklerini gerçekleştirdiği Receb Paşa ve Aydın muhassılı Abdullah Paşa da nispeten daha az önemli kademelerde görev almaları ve haklarında daha az bilgi bulunmasından dolayı, daha sığ bir çerçevede ele alınmıştır. Son bölümde ise Emine Sultan'ın vakıf ve hayratları değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada hanedan mensubu bir kadının yaşam öyküsü ele alınırken, siyasi dinamiklere göre yapılan evliliklerin sultan yaşamlarına olan etkilerinin kanıksanmaması gerekliliği sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Mustafa, III. Ahmed, Emine Sultan, Evlilik

ABSTRACT

THE DAUGHTER OF MUSTAFA THE SECOND: THE LIFE OF EMİNE SULTAN (1696-1739)

YILMAZ DEMİRASLAN, Nihal

PhD Thesis, Department of History

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Serkan SARI

2025, 183 Pages

This study aims to depict the life story of Emine Sultan born as the daughter of Mustafa II. Emerging from her young age, Emine Sultan started to feel the impacts of the events and circumstances happening during her life time. She got engaged at the age of five, lost her father at the age of seven and was married off by her uncle Ahmed III. Her second spouse was executed. Emine Sultan whose life is full of such miseries suffered from the podagra illness for years and eventually passed away at the age of 43.

The study commences with demonstrating the diplomatic, economic and social perspective of that time. In following chapters, the birth of Emine Sultan, her family, marriages and the life story of those people are concerned. Because of his affinity for Mustafa II and being one of the Grand-Vezirs during the reign of Ahmed III, Ali Pasha of Çorlu, the first spouse of Emine Sultan, his missions and foundation works are discussed in a wide outline. Her other spouses that she married, Receb Pasha and Aydın Muhasıllı Abdullah Pasha are treated in a shallow frame as they were assigned in comparably less significant ranks and there exists less information about them. In the last chapter, Emine Sultan's foundation and charities are assessed.

In this work, when approaching the biography of a woman of dynasty, the necessity of not being accustomed to the effects of marriages done with political concerns on the lives of Sultans is questioned.

Keywords: Mustafa II, Ahmed III, Emine Sultan, Marriage

Hayatımın Işığı Kızım MASAL'a...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLOLAR LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi (Konusu)	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	1
1.4. Araştırmanın Varsayımları	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.6. Tanımlar.....	2
2. İLGİLİ ALANYAZIN	4
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	4
2.2. İlgili Araştırmalar	4
3. YÖNTEM	7
3.1. Araştırmanın Modeli	7
3.2. Evren ve Örneklem	7
3.3. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	8
3.4. Verilerin Toplanma Süreci	8
3.5. Verilerin Analizi	8
4. BULGULAR VE YORUMLAR	10
4.1. XVIII. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu	10
4.2. XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Hanedan Mensubu Kadınlar...16	
4.3. Emine Sultan'ın Hayatı.....	18
4.3.1. Doğumu ve Çocukluğu.....	18
4.3.2. Emine Sultan'ın Çocukluk Kıyafetleri.....	20
4.3.3. Emine Sultan'ın Ailesi.....	22

4.3.4. Emine Sultan'ın İzdivaçları	22
4.3.4.1. Çorlulu Ali Paşa.....	24
4.3.4.1.1. Çorlulu Ali Paşa'nın Vezir-i Azam Olmadan Önceki Görevleri..	28
4.3.4.1.2. Vezir-i azamlığa Tayini.....	36
4.3.4.1.3. Emine Sultan ve Çorlulu Ali Paşa'nın Nikâh ve Düğünü.....	37
4.3.4.1.4. Çorlulu Ali Paşa'nın Azli ve İdamı.....	43
4.3.4.1.5. Çorlulu Ali Paşa'nın Vakıfları ve Hayratları	44
4.3.4.1.5.1. Çorlulu Ali Paşa Külliyesi.....	44
4.3.4.1.5.1.1 Cami	45
4.3.4.1.5.1.2. Tekke	46
4.3.4.1.5.1.3. Medrese (Dar'ül Hadis)	47
4.3.4.1.5.1.4. Kütüphane	49
4.3.4.1.5.1.5. Meşrûtalar	50
4.3.4.1.5.1.6. Şadırvanlar	51
4.3.4.1.5.1.7. Hazireler	51
4.3.4.1.5.1.8. Çorlulu Ali Paşa'nın Mezarı ve Kitabesi	52
4.3.4.1.5.2. Çorlulu Ali Paşa Camii (Tersane/Kasımpaşa)	52
4.3.4.1.5.3. Çorlulu Ali Paşa Hanı	53
4.3.4.1.5.4. Çorlulu Ali Paşa Hamamı	54
4.3.4.1.5.5. Çorlulu Ali Paşa Yalısı	55
4.3.4.1.5.6. Çeşmeleri	56
4.3.4.1.5.6.1. Çorlulu Ali Paşa'nın Günümüze Ulaşan Çeşmeleri	56
4.3.4.1.5.6.2. Çorlulu Ali Paşa'nın Günümüze Ulaşamayan Çeşmeleri	58
4.3.4.1.5.6.3. Çorlulu Ali Paşa'nın Vakfiyesinde Adı Geçmeyen Fakat Dönemin Kaynaklarında Adı Geçen Çeşmeleri.....	61
4.3.4.2. Trabzon Valisi Receb Paşa.....	62
4.3.4.3. Aydın Muhassılı Abdullah Paşa	67
4.3.4.3.1. Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın Vakıfları ve Hayratları	73
4.3.5. Emine Sultan'ın Çocukları.....	73
4.3.6. Emine Sultan'ın Gelirleri: Hasları, Maaşı ve Tayinatları.....	74
4.3.7. Emine Sultan'ın Maiyeti.....	76
4.3.8. Emine Sultanın Ev ve Mutfak Eşyaları.....	77
4.3.9. Emine Sultan'ın Vakıfları ve Hayratları.....	80
4.3.9.1. Emine Sultan Yalısı/Sarayı.....	81

4.3.9.2. Emine Sultan Hamamı (Debbağhane Hamamı).....	83
4.3.9.3. Ev ve Bostanları/Bahçeleri.....	83
4.3.9.4. Emine Sultan'ın Çeşmeleri.....	84
4.3.9.5. Emine Sultan Vakfı'nın İçeriği ve Şartları.....	86
4.3.9.6. Vakıfnamede Yer Alan Satış, Satın Alma ve Kiralama İşleri.....	87
4.3.10. Emine Sultan'ın Yaşadığı Saraylar ve Sahil Saraylar.....	89
4.3.11.Emine Sultan'ın Hastalığı ve Vefatı.....	92
4.3.12 Emine Sultan Türbesi.....	93
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	95
5.1. Sonuçlar	95
5.2. Öneriler	98
KAYNAKÇA	99
EKLER.....	111
EK 1: Emine Sultan ve kardeşi Ayşe Sultan'ın Nişan Hediyeleeri	111
EK 2: Emine Sultan ve Ayşe Sultan'ın Çeyiz Masraflarını Gösteren Belge.....	112
EK 3: Emine Sultan ve Ayşe Sultan'ın Düğünlerini Anlatan Sûrnâmenin Transkripsiyonu	113
EK 4: Emine Sultan'ın Müfredat Defteri.....	118
EK 5: Emine Sultan'ın Vefatı ve Cenaze Töreni.....	119
EK 6: Emine Sultan'ın Vefatı ve Cenazesini Gösteren Belgenin Transkripsiyonu.....	120
EK 7: Emine Sultan Vakfiyesinin İlk Sayfası.....	121
EK 8: Emine Sultan Vakfiyesinin Transkripsiyonu.....	122
EK 9: Emine Sultan'ın Eşyalarını Gösteren Belge.....	129
EK 10: Emine Sultan'ın Eşyalarını Gösteren Belgenin Transkripsiyonu.....	130
EK 11: Emine Sultan Çeşmesi (Mevlanakapı).....	135
EK 12: Emine Sultan Çeşmesi (Mevlanakapı).....	136
EK 13: Emine Sultan Meydan Çeşmesi (Şhremini).....	137
EK 14: Mimar Acem Camii.....	138
EK 15: Örumceksiz Dede Türbesi	139
EK 16: Örumceksiz Dede Türbesi Haziresi.....	140
EK 17: Çorlulu Ali Paşa'ya Vezir-i Azam olduğunda ihsan edilen hediyeler.....	141
EK 18: Çorlulu Ali Paşa'nın Kütüphanesi'ndeki Kitapları Gösteren Fihrist.....	142

TABLÖLÄR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Emine Sultan İçin Dikilen Kıyafetler.....	21
Tablo 2: Emine Sultan'ın Eyüp Ensarî Hazretleri'ndeki Sahil Sarayı'nda Bulunan Eşyaları.....	82
Tablo 3: Emine Sultan'ın Eyüp Ensarî Hazretleri'ndeki Sahil Sarayı'nda Bulunan Diğer Eşyaları	82
Tablo 4: Emine Sultan'ın Kadırga Limanı'ndaki Sarayı'nda Bulunan Eşyaları.....	89
Tablo 5: Emine Sultan'ın Ekmekçi Deresi Sahil Sarayı'nda Bulunan Eşyaları.....	90

KISALTMALAR LİSTESİ

A.{DVNSMHM.d	: Bâb-1 Âsafî Divan-1 Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri
AE.SAMD.III	: Ali Emiri Ahmed 3
AE.SMST.II	: Ali Emiri Mustafa 2
Agy.	: Adı geçen yer
BEO	: Babıali Evrak Odası Evrakı
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.DH	: Cevdet Dâhiliye
C.MF	: Cevdet Maârif
C.ML	: Cevdet Maliye
C.SM	: Cevdet Saray Mesalihi
Çev.	: Çeviren
D.BŞM.d	: Bâb-1 Defterî Başmuhasebe Kalemi Defterleri
D.BŞM.MHF	: Bâb-1 Defterî Başmuhasebe Muhallefat Kalemi Evrakı
Der.	: Derleyen
DH.MKT	: Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
D.M.d	: Bâb-1 Defterî Müteferrik Defterleri Kâtip El Defteri
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn
Haz.	: Hazırlayanlar
HH.d	: Hazine-i Hassa Defterleri
İ.DH	: İrâde Dahiliye
İ.EV	: İrâde Evkâf
İ.ŞD	: İrâde Şûrâ-yı Devlet
İE.DH	: İbnülemin Dahiliye
İE.ENB	: İbnülemin Ensab
İE.ML	: İbnülemin Maliye
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi

MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
MF.MKT	: Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi
Sad.	: Sadeleştiren
TMSK/H	: Topkapı Sarayı Merkez Kütüphanesi, Hazine
TS.MA.d	: Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri
TSMA.e	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak
TÜBESS	: Türkiye Belge Sağlama Sistemi
vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi (Konusu)

Osmanlı İmparatorluğu'nda hanedan mensubu kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalar azımsanmayacak mahiyettedir. Ancak bu çalışmalar genelde gücün simgesi olan kadınlarla ilgilidir. Yaşadıkları döneme damga vurmuş saray içi dinamiklerin başrolü olan bu kadınların, mali ve sosyal yaşantılarından kesitlerin olduğu çalışmalar da bir hayli fazladır. Bu çalışmada ise bir padişah kızının saray hayatı, evlilikleri ve vakıfları ele alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı hanedanına mensup kadınlar içerisinde gücü temsil etmeyen, ancak bir padişah kızı olarak dünyaya gelmiş olmanın avantajlarının ve dezavantajlarının neler olduğunu ortaya koymaktır. Aynı zamanda Emine Sultan'ın yapmış olduğu evlilikler ve vakıfları da ele alınacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi ve ekonomik güç elde etmiş kadınlar dışında kalan, saray içi çekişmelere karışmamış, sarayda değişen dengelere göre hayatı şekillendirilmiş sultanların hayatına örnek teşkil etmesidir. Ayrıca sarayda dünyaya gelen sultanlar için gerçekleştirilen doğum, nikâh, düğün vb. merasimler hakkında bilgi elde etmek açısından önemlidir. Çalışmanın sultanların evliliklerinin gerçekleşme zamanı, nedenleri ve evlendikleri kişilerin statüleri hakkında bilgiler vermesi açısından da önem arz etmektedir. Hanedan kadınlarının karmaşık siyasi ilişkilerin içerisindeki yerlerinin nasıl ve kime göre belirlendiğinin somutlaştırılması açısından öneme haizdir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışma, padişah kızı olan sultanların yaşamlarını konu almaktadır. Temel varsayım, bir sultanın hayatının nasıl şekillendiğidir. Küçük yaşlardan itibaren, kendi hayatı üzerinde söz söyleme hakkını kullanamamış bir insanın, güç odaklarının dengesini korumak için yaptığı evlilikler ve bu evliliklerdeki erkek faktörü ele alınacaktır. Emine Sultan'ın evlilik yaşadığı kişilerin siyasi statülerinin konumları ve değişkenlikleri de ele alınacaktır.

Emine Sultan'ın küçük yaşlarda başlayan evliliklerinin sebeplerinin araştırılması ve ortaya konulması ile özellikle Osmanlı'da sultan evliliklerinin hangi dönemde ve hangi sebeplerle gerçekleştirildiği sorgulanacaktır.

Emine Sultan'ın hayatının bir haritası veyahut tarih şeridi oluşturulurken, nerede doğduğu, nerede yaşadığı ve neler giydiği vb. gibi somut veriler de değerlendirilecektir. Aynı zamanda bir padişah kızının kurduğu vakıf irdelenerek, Emine Sultan'ın sosyal ve dini yönleri ile ilgili çıkarımlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Emine Sultan'ın 1696/1108 yılında doğumu ile 1739/1152 yılında vefatı arasındaki zamanı ele almaktadır. Ayrıca Emine Sultan'ın evlilik yaşadığı Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, Receb Paşa ve Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ile ilgili siyasi ve ailevi bilgiler de yer almaktadır. Başta Emine Sultan olmak üzere bahsi geçen eşlerin yaşamları, çocukları, askeri ve siyasi faaliyetleri ile vakıf eserleri ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

Bu araştırma veri kaynağı olarak arşiv belgeleri, dönemin kronikleri, kitaplar, akademik makaleler, süreli yayınlar, dergiler, lisansüstü tezler, sözlükler ve internet veri tabanları gibi yazılı kaynaklar ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Sultan: Soyut manada güç ve otoriteyi ifade eden sultan sözcüğü, İslam dünyasında XI. yüzyıldan itibaren hükümdarlar tarafından bir unvan olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde XVI. asırdan itibaren padişahın dışında, özel

isimlerin sonuna eklendiğinde padişahın annesi, kızı ve hanımları için kullanılmıştır (Özgüdenli, 2009, s. 496-497).

Valide Sultan: Osmanlılarda tahta geçen padişahın annesine verilen unvan (Akyıldız, 2012, s. 130-131).

Kadınfendi: XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde padişah hanımlarına verilen unvan. III. Ahmed'den itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Akyıldız, 2001, s. 94-95).

İkbal: İlk kez II. Mustafa zamanında kullanılmaya başlanılan padişah gözdesine verilen diğer unvandır (Akyıldız, 2001, s. 94-95).

Sûrî: Kelime anlamı, gerçek olmayan, göstermelik. Daha çok XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı padişah kızlarının küçük yaşta yaptığı evlilikler için kullanılan bir tabir (Tuncer, 2020, s. 67-108).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmada II. Mustafa'nın kızı Emine Sultan'ın doğumundan itibaren bir padişah kızının yaşam öyküsü ele alınırken, sosyal, siyasi ve ekonomik olarak hangi evrelerden geçtiği ve hanedan mensubu kadınların bir imparatorlukta yerinin tam olarak neresi olduğu tartışılacaktır. Biyografi çalışması niteliği taşımakla birlikte Emine Sultan'ın hayatını şekillendiren bir diğer husus olan izdivaçları da ele alınacaktır. Emine Sultan'a ait vakıfname tahlil edilerek, vakıfların sosyal ve dini boyutları değerlendirilecektir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Emine Sultan'ın yaşadığı döneme ışık tutan en ayrıntılı çalışma Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa'nın eseri *Nusretname* (1966)'dir. Bu kronik, dönemin daha çok siyasi, askeri ve mali konulardaki durumunun neredeyse gün gün kayıt altına alındığı, ancak yazıldığı dönemde gerçekleşen deprem, ayın hareketleri ve tutulma zamanları gibi doğa olaylarının da ele alındığı, zaman zaman yazarın kendi yorumlarıyla zenginleştirdiği bir kroniktir. Mehmed Ağa'nın saray görevini ifa ederken yazdığı kısım 1703 tarihine kadardır ve kendisinin bizzat şahit olduğu olayları anlatmıştır. 1703 sonrası olaylarını ise duyularına dayanarak kaleme almıştır.

Nusretname, 2001 yılında Mehmed Topal tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış sonrasında ise yayınlanmıştır. Çalışmaya zenginlik katmak adına *Nusretname*'nin her iki değerlendirmesi de kaynak olarak kullanılmıştır.

Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâîl Âsım Efendi'nin *Târîh-i Râşid ve Zeyli* (2013) adlı eseri, Naîmâ Tarihi'nin devamı niteliğindedir. Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretine rastlayan dönemin de içinde anlatıldığı kroniktir. Bu açıdan özellikle dönemin siyasi olaylarının ayrıntısının anlatılması açısından oldukça değerli bir kaynaktır.

Uşşâkizâde es-Seyyid İbrahim Hasib Efendi *Uşşâkizâde Tarihi* (2005) adlı eserinin müsveddelerini ilk olarak Çorlulu Ali Paşa'nın sadarete getirilmesinden sonra

kendisine sunmuş ve paşa ondan Karaçelebizade Tarihi'ne benzer nitelikte bir tarih yazmasını istemiştir. Bu çalışmada, diğer kroniklerden farklı olarak olaylar meydana geldikçe yazılmış belirli bir tarihe bağlı kalınmamıştır. II. Mustafa dönemine tekabül eden 1695-1712 tarihleri arasındaki olaylar kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu kaynak dönemin siyasi ve özellikle sosyal durumuna ışık tutan, spesifik bilgilerin bulunması açısından faydalı bir kaynaktır.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin *Müri't Tevarih* (1976) adlı eseri ise, XVIII. yüzyılda meydana gelen, özellikle Lale Devri sonrası gelişen olayların daha çok sosyal boyut çerçevesinde ele alındığı bir kronik olması hasebiyle dikkat çekicidir. Dönemin diğer kroniklerinden yararlanılarak meydana getirilmiş farklı bir kaynaktır.

Hanedan mensubu kadınlar ile ilgili yapılacak biyografi çalışmalarında ilk olarak akla gelen kaynak şüphesiz ki Çağatay Uluçay'ın "*Padişah'ın Kadınları ve Kızları*" adlı eseridir. Kitap, Osmanlı padişahlarının kadınlarının ve kızlarının kronolojik olarak ele alındığı bir yapıdadır. Ancak çalışmamızda özellikle sultanların yaptıkları evliliklerin mahiyetleri ve siyasi arenada seçilen damatların fonksiyonlarının değerlendirilmesinin yapılması hususunda belirleyici bilgiler içermektedir. Çağatay Uluçay'ın "Harem" adlı çalışması da yine hanedan mensubu kadınlar ve harem hayatı hakkında genel bilgilerin verildiği başlıca eserlerden ikincisidir.

Hanedan mensubu kadınlardan özellikle valide sultanlar ile ilgili önemli çalışmalardan bir tanesi Ali Akyıldız'ın "*Haremin Padişahı Valide Sultan*" adlı eseridir. Oğlu tahta geçtiğinde Valide Sultanlık unvanını kazanan kadınların haremdeki hayatlarına dair ayrıntılı bilgilerin verildiği kaynak hem siyasi hem sosyal hem de ekonomik olarak valide sultanların yaşamlarına ışık tutması açısından önemlidir. Ali Akyıldız'ın sultan biyografilerine örnek teşkil edecek önemli eserlerinden bir tanesi "Refia Sultan Mü'min ve Müsrif Bir Padişah Kızı" dır. Bir padişah kızının doğumundan ölümüne kadar olan döneme ait bilgilerin değerlendirildiği kapsamlı bir çalışmadır.

Fatma Betül Argıt'ın, Osmanlı'da kadın çalışmalarına kaynak oluşturan, hem hanedan mensubu kadınlar ile ilgili hem de saraylı kadınlarla ilgili önemli eserleri bulunmaktadır. II. Mustafa ve III. Ahmed'in annesi ve Emine Sultan'ın babaannesi olması hasebiyle önem arz eden "*Rabia Gülnuş Emetullah Sultan*" adlı çalışması valide sultan biyografilerine örnek teşkil etmektedir. Valide sultanların haremde ve

siyasi arenadaki güçlerinin sadece Kadınlar Saltanatı olarak adlandırılan döneme indirgenmemesi gerektiğini vurgulayan bir çalışmadır.

Ahmed Atâullah Tayyâr-zâde Atâ'nın *Osmanlı Saray Tarihi-Târîh-i Enderûn* (2010) eseri ayrıntılı olarak okunmuştur. Enderun teşkilatı ve saray teşkilatı hakkında bilgiler bulunan eser, Çorlulu Ali Paşa'nın Enderun'daki ilerleyişinde yürüttüğü tüm memurluklar hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Bu kaynak, idari ve askeri kadronun belirlendiği ve eğitildiği Enderun'un işleyişini öğrenmek açısından oldukça değerli bir kaynaktır. Ayrıca Enderun'dan yetişen sadrazamların biyografilerinin de yer aldığı bir kısmı da mevcuttur.

Selin Özhasta'nın hazırladığı *"Osmanlı Mimarlığında Bir Bani: Çorlulu Ali Paşa ve Eserleri"* (2019), adlı yüksek lisans tezi ise Çorlulu Ali Paşa'nın eserlerinin sanat tarihi açısından ayrıntılı bir değerlendirmesidir. Çorlulu Ali Paşa'ya ait tüm eserler ele alınmış, hatta bugün var olmayan eserleri de değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Zeynep Uçar tarafından hazırlanan *"İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları"* (2018) adlı yüksek lisans tezi, külliye de medfun olan kişiler hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Çorlulu Ali Paşa'nın olası ailesi ve akrabaları hakkında bilgi toplamak amaçlı incelenmiştir. Tez sanat tarihi açısından farklı çıkarımlar yapmak için değerlendirmeye alınmıştır.

Çorlulu Ali Paşa ile ilgili yapılan bir diğer çalışma H. Demet Aksu tarafından hazırlanmış olan *"Çorlulu Ali Paşa Hanı'nın Restorasyon Projesi"* (1999)'dir. Tarihi açıdan bir inceleme olmayıp hanın mimarisi ve restorasyonu ile alakalıdır. Çalışmanın tarihi yönü yanında mimari değerlendirme de yapmak için incelenmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, bir padişah kızı olan Emine Sultan'ın hayatının sadece yaşam öyküsü niteliğinde bir değerlendirmesinden çok Osmanlı'da hanedan mensubu kadınların, bahsi geçen mensubiyetlerinin kendilerine getirmiş olduğu zorunlu yaşam tarzının onların hayatlarına etkisinin irdelendiği bir çalışmadır. Emine Sultan'ın yaşadığı dönemin dinamikleri gereği küçük yaşta yapılan evliliklerin, Osmanlı siyasi yapısı içerisindeki yeri ve amacı da işlenecek bir diğer başlık olacaktır. Emine Sultan'ın üç evliliği de araştırmada ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır. Emine Sultan'ın ilk eşi ve vezir-i azam olması hasebiyle Çorlulu Ali Paşa'nın biyografisinden hareketle dönemin siyasi, askeri, mali ve sosyal durumunun değerlendirilmesi yapılacaktır. Sonraki başlık Emine Sultan'ın ikinci evliliğini gerçekleştirdiği Receb Paşa'nın idari, askeri ve mali kademelerdeki ilerleyişi ele alınacaktır. Emine Sultan'ın son eşi Aydın Muhassılı Abdullah Paşa da izdivaçlar bölümündeki son başlığı oluşturacaktır. Abdullah Paşa'nın bulunduğu görevler ve seferlerin ele alınmasının yanı sıra paşanın vakıf eserleri ve muhallefati ile bilgiler de irdelenecektir. Son bölümde Emine Sultan'ın vakıfları değerlendirilecektir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmada, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin genel durumu çerçevesinde Osmanlı sarayında doğmuş ve yetişmiş hanedan mensubu kadınların siyasi ve sosyal konumları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda II. Mustafa'nın kızı olması hasebiyle Emine Sultan'ın yaşamı ve izdivaçları değerlendirilmiştir. Emine Sultan'ın ilk izdivacı, II. Mustafa'ya olan yakınlığı ve vezir-i azam oluşundan dolayı 1670-1711 tarihleri arasında yaşamış Vezir-i azam Çorlulu Ali Paşa'nın biyografisi de kapsamlı olarak ele alınmıştır. Çorlulu Ali Paşa'nın azli ve idamı sonrasında Emine Sultan'ın sonraki iki izdivacı Recep Paşa ve Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın biyografileri de çalışmanın diğer başlıklarını oluşturmuştur. Çalışmanın son başlığında Emine Sultan'ın vakıfları ve hayratları değerlendirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Teknikleri

Çalışma için öncelikle T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'na gidilerek Emine Sultan, Çorlulu Ali Paşa, Receb Paşa ve Aydın muhassılı Abdullah Paşa ile ilgili arşiv taramaları yapılarak gerekli belgeler ve defterlerin dijital kopyaları satın alınmıştır. İSAM Kütüphanesi'nden yine Emine Sultan, Çorlulu Ali Paşa, Receb Paşa ve Aydın muhassılı Abdullah Paşa ile ilgili tarama yapılarak gerekli birinci el ve ikinci el kaynaklar çoğaltılarak ve dijital kopya şeklinde satın alınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakıf defterleri taranarak Emine Sultan ve Çorlulu Ali Paşa'ya ait vakıf defterlerinin dijital kopyaları alınmıştır. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nden çalışma konusu ile alakalı tarama yapılmış, yazma ve matbu belge ve defterlerin dijital kopyaları satın alınmıştır. Balıkesir Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi ve Balıkesir Millet Kütüphanesi'nde yer alan konu ile ilgili kaynaklar ödünç alma, çoğaltma ve fotoğraflama yöntemleri kullanılarak elde edilmiştir. Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nden çalışma konusu ile ilgili tezler indirilmiştir. Veri tabanında olmayan tezler TÜBESS üzerinden satın alınmıştır.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Çalışma ile ilgili toplanan kaynaklardan, arşiv belgeleri ve matbu belgeler transkripte edilerek fişlenmiştir. Yine tezin birinci ve ikinci el kaynakların bir kısmı Zotero programı kullanılarak, bir kısmı normal şekilde fişlenerek kaynakların konulara göre tasnifi sağlanmış olmaktadır. Transkripte edilen belgelerin bir kısmı tablo haline getirilmiştir. Böylelikle tablo halindeki verilerin daha kolay yorumlanabilir hale gelmesi sağlanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Toplanan ve kendi içerisinde konulara göre ayrılan tüm veriler, öncelikle Emine Sultan'ın hayatını analiz etmek için yorumlanmıştır. Sonrasında ise Emine Sultan'ın izdivaçları ele alınmıştır. Emine Sultan'ın ilk izdivacı ve sadrazam olması hasebiyle Çorlulu Ali Paşa'nın biyografisini ortaya koyabilmek için diğer veriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Emine Sultan'ın diğer izdivaçları da nispeten daha

az önemli görevler icra ettikleri ve haklarında daha az bilgiye ulaşılabildiği için değerlendirmeleri de bu minvalde yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. XVIII. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti için duraklamanın nedenlerinin neredeyse tamamının farkına varıldığı ve kaçınılmaz sonun başlangıcının ötelenmeye çalışıldığı bir yüzyıl olmuştur. XVI. yüzyılın son çeyreğinden sonra ve XVII. yüzyılda meydana gelen olumsuz gelişmeler Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldaki devleti ayakta tutma çabalarına ve değişim sürecinin başlamasına neden olmuştur. Savaşlar kaybedilmeye başlanmış, devlet ekonomisi kapanmaz yaralar almaya başlamıştır. Devlet eski otoritesini ve gücünü yansıtacak yöneticilerden -bir kaç padişah ve Köprülüler dönemi hariç- mahrum kalmıştır. Siyasi, askeri, iktisadi gücünü yitirmeye başlayan her devlette olduğu gibi kurumlarda içten çürüme meydana gelmeye başlamış ve isyanlar baş göstermiştir. Yönetici kesimin memnuniyetsizliği yönetilen kesimin memnuniyetsizliğini de doğal olarak beraberinde getirmiştir. Kötü gidişata son vermek için yapılması gerekenlerin küçük ve günü kurtaracak cinsten olmayıp köklü değişimler sağlayacak türden olması gerektiğinin farkına varılmıştır.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne yeni bir diplomasi ve savaş anlayışı getirecek olan siyasi gelişmeler, 1683 II. Viyana Bozgunu ve 1684 -1699 yılları arasında devam edecek olan Kutsal İttifak Savaşları sonrasında imzalanan Karlofça Antlaşması sonrası meydana gelmiştir. Burada şunu belirtmek yerinde olacaktır ki Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin diplomatik manada dönüm noktasını teşkil etmektedir. Avrupa karşısında hiçbir zaman eşit şartlarda masaya oturmayan Osmanlı Devleti şimdi verdiği büyük toprak kayıpları neticesinde hiç yapmadığı bir şeyi yapacak ve eşit diplomasi anlayışına doğru dönüşmeye başlayacaktır. Yani bu durum Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş eski gücünü yitirdiğini ve bunu değiştirmenin mutlak yollarını aradığının en açık göstergesidir. Bir nevi Avrupa'nın gücü karşısında yine Avrupa'dan hareketle kendi diplomasisine yön vermeye çalışarak idarî, askerî, malî ve içtimaî anlamda eski gücüne kavuşmayı amaçlamıştır (Kodaman, 2007, 13-15). Avrupa diplomasisi için ise durum çok daha farklı bir öneme haizdi. Avrupa güç dengesi Fransa ve Osmanlı Devleti'ne karşı korunmuş olacak ve Fransa'ya karşı

Avusturya ile bir araya gelen İngiltere Avrupa siyasetinde çok önemli bir yere gelecektir (Sander, 1987, s. 82).

Osmanlı Devleti'nin belki de yeni yüzyıldaki kaderini belirleyecek olan Karlofça Antlaşması, 1695 yılının ortalarına kadar savaştığı Avusturya, Lehistan ve Venedik ittifakı ile imzalanmıştır. Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı ılımlı bir siyaset izliyordu, bunun sebebi Rusya'nın kendisine karşı diğer üç devletle ittifaka girmesini istememesidir. Ancak bunu sağlayamamış ve bu ittifaka daha sonrasında aslında Lehlilere düşman olan Rusya da dâhil olmuştur. Bu düşmanlığa rağmen Rusya'nın ittifaka katılmasının sebebi hem ittifakın Rusya'yı aralarına almak istemeleri hem de Rusya'nın Azak Kalesi'ni ele geçirerek Karadeniz'e inme hayallerini gerçekleştirmek istemesidir. Kaldı ki iki sene gibi kısa bir süre sonra Rusya Azak'ı alarak amacına ulaşmıştır (Uzunçarşılı, 2003b, s. 580; Jorga, 2005, s. 231).

1699 Karlofça Antlaşması'na göre; Avusturya, Erdel ile birlikte diğer Macaristan topraklarını, Lehistan, Podolya, Kamanıçe ve Ukrayna'yı, Venedik ise Mora ve Dalmaçya kıyılarını elde etmişlerdir. Rusya Karlofça'ya murahhas göndermesine rağmen antlaşma imzalanmamış ve üç senelik bir ateşkes yapılmıştır. Bunun sebebi Rusya'nın Azak'ı ele geçirdikten sonra Karadeniz'e çıkmak istemesi ancak hali hazırda Kerç boğazının Osmanlı Devleti'nde olması ve Avusturya ile barışın tekrardan imzalanmış olmasıdır. Rusya bu durum karşısında tek başına amacına ulaşamayacağını anlayınca 1700 yılında Osmanlı Devleti ile barış antlaşması imzalar. Bu antlaşmaya göre; Azak kalesi ve çevresi Rusya'ya bırakılacak, Rusya İstanbul'da daimi bir elçi bulunduracak ve bu elçi diğer devletlerin elçileriyle aynı haklara sahip olacaktı (Kantemir, 1980, s. 294-296; Uzunçarşılı, 2003b, s. 593).

II. Mustafa saltanatının son yıllarına denk gelen Karlofça Antlaşması ve İstanbul Antlaşması sonrasında dönemin veziriazamı Amcazade Hüseyin Paşa, diplomatik manada barış dönemine girilmesiyle beraber askeri, mali ve idari alanda bir takım değişikliklere gidilmesi mecburiyetinden hareketle değişim sürecini başlatmaya karar vermiştir. Öncelikle Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları sonrası değişen sınır bölgelerindeki kaleler onarılarak buralara asker sevk edilmiştir. Uzun yıllar devam eden savaşlar nedeniyle bozulan asayişini yeniden sağlamak amacıyla Anadolu ve Rumeli ile Kuzey Afrika'da yer alan Garb Ocakları'nın valilerine fermanlar gönderilerek durumun tabii hale getirilmesi istenmiştir (Zinkeisen, 2011, s. 204-212).

On altı yıl boyunca devam eden savaşlar devletin askeri ve mali anlamda zor günler geçirmesine sebep olmuş ve bu zor günler barış dönemiyle sona erse de geriye

yıpranmış bir hazine ve askeri sistem bırakmıştır. Savaş sebebiyle halktan alınan fazla vergi, savaşın sona ermesi ile birlikte kaldırılmıştır. Halkın ziraata teşvik edilmesi ve memleketin tekrar imarının tesis edilmesi için fermanlar gönderilmiştir (Uzunçarşılı, 1995a, s. 1-6).

Savaşlar süresince artan asker ihtiyacı halk arasından karşılandı ve Yeniçeri Ocağı'na askerlikten anlamayan çok fazla insan kaydoldu. Bu durum savaşların kaybedilmesine de sebep olmuş ve savaş sonrası da yeniçeriler ocağın nizamını bozmaya devam etmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı Temmuz 1701' de bir ferman yayınlanarak ocağa sonradan halk arasından alınanlar çıkarılmış ve bu uygulamaya son verilmiştir. Sınır kalelerinde görevlerini ifa etmeyenler de yeniçerilikten çıkarılınca yetmiş binden fazla olan ocak mevcudu otuz dört bine inmiştir. Asker sayısında neredeyse yarı yarıya bir eksilme olan ocağın masraflarının azalması da devlet hazinesinden epeyce bir yük kaldırmıştır (Uzunçarşılı, 1995a, s. 1-6).

XVIII. yüzyıl başında Osmanlı Devleti açısından şüphesiz ki en önemli gelişmeler, 1703 yılında patlak veren isyanla başlayan Edirne Olayı ve sonrasında II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle devam eden ve III. Ahmed'in tahta çıkmasıyla sonuçlanan olaylar zinciridir. II. Mustafa 1695'te tahta çıktığında Osmanlı Devleti on iki yıldır devam eden savaşlardan yorgun vaziyetteydi. II. Mustafa tahta çıktığında ilk olarak idareyi eline almaya karar verdi. Özellikle atası Kanuni Sultan Süleyman'ı kendine örnek alarak bizzat seferlere katılmak hususunda ısrar ediyordu. Babası IV. Mehmed ve ondan sonra gelen iki padişahın eğlenceye daldığını ve bundan dolayı halkın huzurunun yerinde olmadığını düşünüyordu. Bu düşünce ve inançla hareket eden II. Mustafa seferlere bizzat katılmaya başlamış ve katıldığı iki seferde de muvaffak olmuştur. Fakat bu muvaffakiyet neticesinde herhangi bir toprak geri alınamamış sadece düşman Osmanlı sınırlarından içeri girememiştir (Kantemir, 1980, s. 297). Ancak kazandığı iki zaferin de etkisiyle Avusturya'dan gelen barış teklifini reddetmiş ve nitekim Zenta'da Avusturya tarafından yenilgiye uğratılmıştır (Özcan, 2020, s. 276-277). Bu yenilgi II. Mustafa dönemi için gerçek bir kırılma noktası olmuştur. Çünkü bu yenilgi sonrasında inancını ve gücünü yitiren padişah Edirne'ye çekilmiş ve deyim yerindeyse hocası Feyzullah Efendi'yi yerine vekil tayin etmiş, - tahta çıktığında davranışlarını tasvip etmediği- babası gibi davranmaya başlamış ve av merakına karşı koyamaz olmuştur. Sadece barış görüşmeleri için Eylül 1699 'da Edirne'den İstanbul'a gelmiş, bir yıl İstanbul'da kaldıktan sonra tekrar Edirne'ye dönmüştür. Edirne'ye göstermiş olduğu bu ilginin salt imparatorluğun eski yönetim

merkezi olmasından kaynaklanmadığı, padişahın aynı zamanda hocası olan Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin II. Mustafa'ya Edirne'de yaşamak konusunda telkinlerde bulunduğu bilinmektedir. Hatta ve hatta II. Mustafa nişanladığı kızlarına Edirne'de Eski Saray'a benzer konaklar yaptırmaya başlamış ve saray hizmetlilerinin de Edirne Sarayı'na taşınması fikri ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler artık Edirne'de oturulacağı kati bir göstergesi olmuş ve bu durum padişaha karşı kulislerin yapılmaya başlamasına sebebiyet vermiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 142).

Edirne Olayı da denilen İstanbul'dan başlayarak Edirne'ye uzanan isyan ilk olarak bu sebeple ortaya çıkmış gibi gözüktü de art alanda farklı siyasi, ekonomik ve sosyal nedenleri de içinde barındırmaktadır. İsyân, sınıflar veyahut tabakalar arası bir çatışmadan çok halk ya da öğrenciler gibi ayrıcalıklı olmayan kesimlerin de dâhil olduğu birbirinden farklı gruplardan beslenen ittifaklar arası bir çekişme olarak da değerlendirilmektedir (Abou-El-Haj, 2011, s. 12).

II. Mustafa Edirne'ye çekilerek halk nazarında hoşnutsuzluğa ve saray çevresinde de hem hoşnutsuzluğa hem de siyasi entrikalara sebep olmuştur. Siyasi entrikalar sadece padişahın imparatorluk merkezini başka bir şehre taşımaya çalışmasından duyulan memnuniyetsizlikten kaynaklanmamaktadır. II. Mustafa'nın tahta geçmesinin ardından hocası Feyzullah Efendi'yi Şeyhülislam yapması ve kritik mevki atamaları da dâhil olmak üzere pek çok önemli konuda kararı ona bırakması özellikle ulemanın konumlarını ve huzurlarını bozmuştur. Burada en önemli husus Feyzullah Efendi'nin kendi oğul ve yakın akrabalarına önemli görevler vermesinin yanı sıra görev verdiği kişilerin liyakatsiz ve deneyimsiz olmalarıdır. 50-60 senede alınabilecek ilmiye dereceleri çok genç yaştaki kişilere sorgusuz sualsiz verilmeye başlanmış, yıllardır görev ya da yükselme bekleyen ulemanın beklentileri de böylelikle sonuçsuz kalmıştır (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 143). Feyzullah Efendi'ye olan düşmanlık günden güne artmaya başlamıştır. Hatta kendi önerisiyle göreve gelen sadrazam Rami Mehmed Paşa dahi onun nüfuzunu kırmak için çalışmış ve nitekim başarılı olmuştur. (Özcan, 2020, s.278).

Rami Mehmed Paşa ve Moralı Hasan Paşa Feyzullah Efendi'yi azlettirmek için geliştirdikleri planı cebeci başı Boşnak İbrahim Ağa vasıtasıyla uygulamaya koydular. 17 Temmuz 1703 tarihinde Gürcistan seferine gönderilen 200 kadar cebeci, ödenmemiş ulufelerini isteyerek isyanı başlatmış oldular (Özcan, 2020, s. 279). Cebecilere kısa süre sonra yeniçeriler, medrese öğrencileri, tüccarlar ve esnaf da

katılınca isyan önü alınamaz bir hale gelmiştir (Özcan, 1994, s. 445). Ortak amaç doğrultusunda hareket eden farklı grupların isyanı Edirne'ye uzanacak ve II. Mustafa'nın tahtını sallamaya başlayacaktır. İsyancılar isteklerini belirten arizayı bir heyetle Edirne'ye gönderirler, ancak Feyzullah Efendi, kendisi ve oğullarının aleyhinde olan durumu haber alarak heyeti Edirne'ye girmeden Eğri Dere'ye sürdürür. Bunu haber alan padişah sadrazam Rami Mehmed Paşa'ya kendisine yapılan yanlış hareketin sebebini sorunca, durumu fırsat bilen paşa, Feyzullah Efendi'nin sözünden çıkmaması gerektiğini padişahın bizzat kendisinin söylediğini hatırlatır. II. Mustafa bu durum üzerine Feyzullah Efendi'yi azlederek Edirne'den uzaklaştırır (Uzunçarşılı, 1995a, s. 29-30). Asiler Durican Ahmed önderliğinde Edirne'ye doğru hareket eder, artık amaçları II. Mustafa'yı tahttan indirerek yerine kardeşi III. Ahmed'i getirmektir. II. Mustafa durumun vahametinin farkında olduğundan Edirne'de tahkimata başlamış ve birlikleri Edirne'den Çorlu'ya sevk etmiştir. Ancak İstanbul'dan gelen kuvvetler ile Edirne'den gelen kuvvetler aralarında gizlice anlaşmışlar ve çarpışmanın olacağı vakit iki ordu bir araya gelmişlerdir. II. Mustafa bu olay karşısında mecburen tahtı kardeşi III. Ahmed'e bırakmak zorunda kalmıştır. Hatta II. Mustafa'nın bizzat kardeşi III. Ahmed'e gidip "*Birader, kul seni padişah istemişler*" diyerek kendi gönül rızasıyla tahtı kardeşine bıraktığı rivayet edilir (Özcan, 1994, s. 445). II. Mustafa'nın kardeşini sevgiyle kucakladığı, padişahlığı döneminde kendisinin özgür bir şekilde hayatına devam ettiğini, aynı şartları ona da sağlaması gerektiğini hatırlatarak bir de nasihatte bulunur; asileri cezalandırmaz ise kendisini tahta çıkaranların er geç bir gün hainlik yaparak onu da tahttan indireceğini söyler (Kantemir, 1980, s. 316).

Bir padişahın tahttan indirilip diğerinin tahta çıkarıldığı bir nevi ihtilal niteliği taşıyan olayın başkahramanı Feyzullah Efendi, oğlu ve maiyeti ile memleketleri Erzurum'a gitmek üzere çıkarıldıkları yoldan geri döndürülmüş ve İstanbul'a getirilmişlerdir. Feyzullah Efendi ve oğlu büyük işkencelere maruz kalmışlar ve sonrasında da katledilmişlerdir (Uzunçarşılı, 1995a, s.38-40; Naîma Mustafa Efendi, 1969, s. 2937-2948).

Siyasi ve bürokratik anlamda meydana gelen gelişmelerin yanı sıra askeri ve mali anlamda yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaştığı ve artık kısa süreli savaşların yerini uzun süren savaşların aldığı bu dönemde etkili olmaya başlamıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu savaşlar Osmanlı Devleti'nin maliyesini olumsuz yönde etkilemeye devam ederken mali krizlerin temelini de belirlemeye başlamıştır. Mali krizlerin ortaya çıkışları ve yükseldikleri

dönemler ile savaşların yakından ilgili olduğu göz ardı edilemez bir durumdur (Cezar, 1966, s. 27). Ancak devletin güçlü olduğu dönemlerde yapılan savaşlar daha çok kazanç elde etmek amaçlı fetihlerden oluşmaktadır yani devletin mali bunalıma girme durumu söz konusu değildir. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemindeki fetih politikası yerini bulunduğu durumu muhafaza etmek ve daha da gerilememek adına çağa ayak uydurmak amaçlı kurumlarını ıslah etmek yönünde olmuştur. Mali alanda değişim ise bu ıslah çalışmalarının sadece bir ayağını temsil etmektedir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren silsile halinde başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar ve toprak kayıpları devletin maliyesini kronik bütçe açıkları ile ilk defa baş başa bırakmıştır. Bütçe açıklarının engellenmesi ve kapatılması için bir dizi girişim meydana gelmiştir. İlk yöntem para taşıması ve iç hazineden borçlanma olmuş ancak bu girişim yetersiz kalınca, "imdadıyye" adı altında devlet ricalinden ve halkın zengin kesiminden kimi zaman zorla vergi toplanmıştır. Zaman içerisinde bütçeye yeterli katkısı olmadığı anlaşılan bu girişimlerin sonrasında daha etkili bir uygulamaya geçilmiştir. 1695 yılında uygulamaya başlanılan "malikâne sistemi" ile devlet hazinesine bağlı mukataa adı verilen gelir kaynaklarının tasarruf hakkı özel kişilere ömür boyu kiraya verilmiştir (Cezar, 1966, s. 33).

Malikâne sistemi, ilk uygulama tarihi kesin olmamakla birlikte XV. yüzyıla tekabül eden iltizam sisteminin kayd-ı hayat şartlı hali olarak nitelenebilir. Ancak ayrıntıda birbirlerinden farklı özellikleri olan iki uygulamadır. İltizamda hazineye ödenecek vergi miktarı müzayedede belirlenirdi. Açık arttırmada en fazla meblağı vergi olarak verebilecek kişi mültezim olabilirdi. Malikâne sisteminde ise ödenecek vergi miktarı devlet tarafından belirlenir ve sabittir. Açık arttırmada muaccele adı verilen bedeli en fazla kim verirse malikâne sahibi olma hakkı da onun olmaktadır (Genç, 2003a, 27, s. 516; Genç, 2003b, s.370). 1703 yılına kadar Anadolu, Balkan ve Arap eyaletlerinde geniş bir kullanım alanına yayılan malikâne sistemi, merkezi otoritenin taşrada askeri sistemin bozulmasından çok sonra bile bölgenin kontrolünü bir ölçüde elinde bulundurmasını az çok açıklar niteliktedir (Quartaert, 2002, s. 88).

III. Ahmed döneminde mali sistem iki şekilde sürdürülmekte idi. İltizam usulü uygulanmaya devam edilmekte ancak malikâne sistemi de gittikçe daha fazla bölgede kullanım alanı bulmaktaydı. Kullanım alanındaki artış bütçedeki gelir kalemlerindeki artışın sebebinin açıklamaktadır. Bu durumu daha iyi açıklayacak olan sayısal verilere göre II. Mustafa dönemi kayıtlarında yer alan 1701-1702 tarihli bütçede devlet hazinesinin en büyük gelir kalemlerinden olan mukataa gelirlerinin toplamı yıllık

1.181.493.384 akçe iken (Genç ve Özvar, 2006, s. 259-260; Cenez, 2027, s. 28), Çorlulu Ali Paşa'nın sadâretinin son döneminde kayıtlara geçen yıllık mukataa gelirleri 1710 tarihli bütçede 1.300.916.655 akçedir (BOA, MAD.d, 22249, Genç ve Özvar, s. 299-305; Cenez, agy.). Sonuç olarak ekonomik sistemin uygulama alanı genişlerken devlet gelirleri de artmıştır.

Hal böyle iken Çorlulu Ali Paşa, vezir-i azamlığı döneminde mali bunalımı aşacak girişimlerde bulunmuş, devlet hazinesini olumsuz etkileyen savaşlardan kaçınmıştır. Ayrıca saray giderlerini azaltmak amacıyla girişimlerde bulunurken, bu kısıtlamalara padişah ve ailesinin de katılmasını isteyen ilk gelenekçi reformist olmuştur (Shaw, 2004, s. 281). Ancak imparatorluğun içinde bulunduğu bunalım sadece ekonomik sebeplerden kaynaklanmamaktadır. İdari, askeri ve kendisi açısından bürokratik manada sorunların olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Saray erkânının entrikaları ile devamlı surette yer değiştire değiştire en sonunda sadaret mührünü eline alan Çorlulu Ali Paşa her an başka daha büyük entrikalar ile hayatından dahi olabilecek duruma gelecektir.

4.2. XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Hanedan Mensubu Kadınlar

“Nereye bakılırsa bakılışın onlar vardı, her yerde vardı: On altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar evde, ekonomik alanda, entelektüel yaşamda, kamusal alanda, toplumsal çatışmalarda, oyunlarda kadınlar vardı. Normal zamanlarda günlük işlerle meşgul oldular; fakat toplumu yapılandıran ve değiştiren ya da parçalayan olaylarda da rol oynadılar. Sosyal hiyerarşinin tepesinden turnağına kadar, belki savaşlar hariç, kadınlar her yerde vardı ve savaşlarda bile, bazen kılık değiştirerek yer aldılar. Dahası, varlıkları, bu varlığı gözlemleyen ve bazen ondan korkanlar tarafından sürekli tartışıldı (Duby ve Perrot, 2005, s. 13.)”

Yukarıdaki alıntıda XVI. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupalı kadınların durumu özetlenmiştir. Osmanlı'daki kadınların durumu Avrupalı kadınlar ile bazı benzerlikler taşısa da, saray dünyası içerisindeki kadınların çok farklı bir hayat sürdükleri kanıksanamaz. Bunu da anlayabilmek için ise çok yönlü bir değerlendirme yapmak şarttır.

Osmanlı Devleti'nde "hanedana mensup kadınlar" olarak değerlendirilen kadınlar içerisinde en önemlileri hiç şüphesiz valide sultanlardır. Şehzadesi tahta çıktığında hayatta olan anne, "valide sultan" unvanını almaktadır. Padişahın farklı sebeplerle tahttan inmesi ve/veya indirilmesi ya da ölmesi durumunda ise bu unvan tahta geçen yeni padişahın yaşayan annesine intikal etmektedir.

Kaynaklarda oğlunun padişahlığını gören valide sultan sayısının yirmi üç olduğu tespit edilmiştir. Ancak daha sonra ortaya çıkan yeni bilgilerin değerlendirilmesi neticesinde yirmi iki olarak değiştirilmiştir (Akyıldız, 2022, s. 32).

Valide sultanların bu denli önemli olması padişahın annesi sıfatıyla haremde yönetiminde tek söz sahibi olmalarından ileri gelmektedir. Bu durum valide sultanların tamamının haremde aynı etkiyi oluşturduğu manasına gelmemektedir. Çünkü valide sultanların haremde etkili olabilmeleri, zekâ, terbiye ve güzelliklerinin yanı sıra kendi kişilik yapılarından kaynaklanan güçlerini kullanabilmeleriyle de doğrudan ilgili olabilmektedir. Nitekim Osmanlı haremde sadece belli başlı valide sultanlar etkili olmuştur. Bu durum Osmanlı sarayındaki güç odaklarının değişimiyle de açıklanabilir. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra tahta çıkan padişahların yönetimde etkisiz olmalarının sebepleri açıklanırken padişahların yaşlarının küçük olması, akıl sağlığı bozukluğu ve dirayetsizlik gibi bazı etkenler öne çıkmaktadır. Bunun gibi nedenlerle tahtın tehlikeye düştüğü zamanlarda kadınların tarih sahnesine çıkarak yönetimdeki etkilerini artırmaları mümkün olmuştur.

Osmanlı tarihinde "kadınlar saltanatı" olarak adlandırılan ve dönemin trajik olaylarla anılmasında etkili olan kişilerin başında valide sultanlar gelmektedir. Ancak padişah hasekileri ve padişah kızlarının da bu dönemdeki rolleri yadsınamaz niteliktedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşlerinden olan Hürrem Sultan ile başlayan ve etki ettiği zaman aralığı yaklaşık olarak yüz yılı bulan dönemde kadınlar Osmanlı sarayında büyük bir otorite elde etmeyi başarmışlardır. Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra, Kanuni ve Hürrem'in kızı Mihrimah Sultan, II. Selim'in başkadını Nurbanu Sultan, III. Murad'ın başkadını Safiye Sultan, IV. Murad ve Sultan İbrahim'in anneleri Kösem Sultan ve nihayet IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan bu dönemde etkili olan diğer kadınlardır (Uluçay, 2013, s. 99-103).

Saray kadınlarının yönetim üzerinde etkili oldukları dönemler tahlil edilirken Sultan II. Mustafa ve III. Ahmed'in valideleri Rabia Emetullah Gülnuş Sultan dikkati çekmektedir. Gülnuş Sultan, "Kadınlar Saltanatı" olarak adlandırılan dönemde, IV. Mehmed'in hasekisi olarak haremde yaşamıştır. Gülnuş Sultan, Osmanlı haremının en

çalkantılı döneminde haseki sultan iken sonraki yıllarda tahta çıkan iki oğlu sayesinde uzun bir valide sultanlık dönemi geçirmiştir (Argıt, 2014, s. 7-8). Emine Sultan'ın babaannesi olan Rabia Emetullah Gülnuş Sultan yaşadığı dönemde sarayda etkili bir valide sultandır.

4.3. Emine Sultan'ın Hayatı

4.3.1. Doğumu ve Çocukluğu

XVII. yüzyıla kadar Osmanlı sarayında meydana gelen doğumların gerek tarihleri gerekse diğer ayrıntılarıyla ilgili bilgiler çok kısıtlıdır. Hâlbuki XVIII. ve XIX. yüzyıllarda doğan padişah çocuklarının doğum tarihleri gün, ay ve yıl şeklinde listelere kaydedilmiştir. Bu listeler ve doğumlardan sonra yapılan şenlik ve törenler ile ilgili çok sayıda belge mevcuttur (Uluçay, 1992, s. 68, Arslan, 2000, s. 491).

Sultanların doğumları üzerine yazılan eserlere “Vilâdet-nâme” denir. “Vilâdet”, “doğum, doğurma” anlamına gelmektedir. Osmanlı padişahlarının çocuklarının doğumu sebebiyle yapılan her türlü tören, şenlik ve eğlenceler Vilâdet-nâme adı verilen edebî eserlerde anlatılmaktadır (Arslan, agy.). Emine Sultan'ın doğumu ile ilgili bir Vilâdet-nâme mevcut değildir. Ancak XVII. Yüzyıldan sonra doğan sultanlara ait çok sayıda Vilâdet-nâme bulunmaktadır. Bu Vilâdet-nâme'lere örnek olarak Hibetullah Sultân, , Vilâdet-nâme-i Şâh Sultân, Vilâdet-nâme-i Mihrimâh Sultân ve Vilâdet-nâme-i Saliha Sultan gösterilebilir (And, 1959, s.13, Uluçay, 1992, s. 77, Arslan, 2000, s. 491-492, Sunay, 2020, s. 139-182).

II. Mustafa'nın kızı Emine Sultan'ın doğum tarihi ile ilgili olarak farklılık arz eden iki kaynak bulunmaktadır. Sultanın doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda verilen bilgiler tahlil edildiğinde Sicilli Osmanî'de, Emine Sultan'ın 1 Eylül 1696 (H. 3 Safer 1108 Cumartesi) tarihinde doğduğu kaydedilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, I, s. 11). Emine Sultan'ın doğumu ile ilgili bir başka kayıt dönemin kroniği olan Nusretname'de geçmektedir. Nusretname'de, Belgrad'da seferde bulunan Sultan II. Mustafa'ya kızının doğum haberi 2 Eylül 1696 (H. 4 Safer 1108 Pazar) tarihinde verildiği kaydedilmiştir (Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 293-294). Bu kaynaktaki bilgi değerlendirildiğinde Emine Sultan'ın doğum haberinin, doğum tarihinden bir gün sonra İstanbul'dan Belgrad'a ulaştırılması, dönemin şartları göz önünde

bulundurulduğunda mümkün değildir. Ancak Emine Sultan Edirne Sarayı'nda dünyaya geldi ise, doğum haberinin Edirne'den Belgrad'a daha çabuk gidebileceği mümkün olabilir. II. Mustafa'nın 1687-89 yıllarında Topkapı Sarayı'nda yaşadığı ve bu tarihten itibaren tahttan indirilişine değin Edirne Sarayı'nda bulunduğu düşünüldüğünde Emine Sultan'ın da Edirne Sarayı'nda doğduğu muhtemel görünmektedir (Öztuna, 1996, s. 216).

Nusretnâme'de bu olay şöyle nakledilmiştir:

"... mâh-ı mezbûrun dördüncü bâzâr gün umûm üzre asâkir-i ehl-i İslâm ile göçilip henüz yurd yerinden mufâratat vakti Hazînedâr Ağa'nın Kahveci-başı Baltacı Hâcî Ali gelüp şevketlü, mehâbetlü efendimiz hazretlerinin Belgrad'da Emine Sultân nâm bir duhter-i pâkize-ahteri vücûda geldiği haberin getirüp ma'reke-gâh olan mahalle bir buçuk sâ'at yer kalarak Hetil nâm karye yurdına nüzul-i hümyû buyuruldu...(Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, agy.)"

Emine Sultan'ın doğum haberinin, ordusunun başında sefere çıkan son padişah olan II. Mustafa'ya, seferdeyken ulaştırılması, Emine Sultan'ın daha dünyaya ilk geldiği andan itibaren ülkenin içinde bulunduğu siyasi gelişmelerin, onun hayatında belirleyici olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı sarayında padişahın kız yahut erkek çocuğu dünyaya geldiğinde, bir dizi merasim gerçekleştirilmektedir. Doğum haberi silahdar ağaya iletilerek, doğan bebeğin cinsiyetine göre kutlama adetleri gerçekleştirilmektedir. Kurbanlar kesilmekte ve top atışları yapılmaktadır. Yine adet olduğu üzere gümüş işlemeli beşik özel bir törenle hareme gönderilmektedir. Darphaneden çıkan beşiğin harem dairesine kadar olan bu özel yolculuğuna "Beşik Alayı" denilmektedir (Ali Seydi, 1921, s. 39). XVII. yüzyıldan itibaren ise valide sultan ve sadrazamın gönderdiği beşik, sırmalı yorgan ve sırmalı örtü ile beşik alayı tertiplenmektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. 168). Buna örnek olarak Valide Gülnuş Sultan'ın kethüdasına, II. Mustafa'nın doğumuna üç ay kalan çocuğu için beşik sipariş etmiştir. Beşiğin, özelliklerini de ayrıntılarıyla ifade eden Valide Gülnuş Sultan, daha önce II. Mustafa'nın ilk çocuğu Ayşe Sultan için yaptırdığı beşik benzer tasarımda olmasını istemiştir (Güllüdağ, 2019, s. 76-81). Padişahların doğan ilk çocuklarına daha çok masraf ve gösteriş yapıldığı bilinmekle birlikte valide sultanın doğacak diğer çocuklar için de aynı özeni gösterdiği görülmektedir (Uluçay, 2013, s.141) Bahsi geçen kaynakta Ayşe Sultan ile aynı yıl doğmalarına rağmen Emine Sultan için bir beşik yaptırılmasına ilişkin kayıt bulunmamaktadır. Ancak yukarıda belirtildiği üzere beşik alayının, padişahın doğan tüm evlatları için uygulanan bir adet olduğu düşünülecek olursa, Emine Sultan için de bir beşik yaptırılmış olabileceği ya

haremdede bulunan beşiklerden uygun olanının kullanıldığı ya da haremdede doğumların aynı zamana denk gelmesinden dolayı her zaman hazır bulunan beşiklerden birinin Emine Sultan'a tahsis edildiği söylenilebilir (Uluçay, 2013, s.139).

Sultanlar dünyaya gelir gelmez, kendisine bir daire tahsis edilmektedir. Sultanın emrinde dadı, sütüne, kalfa ve cariyeler çalışmaktadır. Çocukların bakımlarıyla daha çok kendi anneleri, dadı ve kalfalar meşgul olmaktadır. Sultanlar yürümeye başladıklarında, saray bahçesinde yaşıtları ile oynamaktadırlar. Altı yaşına gelen sultanlar için özel ders verecek hocalar atanır ve eğitimleri bu şekilde yürütülürdü (Uluçay, 2013, s. 158-159).

4.3.2. Emine Sultan'ın Çocukluk Kıyafetleri

Kıyafetler, insanlar için her dönem önem verilen konular arasındadır. Soğuktan korunma ve örtünmenin ötesinde giyim anlayışı ve modanın şekillendirdiği kıyafet kültürü Osmanlı için de her zaman önemini korumuştur. Büyük bir imparatorluğa hükmeden padişahın kıyafetleri de her zaman ihtişamın ve gücün bir yansıması niteliğinde olmak durumundadır. İhtişamın sadece padişah kıyafetlerine has olmadığı, pek tabi padişahın annesi, kardeşleri, eşleri ve çocukları için de geçerli bir durum olduğu muhakkaktır. Ölen padişahların kıyafetlerinin bohçalar içerisinde muhafaza edildiği bilinmektedir. Böylece günümüze kadar gelen -XVI. ve XX. yüzyıl başları-padişah kıyafetlerinin çeşitlerini, renklerini, kumaş cinslerini tespit edebilmek mümkün olmaktadır. Ancak padişah kıyafetlerine gösterilen özen, hanedan kadınlarının kıyafetlerine gösterilmemiştir (Yaman, 2018, s. 11-12). Elimizdeki belgede yer alan bilgilerden hareketle XVIII. yüzyıl sultan kıyafetlerinin küçük de olsa bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Bu değerlendirmeden hareketle Emine Sultan'ın 8 yaşında bir çocukken, ne gibi kıyafetler giydiğini, babaannesi valide Gülnuş Sultan'a ait bir masraf defterinden öğrenmek mümkündür. Defterde Emine Sultan dışında, II. Mustafa, Valide Gülnuş Sultan ve başka sultanlara ait kıyafet bilgileri de yer almaktadır.

Tablo 1. Emine Sultan İçin Dikilen Kıyafetler

Cinsi	Kumaş Çeşidi ve Süslemeler	Adet	Birim Fiyat	Toplam
Kaftan	İnce Harç ¹ ve İbrişim Düğmeler, süslü	3	150 akçe	450 akçe
Dolama	İnce Harç ve İbrişim, uzun kollu	4	150 akçe	600 akçe
Dolama	Yumuşak	3	30 akçe	90 akçe
Kaftan	İnce harç, sırma düğme, sırma ilik, ayva gülü renginde	1	330 akçe	330 akçe
Kaftan	İnce harç, sırma düğme, sırma ilik, telli hataî	5	330 akçe	1650 akçe
Dolama	Hataî ve ayva gülü-ince harç, sırma ilik ve düğme, sırma şerit ve kapakları sırma hüseyinî, uzun kollu	6	320 akçe	1920 akçe
Şalvar	Diba	1	220 akçe	220 akçe
Şalvar	Ayva gülü ve hataî/ İnce harç yumuşak uçurluk ile	5	220 akçe	1340 akçe
Takye	Çeşitli kumaşlar ve ince harç	24	30 akçe	720 akçe
TOPLAM (belgedeki hatalı toplam esas alınmıştır)				7680 akçe

Kaynak: BOA. TS.MA.d. 209/1/2-4

Emine Sultan'a dikilen kıyafetler değerlendirildiğinde çeşit olarak dış giyim, iç giyim ve başlıklar bulunmaktadır. Emine Sultan'ın dokuz kaftanı da ince süslemeler ile bezelidir. Sırma ilikler ile bu iliklerden geçen ipekten yapılmış düğmeler kaftanlarının tamamlayıcı parçalarıdır. Kaftanlarının kumaşları ile ilgili olarak sadece bir kaftanının ipekli kumaştan dikildiği saptanmaktadır. Renk olarak da bir kaftanının beyaza yakın uçuk pembe olduğu belirtilmiştir. Emine Sultan'a dikilen bir diğer parça dolamadır. Dolamalar² on üç adettir. Bunlardan dört tanesinin; uzun kollu, ince süslemeli ve ipekten iplikleri vardır. Bir tanesi; yumuşak kumaşlıdır. Diğer altısı ise; ipekli kumaştan yapılmış, uçuk pembe renkli, ince işlemeli, sırmadan ilik ve düğmeleri olan, sırma şeritli ve yine kol kapakları sırmadan süslerle bezenmiştir. Yine Emine Sultan'a dikilen altı şalvardan bir tanesi desenli ipekli dokumadandır. Diğer beş şalvar ise uçuk pembe renkte ve ipekli kumaşlardan yapılmıştır. Emine Sultan'ın takkeleri ise yirmi dört adettir ve hepsi çeşitli kumaşlardan yapılmış, ince süslemelerle bezenmiştir.

¹ Harç (Harc), Elbise, perde gibi eşyaların üzerine dikilen süsleyici veya tamamlayıcı parça (Ayverdi, 2008, s.1201).

² Dolama, ilik ve düğme kullanmadan, kuşakla bağlanarak kullanılan bir çeşit öntü açık entariye denir (Koçu, 1967, s. 92).

4.3.3. Emine Sultan'ın Ailesi

Osmanlı Sarayı'nda dünyaya gelen padişah çocukları yani şehzadeler ve sultanlar pek tabii kayıt altına alınmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, padişah çocuklarının doğumları ile ilgili ayrıntılı listeler XVIII. ve XIX. yüzyıllarda tutulmaya başlanmıştır. Kaynaklarda, şehzade ve sultanların annelerinin kim olduğu hususunda eksiklikler göze çarpmaktadır. Bu durum yazılan birçok eserde yanlışlıklara, belirsizliğe ve karışıklıklara neden olabilmektedir.

Maalesef Emine Sultan için de aynı durum söz konusudur. Emine Sultan'ın doğduğu yıllarda padişah olan babası Sultan II. Mustafa'nın çok sayıda kadın efendisi ve ikbali bulunmaktadır. Tespit edilebilen kadın efendiler; Alicenap kadın, Afife kadın, Hümaşah kadındır. Sultan II. Mustafa'nın ikballeri ise Hafsa Sultan ve Hanife Hatun'dur. II. Mustafa'nın kayıtlarda geçen diğer kadınları, Saliha Sultan, Şehsuvar Sultan ve Hatice Kadın'dır (Mehmed Süreyya, 1996; Uluçay, 1992, 116-119). Ancak arşiv kayıtlarında II. Mustafa'nın Şahin isimli bir kadın efendisi olduğu görülmektedir (BOA. TS.MA.e.33/72). Ancak bir muhallefat kaydında Şahin Fatma Hatun'un II. Mustafa'nın ikballerinden olduğu belirtilmektedir (BOA. TS.MA.d. 9998). Arşiv kaynaklarında II. Mustafa'nın İvaz adında bir kadınının daha olduğu görülmektedir (HAT. 1654/55). Ancak II. Mustafa'nın kadınlarından hangisinin Emine Sultan'ın annesi olduğu tespit edilememiştir.

Emine Sultan'ın kız kardeşlerinin isimleri; Ayşe Sultan (büyük), Safiye Sultan, Emetullah Sultan, Zeynep Sultan, Fatma Sultan, Rukiye Sultan ve Hatice Sultan'dır. Hatice, Rukiye ve Fatma Sultanlar çok küçük yaşta vefat etmişlerdir (Uluçay, 1992, 119-124). Erkek kardeşleri ise; Şehzade Mahmud, Şehzade Osman, Şehzade Murad, Şehzade Mehmed, Şehzade Süleyman, Şehzade Hüseyin, Şehzade Selim ve Şehzade Ali'dir. Şehzade Mahmud'un annesi Saliha Sultan ve Şehzade Osman'ın annesi Şehsuvar Sultan'dır. Şehzade Mahmud ve Şehzade Osman, amcaları III. Ahmed'den sonra sırasıyla tahta çıkmışlardır. Diğer şehzadeler de küçük yaşlarda babalarından evvel vefat etmişlerdir (Öztuna, 1996, s. 217-218).

4.3.4. Emine Sultan'ın İzdivaçları

Osmanlı hanedanına mensup kişilerin, politik odaklı evlilikler yapması, devletin kuruluş döneminde Orhan Bey, I. Bayezid ve II. Murad'ın yapmış olduğu evliliklerle

ilk örnekleri teşkil etmektedir (Alderson, 1998, s. 139-141). İlerleyen yıllarda padişahlar kızlarını ya da kız kardeşlerini de siyasi evliliklere dâhil etmişlerdir. Fethedilen bölgeye hâkimiyet ve barışın devamlılığı noktasında evliliklerin garantörlüğüne başvurulması, dönemin bir nevi ihtiyacı olarak da görülebilir. Osmanlı Devleti'nin evlilik politikası için bir diğer uygulama ise Anadolu'daki rakip beylikleri, evlilik bağı ile rakip olmaktan çıkararak etkisiz hale getirmektir. Bu durum XVI. yüzyıla kadar devam etmekle birlikte siyasi koşulların değişmesi, evlilik namzedi olacak kişilerin kimlerden seçileceğini de belirlemiştir. Fatih döneminde devşirme devlet görevlilerinin yükselişi devam ederken, tehlike arz etmemeleri için evlilik bağıyla bağlanmaları, devletin güvenlik açığını kapatmak için kullanılmıştır (Peirce, 2012 s. 35-37).

Evlilik, padişah kızları ya da kız kardeşleri için günümüzdeki manada aile kurmaktan çok başka bir anlamı ifade etmektedir. Dönemin padişahının uygun gördüğü ve politik çıkarların söz konusu olduğu evliliklerin başkahramanları onlar olmuşlardır. Evliliğin bağlayıcılığı ile birlikte siyasi odakların arasında kalan hanedan mensubu kızlar, çoğunlukla eşleri öldükten veyahut idam edildikten sonra, başka bir politik evliliğin içerisinde kendilerini bulabilmekteydiler. Aslında daha I. Ahmed döneminde, sultanın eşi Kösem Sultan tarafından başlatılan, küçük yaştaki sultanların sûrî evlilikleri, Sultan İbrahim dönemi ile birlikte farklı bir teamüle dönüşmüştür. Güçlü bürokratların, padişah tarafından küçük yaştaki sultanlarla nişanlanmaları sağlanarak hem siyasi güç hem de ekonomik kâr elde etmeye çalışılmaktaydı. Çünkü hanedana damat olan paşa ve sultan arasında, nişanlısı bulûğa erene kadar gerçek manada bir birliktelik gerçekleşmiyordu. Ancak damatlar nişanlısının hayat standartlarını sağlamak zorundaki kişi olarak, sultana bakmakla sorumlu tutuluyorlardı. I. Mahmud zamanına kadar sûrî (göstermelik) evlilikler, zaman zaman devam etmiş, sonrasında kız çocuklarının doğum sıklığı azalınca, sultanlar çok daha olgun yaşlarda evlendirilmeye başlanmıştır (Uluçay, 2013, s. 169-170; Alderson, 1998, s. 157).

Emine Sultan, Çorlulu Ali Paşa ile nişanlanmadan önce 1702 yılında Şam Valisi Hasan Paşa ile nişanlanmıştır. Ancak aynı zamanda Emir-i Hac olan Hasan Paşa'nın idaresini beğenmeyen padişah nişanı bozmuştur. Aynı yıl Çorlulu Ali Paşa ile nişanlanan Emine Sultan henüz beş yaşındadır (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 607-608).

Emine Sultan'ın izdivaçları ile ilgili aydınlığa kavuşturulması gereken bir durum söz konusudur. Emine Sultan'ın bazı kaynaklarda Damad-ı Şehriyari İbrahim Paşa ile olan evliliğinden bahsedilmektedir. Bahsedilen kaynaklardan birincisi Sicill-i Osmani'dir. Bu kaynakta Emine Sultan başlığı altında, sultanın üç evliliğinden bahsedilmekle birlikte, İbrahim Paşa ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Ancak aynı kaynağın İbrahim Paşa ile ilgili başlığında, paşanın Emine Sultan ile olan evliliğinden bahsetmektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 778). Aynı şekilde Emine Sultan'ın izdivaçları içerisinde İbrahim Paşa'nın da yer aldığına dair farklı kaynaklar da bulunmaktadır (Uluçay, 2001, s. 128; Sakaoğlu, 2015a, s. 294; Sakaoğlu 2015b, s. 406-407). Emine Sultan'ın İbrahim Paşa ile evlenmediğini savunan diğer kaynaklara göre; bu durumun aslında matematiksel olarak mümkün olmadığı görülmektedir. Kaynaklarda İbrahim Paşa'nın 1724 yılında vefat ettiği bilgisi bulunmaktadır. Emine Sultan'ın ikinci evliliğini yaptığı Receb Paşa'nın ise 1726'da vefat ettiği düşünüldüğünde, 1724 yılında Emine Sultan'ın Receb Paşa ile hali hazırda evli olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma göre, İbrahim Paşa ve Emine Sultan'ın evlenmiş olması mümkün görünmemektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 778 ve 1367). İbrahim Paşa'nın Emine Sultan ile evlenmediğine ilişkin en belirgin kaynak ise İbrahim Paşa ile evlenen kişinin gerçekte Emine Sultan değil de, Emine Sultan'ın kardeşi Ayşe Sultan olduğunu belirtmektedir (Demir, 2022, s. 255-277).

4.3.4.1. Çorlulu Ali Paşa

Emine Sultan'ın ilk evliliğini gerçekleştirdiği kişi olan Çorlulu Ali Paşa'nın ne zaman dünyaya geldiği hakkında kesin bilgiye sahip olmamakla birlikte 1711 yılında öldüğünde 40 yaşının üzerinde olmasından hareketle 1670'li yıllarda dünyaya geldiği kabul görmüştür (Süreyya, 1996, s. 273; Uzunçarşılı, 2003a, s. 286).

Çorlulu Ali Paşa'nın isminin başında yer alan "Çorlulu" ifadesine dayanarak Çorlu'da dünyaya geldiği ağırlık kazanmış olmakla birlikte eldeki kaynaklardan edinilen bilgilere göre de Çorlulu bir aileye mensup olma ihtimalinin yüksek olduğu ifade edilebilir (Süreyya, 1996, s. 273; Uzunçarşılı, 2003a, s. 286; Osmân-zâde Tâ'ib vd. 2013, s. 164; Şehrî-zâde Mehmed Sa'îd, tarihsiz, s. 118). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda vezîr-i âzamlar doğdukları şehir, etnik köken, daha önce buldukları görev, hanedanla akrabalığı, fiziksel özellikler ya da eksiklikler, yetenekleri vb. kıstaslara göre lakaplara sahiptirler. Çandarlı İbrahim Paşa, Rum

Mehmed Paşa, Nişancı İsmail Paşa, Damad (Enişte) Hasan Paşa, Kavanoz Ahmed Paşa, Kemankeş Kara Mustafa Paşa vb. vezîr-i âzamlar yukarıda bahsedilen özelliklerdeki lakaplara örnek gösterilebilir. Bu değerlendirmeler ışığında Çorlulu Ali Paşa'nın da Çorlu'dan geldiği kesinlik kazanmaktadır.

Çalışmamıza konu olan Ali Paşa, kaynaklarda Çorlulu lakabının yanında Silahdâr, Damad, Şehid Ali Paşa gibi unvanlarla da tanımlanmıştır. Bahsettiğimiz unvan ve lakaplar sırasıyla Çorlulu Ali Paşa'nın silahdârlık görevinde bulunmasından, saraya damat oluşundan ve idam edilmesinden hareketle kullanılmıştır. Paşanın ismi sık kullanılan bir isim olduğu için daha çok Çorlulu Ali Paşa şeklinde kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Bahsettiğimiz Silahdâr, Damad, Şehid unvanları bazı kaynaklarda karşımıza çıkmakla birlikte bu lakaplar kaynaklarda yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bunun sebebi bu lakaplara sahip olan başka devlet adamlarının varlığı olabilir. Bu benzerliklerin ise karışıklıklara sebebiyet vereceği tahmin edilmektedir.

Dönemin kaynaklarında Çorlulu Ali Paşa'nın menşei hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Çorlulu bir aileye mensup olduğu bilgisinden hareketle Türk olma ihtimali daha olası bir durumdur. Devşirme olma ihtimalini destekleyecek bir bilgi de bulunmamaktadır.

Çorlulu Ali Paşa'nın annesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen babası hakkında bilgiler mevcuttur. Çorlulu Ali Paşa'nın babasının Moralı olduğu, Venedik tarafından işgale uğrayan Mora'dan kaçarak Çorlu'ya geldiği ve burada çiftçilik yaptığı bilgisi gerçekleri ne kadar yansıtmaktadır henüz tespit edilememiştir (Ekiciğil ve diğerleri, 1983, s. 665). Diğer bir kaynakta ise Çorlulu Ali Paşa'nın babasının Kofulu bir berber olduğu yer almaktadır (Goodwin, 2008, 197). Bu bilgi de ne yazık ki kanıtlanması güç görünmektedir. Çorlu ile Korfu arasındaki ses benzerliğinden kaynaklanan bir yorum olup olmadığı tartışmalıdır. Yine de tüm olasılıkları değerlendirmek açısından verilen bilgiler önemlidir.

Çorlulu Ali Paşa'nın vakıf mühründe geçen "*Hâzâ mimmâ vakafehu el-vezîru'l-a'zam 'Alî Paşa ibnü'l-Ĥâcc Mehmed Ağa 'afa'llâhu 'anhumâ sene 1120/1708-9 (Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu vezîriâzam Ali Paşa'nın -Allah o ikisini affetsin- vakfettiklerindedir)* (Kut ve Bayraktar, 2021, s. 158).” ifadeye göre, Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu, vezir-i azam Ali Paşa'dır. Bu bilgiyi destekleyen 19 Mart 1712 (H. 10 Safer 1124) tarihli arşiv belgesine göre; Çorlulu Ali Paşa'nın babası Hacı Mehmed, Çorlu kadısına yazılan bir hükümde Sultan Han Evkafi'na bağlı Türkmenli ve bağlı bulunan mukataası köylerinin mültezimi

Mustafa'nın, gelirinin az olduğu beyanına itiraz etmektedir (BOA. DVN.S.MHM.d. 118/1609). Bu bilgiler ışığında Çorlulu Ali Paşa'nın babasının adının Mehmed olduğu, 1124 yılında yaşıyor olduğu ve Türkmenli köyünden olduğu sonuçlarına varılabilir. Bu açıdan bakıldığında bu bilgi, Çorlulu Ali Paşa hakkında ilk defa ortaya çıkmış bir bilgidir. Türkmenli Köyü günümüzde Tekirdağ iline bağlı Marmara Ereğlisi'nin bir mahallesidir.

Bu bilgiden hareketle yukarıda bazı kaynakların ifade ettiği şekliyle Çorlulu Ali Paşa'nın babasının Korfu'dan ya da Mora'dan gelmiş olabileceği bilgisi de gerçekliğini yitirmektedir. Bu durum Çorlulu Ali Paşa'nın etnik kökeninin Türk olduğu bilgisini de doğrular niteliktedir.

Çorlulu Ali Paşa'nın babasının mesleği hakkında bilgiler mevcut olmakla birlikte bu bilgiler yetersiz ve belirsizdir. Kaynaklarda yazıldığı şekliyle babasının berber veyahut çiftçi olduğu bir kesinliğe bağlanamamıştır (Uzunçarşılı, 2003a, s. 286). Türkmen Kara Bayram'ın delaletiyle Galata Sarayı'na oradan da Enderun'daki Seferli Koğuşu'na gelen Çorlulu Ali Paşa'nın berberlik mesleğini icra ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü II. Mustafa'ya berberbaşılık³ hizmetinde bulunmuştur (Şehrî-zâde Mehmed Sa'îd, tarihsiz, s. 119). Çorlulu Ali Paşa'nın berberlik mesleğiyle olan bağlantısının babasının berberlik mesleğini icra etmesinden çok, küçük yaşta zanaat öğrenmesi amacıyla berber dükkânına⁴ çırak olarak verilmesinden ileri geldiği söylenebilir.⁵ Diğer bir kaynakta ise Kapıcıbaşı Türkmen Kara Bayram Ağa'nın Çorlulu Ali Paşa'yı Çorlu'da bir berber dükkânında gördüğü ve dikkatini çekerek onu himayesine aldığı üzerinde durulmaktadır (Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi, 1974, s. 90).

Çorlulu Ali Paşa'nın II. Ahmed dönemi ricalinden Kapıcıbaşı Türkmen Kara Bayram Ağa ile olan ilk temasını Dimitri Kantemir şöyle nakleder:

"Türkmen Kara Bayram Ağa berber dükkânındaki karşılaşmanın ardından Çorlulu Ali Paşa'nın yoksul ailesinin evine gider. Güzel ve terbiyeli genç Ali'nin Osmanlı olmak isteyip istemediğini daha doğrusu saraya girmek isteyip istemediğini sorar. Genç bu teklifi seve seve kabul eder. Ancak anne ve baba çok fakir olduklarını

³ Seferli Koğuşu kurulmadan önce şehzade ve padişahların berberliğini yapmaları için hazine ve kiler koğuşundan bu işe aşına olan kişiler seçilirdi. Ancak Seferli Koğuşu kurulduktan sonra buradan yetişen kişiler berber ve berberbaşı olmaya başlamıştır (Pakalın, 1983, s. 206.)

⁴Esasen 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar Osmanlı topraklarında müstakil berber dükkânları bulunmamaktadır. Kahvehanelerin bir köşesi berber dükkânı olarak kullanılmaktadır (Koçu, 1967, s. 34).

⁵ Kaynakta Çorlulu Ali Paşa'nın yoksul ailesi tarafından berberlik mesleğine verildiği vurgulanmaktadır (Kantemir, 1980, s. 509).

söyleyerek teklifi geri çevirirler. Ancak Ali ailesine rağmen Türkmen Kara Bayram Ağa ile Edirne'ye gider. Burada okula devam eder ve kısa zamanda o denli ilerleme gösterir ki Bayram Ağa Ali'yi padişahın sarayına göndermek zorunda kalır (Kantemir, 1980, agy.).”

Çorlulu Ali Paşa'nın eğitim hayatına Galata Sarayı'nda başladığı kaynaklarda sıkça geçse de burada Edirne'de okula devam ettiği söyleniyor. Çorlu ve Edirne şehirleri birbirine yakın olduğu için paşanın Edirne'de eğitim almaya başlaması imkân dâhilindedir. Paşa'nın eğitim hayatı ile ilgili bilgiler tahlil edildiğinde, Çorlulu Ali Paşa'nın eğitim hayatına Edirne Sarayı'nda başladığı ve sonrasında Galata Sarayı'nda eğitimine devam etmiş olması daha muhtemel görünmektedir.

Osmanlı Devleti'nde devşirme yoluyla alınmış çocuklar, genellikle Enderun'a gelmeden önce eğitim görmeleri amacıyla Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ya da İshak Paşa Sarayı'na gönderilirdi. Bu saraylarda çocuklara kendilerini her yönüyle geliştirecek dersler verilir ve yetenekleri dairesince askeri birliklere dağıtılırlardı. Üstün nitelikli olanlar ise Enderun'a girmeye hak kazanırlardı (İpşirli, 1995, s. 186).

Galata Sarayı, Enderun'a aday yetiştiren en gelişmiş, en itibarlı ve en köklü eğitim kurumudur. II. Bayezit tarafından kurulmuş ve mektep haline getirilmiştir. Saray en ihtişamlı günlerini Kanuni zamanında yaşamış, itibarı artan mektebe devşirmelerin yanında Türk ve Müslüman çocukları da belirli ölçüde alınmışlardır (İpşirli, 1996, s. 322-323).

Galata Sarayı'ndaki öğrencilere belirli ölçülerde din eğitimi, Türkçe, Arapça, Farsça dersleri, kıraat, hüsn-i hat dersleri verilmekteydi. Bu dersler dışında silah kullanma, cirit ve başka geleneksel sporlar da öğretilmekteydi. Derslerde başarı elde eden adaylar "çıkma" olarak tabir edilen Enderun'a alınma hakkına sahiptir. Enderun'a kabul edilmeyen diğer adaylar ise Kapıkulu Ocağı'na alınmaktaydı (İpşirli, 1996, s. 322).

Çorlulu Ali Paşa'nın Galata Sarayı'ndaki eğitim hayatına ilişkin herhangi bir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Ancak Galata Sarayı'nda verilen eğitimden hareketle Çorlulu Ali Paşa'nın hangi ölçülerde bir eğitim aldığına dair bir iz düşünülmesi yakalanabilir.

Çorlulu Ali Paşa Galata Sarayı'ndaki eğitiminin ilk aşaması sonrasında göstermiş olduğu başarı neticesinde Enderun-ı Hümayûn'da eğitim almaya aday olmuştur.

Enderun'daki eğitimin işleyişi yedi ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Büyük Oda, Küçük Oda, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası, Has Odadır (İpşirli, 1995, s.186). Seferli Koğuşu bu eğitim sisteminde dördüncü sırada yer almaktadır. Seferli Koğuşu daha önceleri Enderun'un çamaşır hizmetlerine bakan bir bölümü iken sonraları musikişinas, hanende, kemankeş, pehlivan, berber gibi sanat ve el becerisine dayalı mesleklerin eğitiminin verildiği bir yer halini almıştır. Çorlulu Ali Paşa'nın Galata Sarayı'ndaki başarısının göz doldurması Seferli Koğuşu'na girmeye hak kazanmasını sağlamıştır. Çorlulu Ali Paşa'nın Seferli Koğuşu'nda yaşadığı bir olay şöyle nakledilmektedir;

"Enderun'daki koğuşlarda sofraya kurulduğunda eski adetlere göre her sofrada bir akhadım ağası sofrabaşı olarak bulunurmuş. Akhadım ağa yemeğe elini uzatmadan kimse yemeğe el uzatamaz, bu hareket çok ayıp sayılmış. Çorlulu Ali Paşa bu kuralı unutarak gelen sofraya akhadım ağadan önce elini uzatmış. Ağa da Çorlulu'nun eline tahta kaşıkla vurarak: " Çek elini açgözlü! " diyerek azarlamış. Bunun üzerine onurlu genç durumu kendine yedirememiş ve ağlayarak sofradan kalkmış ancak bu hareketi de serkeşlik olarak görülmüş ve ağadan esaslı bir dayak yemiş (Koçu, 2004, s. 153)."

Bu olaydan son derece etkilenen Çorlulu Ali Paşa'nın daha sonraları silahdarlık makamını Bâbüssaâde Ağalığı makamından üstün hale getirmeye çalışmasına sebep olarak gösterilmektedir (Koçu, 2004, s. 153). Bu olayı unutmayan Ali Paşa silahdarlığa yükseltildiğinde, sultanın huzurundaki hil'at giydirme töreninde tereddüt etmiş ve bunun sebebi sorulduğunda da cevaben; *"Babüssade ağaları aracılığıyla Padişaha takdim edilen Hatt-ı Hümayun ve telhislerin bundan böyle silahdarlık makamınca alınıp verilmesinin daha uygun olacağını"* söylemiştir. Daha sonra, Çorlulu Ali Paşa'nın önerisi doğrultusunda çıkan hatt-ı hümayunla, Darüssaade personeli pasifize edilerek Babüssaade ve Enderun'daki görevlilerin yöneticiliği silahdarlık uhdesine alınmak suretiyle yeni bir düzen getirmiştir (Tayyâr-zâde Atâ, 2010, s. 261). Nitekim Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığı döneminde Bâbüssaâde Ağaları'nın görevi olan paşa kapısına hattı hümayun götürmek, silahdar ağalara devredilmiş bir görevdir ve Enderun'a ait bütün işler yine silahdarlara bırakılmıştır (Uzunçarşılı, 1988, 346).

4.3.4.1.1. Çorlulu Ali Paşa'nın Vezir-i Azamlık Öncesi Görevleri

Çorlulu Ali Paşa, 14 Aralık 1698 (H. 10 Cemaziyelahir 1110) yılında kapıcılar kethüdalığına atanmıştır (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 3). Kethüdâ-yı Bevvâbîn olarak da bilinen kapıcılar kethüdası, sarayın bâb-ı hümayun ve orta kapısını bekleyen bütün kapıcıların amiridir. Kapıcılar kethüdası divanda bulunur ve ayakta

hizmet eder. Ayrıca padişahla sadrazam arasındaki ağızdan ve yazılı görüşmelere de aracılık etmektedir (Uzunçarşılı, 1988, 392) .

Çorlulu Ali Paşa'nın kapıcılar kethüdalığına atanma tarihi dışında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Paşa, 3 Ocak 1699 (H. 1 Receb 1110) tarihinde rikâbdarlık görevinde bulunduğuna göre kapıcılar kethüdalığını kısa bir süre yaptığı söylenilebilir.

Çorlulu Ali Paşa, 3 Ocak 1699 (H. 1 Receb 1110) tarihinde rikâbdarlık görevinde bulunmaktadır. Ancak bu göreve atanma tarihi tam olarak belli değildir. Belirtilen tarihte padişah II. Mustafa, sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa'ya Karlofça ve İstanbul Antlaşmalarında göstermiş olduğu diplomatik başarıdan dolayı duyduğu memnuniyeti göstermek amacıyla hediye olarak kabzası mücevher bir hançer ve samur bir kürkü Çorlulu Ali Paşa vasıtasıyla göndermiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 10). Bu olaydan hareketle paşanın o dönemde rikabdarlık görevini ifa ettiği sonucuna varılabilir. Çorlulu Ali Paşa yaklaşık olarak bir sene bu görevde kalmıştır. Fakat bu süre zarfında ne gibi olayların yaşandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Rikâb, üzengi ve büyük bir insanın katı, önü manalarına gelmektedir (Devellioğlu, 2006, s. 893). Rikâbdar, padişah herhangi bir yere giderken atın üzengisini tutan ve padişahın attan inip, ata binmesine yardımcı olan görevli için kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1972, s. 44).

Osmanlılar rikâbdarlık müessesesini Anadolu Selçuklularından almıştır. Ancak rikâbdarın görevi Anadolu Selçuklularındaki gibi ahırlardan sorumlu olmak değildir. Has odanın dört görevlisinden biridir. Bu görevliler silahdar, rikâbdar, çuhadar ve tülbent oğlanıdır. Osmanlı saray hiyerarşisinde çuhadarın üstünde tülbent oğlanının altında yer alan ve sonraları çuhadarın altına düşen rikâbdarın başlangıçtaki görevi padişahın ayakkabılarına bakmak ve giydirmek iken XVI. yüzyıldaki görevi padişahın gezilerine iştirak ederek atın üzengisini tutmak olmuştur. Bunun yanı sıra padişahla birlikte seferlere de katılmaktadırlar. Padişaha en yakın dört görevliden biri olan rikâbdar, aynı zamanda padişaha sunulan arzları kendisine iletmekle de görevliydi (Özcan, 2008, s. 111) .

Çorlulu Ali Paşa silahdâr olduğu dönemde rikâbdarlık kurumunda köklü değişiklikler yapmıştır. Silahdâr, çukadar ve rikabdar ağaları Çorlulu Ali Paşa zamanına kadar mabeyinci olarak günün her saatinde padişahın hizmetinde görevliydi. Prosedür gereği bu göreve ancak kırk senede gelebildikleri ve de yaşları altmışı geçtiği için sürekli ayakta koşturarak yapmak zorunda oldukları vazifelerini hakkıyla yerine getirememektedirler. Ali Paşa bu görevlilere, sadece resmi günlerde

hizmet etmeleri sair günlerde ise dinlenmeleri usulünü getirmiştir (Tayyâr-zâde Atâ, 2010, s. 309).

Çorlulu Ali Paşa, 5 Ocak 1700 (14 Receb 1111) tarihinde Hassa çuhadarı olarak görev yapmaktadır (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 29). Ama göreve ne zaman başladığına dair bir kesinlik yoktur. Ancak rikabdarlık yaptığı tarihlere bakılacak olursa en fazla bir sene Hassa çuhadarlığı yaptığı söylenilebilir.

Hassa çuhadarı, Has odanın dört önemli görevlisinden biridir. Çukadar olarak da kullanılmaktadır. Ayak hizmetinde bulunan çuha elbiseli görevli ya da hademe manalarına gelmektedir (Pakalın, 1971, s. 385). Çuhadarın görevlerinin başında alaylarda ata binerek padişahın ardı sıra gitmek suretiyle padişahın yağmurluğunu taşımak gelmektedir. Padişahın kaftan ve kürklerinin bakımı da çuhadar tarafından yapılmaktadır. Yine padişahın katıldığı bayram merasimlerinde halka gümüş para serpmek de çuhadar tarafından yapılmaktadır (Uzunçarşılı, 1988, s. 348).

Çorlulu Ali Paşa, rikabdarlık da olduğu gibi çuhadarlık kurumunda da bir takım değişikliklere gitmiştir. Çelebi Mehmed Han devrinde, kırk nefer çukadara, başçukadar adıyla bir amir atandığı halde; I. Selim zamanında bunların hepsi hane-i hassaya nakledilmiş ve başçukadar, hane-i hassa ağalarının kabiliyetli ve boylu-poslu olanlarından mabeyncilik göreviyle beraber atanmaya başlanmıştır. II. Mustafa zamanında ise silahdarlık görevi çok daha öne çıkıp -darüssaade personeli dışında kalanların da buna bağlanması ile- Rikab-ı Hümayun Başçukadarlığı yine Başmabeyncilik derecesine döndürülerek silahdarlığın aşağısında kalmıştır (Tayyâr-zâde Atâ, 2010, s. 302).

Çorlulu Ali Paşa'ya Hassa çuhadarı iken Arnavud Köyü'nde bulunan Halil Paşa yalısı hediye edilir. Bu yalının neden hediye edildiği bilinmemekle birlikte Çorlulu Ali Paşa'nın padişah II. Mustafa ile olan yakınlığının ve hizmetlerinden duyulan memnuniyetin bir göstergesi olduğu söylenilebilir. Çünkü Çorlulu Ali Paşa daha sonra bu yalıda padişaha olan minnetini göstermek için bir yemek daveti vermiştir. 8 Mayıs 1700 tarihinde verilen yemeğin ardından II. Mustafa'ya bir cariye, bir donanmış at, necef taşından yapılmış bir kaşıkla bir kâse ve bir altın saat hediye olarak sunulmuş, Çorlulu Ali Paşa'nın sunduğu hediyelerden çok fazla hoşlanan padişah da, o esnada giydiği çuha kaplı samur erkân kürkünü sırtından çıkararak Çorlulu Ali Paşa'ya giydirmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 33).

Çorlulu Ali Paşa 30 Eylül 1700 (H. 16 Rebiülahir 1112) tarihinde hassa çuhadarlığı görevinde bulunduğu günlerde, Avusturya ile barış sağlanması sebebiyle

padişah duyduğu memnuniyeti belirtmek için paşayı bir hatt-ı hümayun ve kabzası mücevher bir hançer, kürklü ve sade iki hil'atle Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'ya gönderir. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın ifadesine göre: "devlet meraklısı" Ali Ağa kendisine verilen görevi yerine getirdikten sonra Silahdar Gürcü İbrahim Ağa'nın hasta olmasını fırsat bilerek sadrazamın ayağına kapanarak "*Rikâb-ı hümayun'da benden özge kapukethüdası mı istersin?*" der ve silahdarlık görevini ister. Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa bu isteği hoş karşılar ve 15 Ekim 1700 (H. 2 Cemaziyelevvel 1112) tarihinde Yalı Köşkü'nde II. Mustafa'ya Çorlulu Ali Ağa'yı önerir ve Çorlulu silahdarlık görevine getirilerek samur erkân kürk giydirilir. Böylelikle görevinden olup açıkta kalan Gürcü İbrahim Ağa, silahdarların emekli olması adet olmadığı halde emekliye ayrılmak istemiş ve yüksek ödenekle emekli olmuştur (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 41-42). Çorlulu Ali Ağa'nın silahdarlık görevine getirilmesine ilişkin yukarıda aktarılan anekdotun aksine II. Mustafa'nın Çorlulu'yu silahdarlığa getirmek istediği ancak Çorlulu'nun, silahdarlık makamını kabul etmek için bir takım şartlar öne sürdüğü ifade edilmektedir. Bu şartlar, padişaha telhis götürme görevinin Bâbüssaâde ağalarından alınarak silahdarlara verilmesi ve yazılan hatt-ı hümayunların silahdarlar tarafından alınmasıdır (Akyıldız, 2003, s. 283-286). Sonuç olarak bahsi geçen görevler silahdarlara intikal etmesinin yanında Dârüssaâde ağası dışında kalan görevlilerden Bâbüssaâde ve Enderun hademesi de silahdarın yetkisi altına girmiştir.

Silahdâr-ı şehriyârî olarak kullanılsa da asıl bilinen şekli silahdâr ağadır. Erkân-ı havass-ı cüvânî adı verilen dört has oda ağasının ikincisidir. Bu görevli, merasim ve alaylarda başında zülûf ve kırmızı kadifeli üsküfle padişahın sağ gerisinde yürür ve sağ omzunda padişahın kılıcını taşırdı. Aynı zamanda sarayda bulunan padişaha ait silah ve zırh gibi eşyaları silahdar ağa muhafaza ederdi. Bu görevleri dışında yine padişah avdayken veyahut bahçede gezerken silahdar yanında bulunur ve padişahın sofrasını kurmakla yükümlüdür (Uzunçarşılı, 1988, s. 342-343). III. Murad zamanından beri adet olagelmiş mevlid törenlerinde çuhadar ile birlikte padişaha buhur ve gülsuyu ikram etmek ve ramazan ayında kutsal emanetlerin Revan Köşkü'ne taşınmasına nezaret etmek de silahdarın görevleri arasındadır.

Silahdarlık, Büyük Selçuklu Devleti'nden başlayarak bazı Türk-İslam devletlerinde askeri ve idari bir kurumu ifade etmekte iken Osmanlı Devleti'ne gelinceye kadar idari görevleri önem kazanmaya ve öne çıkmaya başlamış bir kurum olagelmiştir. Osmanlı Devleti'nde Yıldırım Bayezid zamanında ortaya çıktığı kabul edilen silahdarlık kurumu, önceki uygulamalara ek olarak bazı devlet adamlarının

maiyeti ve kapıkulu bölüklerinden birisini de ifade etmektedir (Turan, 2009, s. 191). Belki de en önem arz eden görevi padişahın hizmetlerinden sorumlu olan has odanın has odabaşından sonra ikinci idarecisi olmaktır.

Silahdar ağalar, görevden ayrılışlarının üçüncü gününde saraya davet edilirler ve silahdarlık dairesinde yeni ağa ile samur kürklü hil'at giyerlerdi. Sonra yeni atanan ağa bütün daireleri dolaşarak herkesle helalleşip hane-i hassaya varır ve burada kendisine tatlı, kahve, şerbet, gülsuyu ve buhur gibi ikramlarda bulunulurdu. Daha sonra ise başpişkir ağa, köşe pişkir ağalarının en eskisi ile sırtında silahdar kaftanı, belinde futa olduğu halde babüssaade, hazine, kiler, seferli ve zülüflü baltacılar koğuşlarını gezerek her birinde tören yapılırdı. Bunu takiben bu koğuşların görevlileri ekonomik güçleri ölçüsünde birer çevre ve yemeniyi kaftancının belindeki futaya koyarak saygılarını sunarlardı. Futada biriken mendil ve çevreler kaftancıya ait olurdu.

Eski silahdar bu törenin tamamlanmasından sonra huzurla evine dönerdi. Her ne kadar bu usul oldukça eski ise de, görevden alınan bir ağanın bu şekilde itibarının korunmasının sağlanması Çorlulu Ali Paşanın silahdarlığından sonra olmuştur.

Çorlulu Ali Paşa silahdarlık görevine başladıktan sonra saray personeline hediye veya ihsan olarak verilen nakit para ve eşyanın kaydı ile ilgili olarak yeni bir kural getirmiştir. Bu kurala göre: Kurena ve araz ağaları denilen Darüssade, Silahdar, Babüssade, Çukadar, Rikabdar, Dülbend, Anahtar, Baş peşgir ağaları ile hazine, kiler ve seferli kethüdarları; sır kâtibi, başçukadar, tüfekçi, kahveci, müezzin, berber, sarıkçıbaşılar, tırnakçı, başlalalar vs. den birisine nakit para veya eşya ihsan edildiğinde bu kişiler, verilen eşyayı Silahdar'a getirip gösterecek; nakit para veya eşya, verilen kişinin ismi ve veriliş tarihi Hazine Kethüdası dairesindeki deftere kaydedilecektir. Eğer verilen hediye mücevherat, hançer, kılıç, pala, kasatura, epe, varsak, bıçak, akve, kama, cenbiye, tirkeş, sorguç, çelenk, altın zincir vs. gibi değerli bir eşya ise, bunun kaydedildiği pusulanın arkasına "ihsan-ı hümayunum olmuştur" fermanı yazılacak ve bu dairedaki her husus silahdarın bilgisi dâhilinde olacaktır.

Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığından önce, bu makama gelmek için önce hane-i hassada gece-gündüz padişaha hizmet etmek gerekmektedir ve bu da 35-40 sene sürüyordu. Böylece ancak altmış yaşına geldiklerinde Silahdar olabildikleri için yeterince verimli olamıyorlardı. Çorlulu bu makama gelme prosedüründe de değişiklik yapmış ve yeniden düzenlemiştir.

Çukadar ağaları has odaya bağlanınca, bu koğuşu yönetmek için bir has odabaşı tayin edilmiş ve hazine-i hassa ağalarının düzenlerinin sağlanması görevi de

bu kişiye verilmişti. Ancak Ali Paşa, silahdarlığa getirmiş olduğu yeni sistemde bu görev anahtar ağasına verilmiştir. Has odabaşının görevi ise; darüssade ağası, silahdar ağası ve babüssaade ağası olarak tayin edilen kişilere padişahın huzurunda kürk hil'atler giydirmek; hazine, kiler ve seferli kethüdaları ile diğer benzer görevlilere Silahdar huzurunda çuka binişler giydirmekle sınırlı kalmıştır. Böylece; hazinedarbaşılar hazine-i hümayun, kilercibaşılar kiler koğuşu ve saray ağasının seferli hanesi zabıtlıkları de sona ermiş ve bunlar da bağlı buldukları ağaların yönetimleri altına girmişlerdir. Bu şekilde yeniden onore edilen kethüdalar aracılığıyla koğuşlarda okuma-yazma, eğitim ve çeşitli sanat dallarıyla meşgul olmak usulünün daha da gelişmesi Çorlulu Ali Paşa sayesinde gerçekleşmiştir. Onun bu icraatı ile zülüflü baltacı, eski saray baltacıları, heseki, kozbekçi, seffeli, yedekçi, kuşhane-helvahane ve aşçılar, kapıcılar, peyk, solak, bostancılar ve sakalar ocaklarından imam ve hocaları olmayanlara yeniden imamlar ve üstadlar tayin edilmesini, eski saray baltacılarının medrese talebeleriyle beraber Sultan Bayezid camiinde, zülüflü baltacıların da Ayasofya camiinde sabahları derse devam ederek okuyup yazmaları kanun-ı kadimi yenilenmiş ve genişletilmiştir.

Hasodabaşların görevleri ise; Enderun teşrifatçılığının yanında, hasoda, hazinedarbaşı hazine, kilercibaşı kiler ve saray ağası seferli koğuşlarının yemeklerinin lezzetinin denetlenmesiyle sınırlı kalmıştır (Tayyâr-zâde Atâ, 2010, s. 261-265).

Padişaha telhis sunma uygulamasında da Çorlulu Ali Paşa zamanında yeni düzenlemeye gidilmiştir. Telhis sunma görevi önceleri babüssaade ağası ve 1703/1704 (H. 1115) tarihinde Ali Paşanın silahdarlığında silahdar ağalar aracılığıyla Revan Odasındaki arzhanede yapıla geldiği halde, sonradan sır kâtipliği memurlarının, padişah nerede olursa orada telhis sunması kararlaştırılmıştır (Tayyâr-zâde Atâ, 2010, s. 302).

Çorlulu Ali Paşa silahdarlık görevini sürdürürken 25 Ekim 1701 (H. 22 Cemaziyevvel 1113) tarihinde Koca Abdullah Ağa'nın yerine geçici olarak Hasodabaşılık görevine getirilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 87). Ancak Hasodabaşılık görevine getirilme tarihi ve kimin yerine bu göreve getirildiği dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yine bu görevi ne kadar süre ile yaptığı, silahdarlık göreviyle aynı esnada yürütüp yürütmediği karanlıkta kalmaktadır. Hatta üçüncü vezirlik göreviyle saraydan çıkarıldığında hâlâ silahdar olan Çorlulu Ali Paşa'nın bilgide yer alan geçici ifadesinden hareketle görevi çok kısa süre yaptığı düşünülebilir.

Çorlulu Ali Paşa'nın, vezir-i azamlık makamına gelinceye kadar Enderun sistemi içerisinde giderek yükselen bir grafik sergilemiştir. Bunu yaparken bulunduğu konumun önemini üst kademeye taşıyarak kendi ilerleyişini daha yukarı taşımıştır. Yani Has odabaşı olmak yerine bulunduğu silahdarlık makamını Has odabaşı makamının üstüne taşımıştır.

Çorlulu Ali Paşa'nın II. Mustafa'ya olan yakınlığı devlet erkânını iyiden iyiye rahatsız etmiştir. Kendinden önceki silahdarlar gibi olmaması hem kendini daha çok sevdirmesi hem de silahdarlık makamını padişaha en yakın olacak memuriyet şeklinde düzenlemesi devlet erkânına karşı tehlike yaratacak bir pozisyona geleceği sinyallerini vermiştir. Padişahın sevgisini kazanmış olan Çorlulu'yu padişahın yanından uzaklaştıramayan devlet adamları Çorlulu'ya dostça davranmışlar, kıskançlıklarını ise gizlemişlerdir. Ancak bu dostluğu içlerinden geldiği için değil de sadece göstermelik olarak yapmışlardır. Fakat bu durum Rami Mehmed Paşa'nın Feyzullah Efendi'nin desteğiyle vezir-i azam olmasından sonra değişmiştir. Vezir-i azam Rami Mehmed Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Feyzullah Efendi ve oğulları, Darüssaade Ağası Nezir Ağa ve onların adamlarının yönetime ortak olmaları ve müdahalelerinden usanmış vaziyettedir. Rami Mehmed Paşa tüm bu kişileri kendinden ve çevresinden uzaklaştırmak için deyim yerindeyse fırsat kollamaktadır.

Sarayda cebeci ayaklanması baş gösterince tehlike ve felaketin önüne geçmek için tedbirli bir vezire ihtiyaç olduğunu düşünen Rami Mehmed Paşa, padişaha Çorlulu Ali Paşa'nın yüksek vezirlik makamına getirilebileceğini veya gerekirse kaymakam olarak İstanbul'a gönderilebileceğini söyler. Ancak buradaki asıl amaç Çorlulu'yu Edirne'den uzaklaştırmaktır. Şeyhülislam Feyzullah Efendi de vezir-i azamla aynı fikirde olduğunu padişaha iletince Çorlulu Ali Paşa'nın hiç de arzu etmediği olay gerçekleşir ve saraydan vezirlik rütbesiyle çıkartılarak İstanbul'a gönderilir. 14 Ağustos 1703 (H. 1 Rebiülahir 1115) tarihinde Çorlulu Ali Paşa üçüncü vezir rütbesiyle ayaklanmaya karşı mücadele etmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 41-42; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 669; Uşşâkîzâde es- Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, 2005, s. 605).

Çorlulu Ali Paşa'nın Edirne'den uzaklaştırılmasının ardından İstanbul'da ayaklanmanın başlaması ve II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Edirne Vak'ası neredeyse Çorlulu'nun da sonunu getirecek bir olaya dönüşecektir. Padişah değişikliği sonrasında başta vezir-i azam Rami Mehmed Paşa olmak üzere diğer yüksek rütbeli memurların hepsi bir yere gizlenmiştir. Çorlulu Ali Paşa'da ihanet

suçlamasıyla karşı karşıya kalmış ve ölüm korkusuyla konağına çekilmiştir. II. Mustafa'nın Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'ya bu konuyla ilgili olarak "*vüzeramla kul ağalarım gelen eşkiya ile yek dil, yek cihettir, şerlerinden cenab-ı bâriye sığındım, cümlesini kahr-ü helâk eyliye*" dediği bilinmektedir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 183-184). Ancak olayın Çorlulu Ali Paşa açısından bu kadar karanlık olmadığı çok geçmeden anlaşılır. Çünkü Çorlulu Ali Paşa'nın üçüncü vezirlik görevine devam etmesine karar verilmiştir (23 Ağustos 1703). İkinci vezir Moralı Hasan Paşa, Valide Sultan Kethüdası Kürd Mehmed Efendi, Hekimbaşı Nuh Efendi ve Reisülküttab Abdülkerim Efendi de eski görevlerine devam edecek diğer memurlardır (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 188).

Edirne Olayı devam ederken, padişah III. Ahmed artık Edirne'de kalmanın bir gereği olmadığını düşünüyordu. 9 Eylül 1703 de padişah ve bütün ordu Paşa çayırından İstanbul'a hareket eder. Çorlulu Ali Paşa ise geride kalan Enderun oğlanları ile görevlileri toplayıp, ağırlıklarını İstanbul'a getirmekle görevlendirilir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 196).

12 Ekim 1703 (H. 1 Cemaziyelahir 1115) tarihinde Çorlulu Ali Paşa'ya üçüncü vezirken Haleb Valiliği tayin edilir. Edirne'den İstanbul'a hareketi esnasında Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve çocuklarının mallarını tespit etmekle görevlendirilmiştir. Ancak İstanbul'a gelen Çorlulu'ya beşinci vezirlik ve haslar tayin edilir. Haleb Eyaleti de Kudüs-i Şerif Sancağı Mutasarrıfı Çerkes Mehmed Paşa'ya tevcih edilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 711). Paşa görev yerine intikal etmek üzere iken Rikab-ı Hümayun kaymakamlığı unvanı verilerek kürk ihsan edilir ve divana çağırılır. Çorlulu'nun İstanbul'dan uzaklaşmasını isteyen vezir-i azam Rami Mehmed Paşa, bu durumdan hoşnut olmamıştır. II. Mustafa bu durumun farkında olmalıdır ki Valide Gülnuş Sultan vasıtasıyla III. Ahmed'den rica edip vezir-i azama haber göndererek: "*kendüsünün hakkında vâlide ve hemşîremizin recâların ısgâ eyleyüp, bu gün için himâye eylemişüz. Ali Paşa bizim dâmâdımız ve çırağımız iken, henüz gözü bağılu doğan, taşraya koymak lâyıkmı? Bizim hâtırımız yok mu? Yanlarında durup terbiye eyleseler olmaz mı?*" demiştir (Özcan, 2000, s. 270). II. Mustafa'nın Çorlulu Ali Paşa'yı himaye etmeye çalışması aralarındaki yakınlığın bir göstergesidir. Aynı zamanda II. Mustafa'nın kullandığı "damadımız" sözü bir babanın doğal ve dolaylı olarak kızını da düşündüğünü gösterir.

Çorlulu Ali Paşa'nın yukarıda sayılan görevleri dışında Rikab-ı Hümayun Kaymakamlığı da yaptığı bilgisi bulunmaktadır. Ancak devrin iki kroniğinde de Çorlulu Ali Paşa'nın Rikab-ı Hümayun Kaymakamlığı yapması ya da tayini hususunda herhangi bir bilginin bulunmaması ilginç bir durumdur. Başka bir kaynakta ise saray entrikaları sonrası paşanın saraydan İstanbul Kaymakamlığı ile çıkarıldığına yer verilmiştir. Hatta Çorlulu Ali Paşa'nın Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin mallarını teftiş ettiği sırada yine Rikab-ı Hümayun Kaymakamı olduğu üzerinde durulmuştur (Uşşâkîzâde es- Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, 2005, s. 612-688).

Sefer sebebiyle İstanbul'dan ayrılan vezir-i azam yerine İstanbul'da kalan vekiline Rikâb-ı Hümayûn Kaymakamı adı verilmektedir. Vezir-i azamın vekili vezirlerden ise unvanı Kaymakam-ı Rikâb-ı Hümayun olarak da kullanılmıştır. Savaş zamanı vezir-i azam Serdar-ı Ekrem sıfatıyla İstanbul'dan ayrılır, devlet erkânı ile birlikte sefere giderdi. İstanbul'da devlet erkânının vekilleri kalırdı.

Çorlulu Ali Paşa kubbe vezirliğini bir yıl kadar sürdürdükten sonra Eylül 1704 (H. Cemaziyelevvel 1116) tarihinde Trablus-Şam Valiliği'ne getirilir ve sadrazam huzurunda hil'at giyer. Ancak valilik görevini bir kaç ay kadar yaptıktan sonra yeniden kubbe altına çağırılır ve bu kez dördüncü vezir tayin edilir. Kısa bir süre sonra Teke Sancağı da kendisine has olarak verilir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 746-750).

4.4.1.4. Veziriazamlığa Tayini

Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet teşkilatında padişahın gelen yönetici sınıfın en önemli figürü veziriazamdır. Gücünü padişahın bizzat belirlediği kurallardan alan vezir-i azam, bu gücü kullanırken adeta pamuk ipliğine bağlı bir hayat sürmektedir. Bunun nedeni ise padişahın mutlak vekilliğini icra ederken bulunduğu konumun ve vereceği kararların padişahın gücünü sorgulatır hale gelmemesine dikkat etmesi yani kendi gücünün padişahın gücünün önüne geçme ihtimalinin olmasıdır.

Çorlulu Ali Paşa'nın döneminin bazı devlet adamları tarafından defalarca durdurulmaya çalışılan yükselişinin son ve en yüksek basamağı olan veziriazamlığa getirilişi o tarihte meydana gelen olayların neticesinde ve fakat III. Ahmed'in paşaya duyduğu güven ve yakınlık sayesinde olmuştur.

Dönemin vezir-i azamı Baltacı Mehmed Paşa, onun sayesinde vezir ve kaptan paşalık görevine getirildiği selefi Vezir-i azam Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nın yerine

vezir-i azam olabilmek için entrikalar çevirir ve bu durum kendisinin de aynı kaderi paylaşmasına sebep olur. Çünkü kendisinin de düşmanları vardır. Özellikle Darüssaade Ağası Süleyman Ağa ve Şeyhülislam Paşmakçızade Seyyid Ali Efendi ve perde arkasında Silahdar Çorlulu Ali Ağa ve Darüssaade Ağası Yazıcısı İbrahim Efendi de etkili hasımları arasında gösterilmektedir. Bu kez Baltacı Mehmed Paşa hasımlarının padişaha tesir etmesi yüzünden sadaret mührünü kaybeder ve mühür 2 Mayıs 1706 tarihinde saraya çağırılan üçüncü vezir Çorlulu Ali Paşa'ya verilir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 229; Uzunçarşılı, 1995b, s. 281-282; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2005, s. 761-762). Böylece vezir-i azamlığa atanan Çorlulu Ali Paşa'ya adet olduğu üzere kürklü ve sade iki kat hil'at-i fahire giydirilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 229).

Baltacı Mehmed Paşa'nın görevden alınmasına sebep olarak bir kaynaktan hazinedarın paşa ile işbirliği yaparak Kandilci Hüseyin Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak için şehirde uydurma bir olay çıkartması ve bu olay neticesinde padişahı kendisine iyice gücendirmesi gösterilmektedir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 228-229) Ancak bu olayla alakalı benzer bir bilgi bulunmamaktadır.

Veziriazamlık mührünü alan Çorlulu öncelikli olarak kendi etki alanını kurmaya çalıştı. III. Ahmed'in etrafında bulunan etkin gücün bir şekilde kırılmasını istemekteydi. Bu düşünce doğrultusunda Şeyhülislam Paşmakçızade Ali Efendi'yi azlettirerek, Sinop'a sürgün edilmesini sağladı. Mali ve askeri düzenlemeler yaparak, III. Ahmed'in gözüne girmeyi başardı. Çorlulu Ali Paşa İstanbul'da bir hafiyeye teşkilatı kurarak, şehirde olup biten her şeyden haberdar olmaktadır. Nitekim bu dönemde ortaya çıkan bir isyan kolaylıkla bastırılmıştır (Tuncer, 2023, s. 80-83).

4.3.4.1.3. Emine Sultan ve Çorlulu Ali Paşa'nın Nişan, Nikâh ve Düğünü

Osmanlı Devleti'nde sultanlar ile evlenecek olan damat adayları padişah tarafından seçilmektedir. Evlenmesine karar verilen sultan için, padişah vezir-i azama bir hatt-ı hümayun yazarak damad namzetinin kim olduğunu bildirmekte idi. Damadın kim olacağına ilişkin sadrazamların da aday gösterdiği örneklere de rastlanmaktadır. Padişah tarafından namzet seçimi genel bir uygulamadır. Bu uygulama dışında damat olacak kişinin adaylar arasında kura çekilmesi ile gerçekleştirildiği nadir uygulamalar da yapılmıştır. Örneğin, II. Mahmud, kızı Mihrimah Sultan için yedi damad aday

arasından Mehmed Said Paşa'yı kura ile belirlemiştir (Sunay, 2013, s. 127, Sunay, 2017, s. 334)

Çorlulu Ali Paşa'nın hanedana damat olmasından önce başka bir evlilik yaptığı, bu zevcesinden evladının olduğu ve akrabalarının günümüze kadar geldiği ifade edilmektedir (Uzunçarşılı, 2003a, s. 290). Kural gereği sultan ile nikâhlanacak olan paşa eski zevcesini bırakmak zorundaydı (Uzunçarşılı, 1988, s. 163). Bu bilgilere dayanarak Çorlulu Ali Paşa'nın günümüze kadar gelen akrabalarının Emine Sultan ile olan evliliğinden değil de önceki evliliğinden olduğunu söyleyebiliriz. Çorlulu Ali Paşa'nın külliyesinde yer alan hazirede adı mezar taşında Çorlulu Ali Paşa'nın kadınlarından "Zeynep Kadın" olarak geçen bir hanım bulunmaktadır. Mezar taşındaki tarihe göre 1715 yılında vefat eden Zeynep Hatun'un Çorlulu Ali Paşa'nın ilk hanımı olma ihtimali bulunmaktadır (Uçar, 2018, s. 203-204).

Emine Sultan, beş yaşında Çorlulu Ali Paşa ile nişanlanmadan önce Hasan Paşa ile nişanlandığını daha önce belirtmiştik. Ancak Hasan Paşa'nın bulunduğu görevde yaptığı hata onun Emine Sultan ile gerçekleşecek izdivacına engel olmuştur. Hasan Paşa, yaptığı hatayı canıyla ödememiştir. Ancak, çeşitli sebeplerle nişanlıları idam edilerek, başka kişilerle nişanlanan sultanlar bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 1988, s. 160; Taş, 2013, s. 76).

Emine Sultan ile nişanlandıklarında silahdar olan Çorlulu Ali Paşa'ya damatlık olarak çuha kaplı samur kürk bizzat padişah II. Mustafa tarafından Has oda köşkünde giydirilmiştir. Çorlulu Ali Paşa'nın nişanı ise bir elmas yüzük ve bir sorguçtur (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 89).

1703 yılında padişah tarafından Çorlulu Ali Paşa'ya "*altın ve gümüş telle dokunmuş kumaştan yapılmış bir elbise, bir samur kürk, kabzası mücevherli bir hançer, divan kilimiyle eyerlenmiş bir at, adet olduğu üzere karşılandıktan sonra 4000 altın, bir samur kürk ve bir donanmış at*" ikram edilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 616-617)

Padişahlar evlenecek olan sultanlar için saraylar alarak, içlerini donatmaktaydılar (Uluçay, 2013, s. 174). 1704 (H. 1116) yılında damat adayı Çorlulu Ali Paşa'ya da padişah tarafından Hastalar Odası adı verilen saray verilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 640). 1705 (H. 1117) senesinde ise evliliğin gerçekleşmesine kesin karar veren padişah Edirne'de gelin odası yapımına başlanması için emir vermiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 649).

Emine Sultan ve Çorlulu Ali Paşa'nın nikâhlarının kıyıldığı günün şeref-i şems olduğu bilgisine yine Nusretname'de yer verilmektedir. Şeref-i şems, her gezegenin ilk hareket noktasına dönüşünü sembolize eder. Bir işin yapılacağı en uygun ve en uğurlu zaman ise eşref-i saat olarak isimlendirilmektedir. Eşref-i saatin belirlenmesinde ise şeref-i şems esastır. Osmanlı Devleti'nde padişahların tahta çıkması, savaş ilanı, ordunun sefere çıkma zamanı, sultan düğünlerinin yapılma zamanı vb. önem arz eden olayların hangi tarihte ve hangi saatte yapılmasının uğurlu ve hayırlı olduğu bilgisi müneccimbaşılar tarafından tespit edilmektedir (Şener, 1995, s. 476-477). Bu bilgiler ışığında Emine Sultan'ın nikâh tarihinin de eşref-i saate göre belirlendiği görülmektedir. Buna göre nikâh belirlenen uğurlu günde ve saat altıda kıyılmıştır (TMSK/H. 1573/2).

Emine Sultan'ın Çorlulu Ali Paşa ile Ayşe Sultan'ın da Köprülüzade Numan Paşa ile olan nikâhları ile çeyiz ve gelin alaylarının da içinde bulunduğu aşama aşama yaşanan gelişmeler bir surnamede anlatılmıştır. Buna göre;

Padişah III. Ahmed, 9 Nisan 1708 (H 18 Muharrem 1120) senesi Pazartesi günü II. Mustafa'nın kızları Emine Sultan ile Sadrâzam Çorlulu Ali Paşa'nın, Ayşe Sultan ile Köprülü-zâde Nu'mân Paşa'nın nikâhlarının kıyılmasını ferman etmişti. O gün Şeyhülislam Abdullah Efendi, sağdıç Kapudân İbrahim Paşa, Nu'mân Paşa'nın babalığı Ali Efendi, sipâh ve silahdâr ağaları, defterdar efendi, nişancı efendi ve tüm hâcegân-ı dîvânvezîr-i a'zam sarayından yola çıkıp hep beraber sarây-ı hümayuna gelmişler ve saat altıda kıyılacak nikâhı beklemeye başlamışlardır. Ayşe ve Emine Sultan'a dârüssa'âde ağası Süleymân Ağa, Ali Paşa'ya sağdıç Kapudân İbrahim Paşa, Nu'mân Paşa'ya da babalığı Ali Efendi vekil olmuş; kethüdâ bey ve re'îsü'l-küttâb efendilerin şehadetiyle şeyhülislam tarafından her ikisinin de nikâhları kıyılmış ve Ayasofya-i Kebîr vâ'izi İspirî dâmâdı Mustafa Efendi de dua etmiştir. Ali Paşa tarafından Emine Sultan'a yirmi bin altın mehr⁶ verilmesi tespit edilmiş, ayrıca Ali Paşa ağırlık olmak üzere de Emine Sultan'a bir elmas istîfân, bir elmas çeprâst, bir elmas bilezik, bir la'l salkım küpe, bir mücevher ayna, bir elmas nikâb, bir çift incili mest, bir çift incili pâpuş, bir çift zerrin kaplı mücevher nalın ve iki bin cedid altın vermiştir. Nu'mân Paşa tarafından da Ayşe Sultan'a yirmi bin altın mehr verilmesi tespit edilmiş, ayrıca Nu'mân Paşa ağırlık olmak üzere de Ayşe Sultan'a bir elmas istîfân, bir elmas çeprâst, bir elmas bilezik, bir zümürrüd küpe, bir elmaslı nikâb, bir

⁶ Damatlar, sultanlar ile evlenirken mihr olarak yüksek meblağlar ödemekte idiler. Bu meblağlar 10.000 ile 300.000 altın ya da guruş arasında değişmektedir (Uluçay, 2013 s. 173).

çift zerrin kaplı mücevher nalın, bir çift incili mest, bir çift incili pâpuş, ve iki bin cedid altın vermiştir. Nikâh başlamadan önce de dâmad Çorlulu Ali Paşa tarafından gönderilen üzeri boyamalarla örtülü kırk tabla şeker, dâmad Nu'mân Paşa tarafından gönderilen yine üzeri boyamalarla örtülü on tabla şeker vâcibü'r-re'âyâ ağaları tarafından getirilmiş ve nikâh odasına yerleştirilmişti.

Nikâh merasiminden sonra uzamâ-yı devlet misafir odasında, diğer davetliler dîvân-hâne-i atik ve cedîdde kahve, şerbet ve buhûr ikram edilerek ağırlandı. Sultanlar tarafından şeyhülislam efendiye ferâceye kaplı semmûr kürk, sağdıç kapudân paşaya semmûr kürk, vezir kethudâsına ferâceye kaplı semmûr kürk, vâiz efendiye kâkum kürk; dâmadvezîr-i a'zam Çorlulu Ali Paşa ve dâmad Nu'mân Paşa taraflarından dârüssa'âde ağasına birer semmûr kürk; iki şahit musahip ağalara ikişer çuka ve ikişer kumaş verilmiştir. Dârüssa'âde ağasının kahvecibaşısı nikâhın tamamlandığı müjdesini, Çorlulu Ali Paşa'ya götürmüş ve kendisine Ali Paşa tarafından bir hıl'at ve bir kese akçe ihsan edilmiştir.

Bugün Emine Sultan'ın cihaz alayı da tertip edilmiştir. Emine Sultan'ın cihazı katarlara ve kapaklı arabalara yüklenmiş, önde giden katara bir top dibâ, diğer katarlara da birer top kumaş asılmıştır. Bütün erbâb-ı divan cihaz alayı için atlarına binip hazırlanmış; sonra şeyhülislam, sağdıç kapudân paşa ve sadr-ı a'zam kethudâsı misafir odasından çıkıp orta kapı önünde atlarına binmiştir. Cihazın önünde rahle ile Kelâm-ı Kadîm, iki gümüş kafes, iki fener bir iskemle ve birkaç kutu bulunuyordu ki bunlardan üzerinde Kur'ân-ı Kerim olan rahleyi ağababası, kafesleri sarây-ı atik teberdârlarının bıçaklı eskileri, fenerleri ve iskemleyi ise teberdârların yeni saraylıları taşıyordu. Bu şekilde saraydan dışarı çıkmış ve aşağıdaki sıra ile cihaz alayı yürümeye başlamıştır: Önde yeniçeri ağası, sonra sipâh ve silahdâr ocağı, müteferrika ve kapıcıbaşı ağalar, diğer erbâb-ı divan, çavuşân, sadr-ı a'zam kethudâsı; cihazın ön kısmında sağda şeyhülislam, solda sağdıç kapudân paşa, onların arkasında mehtherhâneler çalınarak yola çıkmıştır. Bu arada saraydan çıkarılması âdet olan tel boyama örtülü bir yüz yastığı hazırlanmış, sarây-ı atik teberdârları kethudâsı yüz yastığını almış ve cihazın yola çıktığı müjdesiyle bu yüz yastığını dâmad Çorlulu Ali Paşa'ya teslim etmiş, kendisine Ali Paşa tarafından bir hıl'at ve bir kese akçe ihsan edilmiştir. Cihaz alayını padişah da Alay Köşkü'nden seyretmektedir. Sadrâzam dâmad Çorlulu Ali Paşa'nın sarayına ulaşan Emine Sultan'ın cihazı burada teslim alınmış; cihazı getirenlerden kırk nefer harem-i hümayun ağalarına, rahle ile Kur'ân-ı Kerim'i getiren ağababasına, kafesleri, fenerleri ve iskemleyi getiren beş nefer sarây-

ı atık teberdârları eskilerine, Emine Sultan'ın teberdârları kethudâsına, bölükbaşısına, odabaşısına, başeskisine Ali Paşa tarafından hıl'atlar ihsân olunup başağasına da semmûr kürk giydirilmiştir.

12 Nisan 1708 (H 21 Muharrem 1120 Perşembe günü Emine Sultan'ın Gelin Alayı tertiplenmiştir. Önce Vâlîde Sultan, Emine Sultan'ı Kozbekçiler yakınında bulunan bâb-ı sultânîden alıp iki araba halinde ve arkalarında baltacılar olduğu halde padişahın sarayına gelmiş; bu arada vükelâ-yı devlet; sipâh, silahdâr ve yeniçeri ocağı; şeyhülislam efendi, sadreyn efendiler, nakîbü'l-eşrâf efendi, sağdıç kapudân paşa, defterdâr efendi, nişancı, umûmenhâcegân-ı divân da o saatlerde sarây-ı âmireye varmış; şeyhülislâm, kapudân paşa, sadreyn efendiler venakîbü'l-eşrâf misafir odasında, diğerleri divân-hâne-i atık ve cedîdde kahve, şerbet ve buhûrikrâm edilerek ağırlanmış, burada bir mikdar beklendikten sonra adı geçenlerin hepsi orta kapı önünde atlarına binmiş olarak hazır bir vaziyette beklemiş ve saat üç buçukta "Gelin Alayı" töreni başlamıştır. Önce Emine Sultan bir arabaya binmiş, onu Hadîce Sultan, Kaya Sultan kerîmesi Hanım Sultan, Fatma Sultan kerîmesi Safiye Hanım'ın bindiği arabalarla diğer harem mensuplarının bindiği on dört araba izlemiştir. Bu arabaların üzerlerine dîbâ ve muhtelif kumaşlar asılmıştır. Gelin alayı şu tertip ile yola çıkmıştır: En önde yeniçeri ocağı, arkasından sipâh ve silahdâr ocakları, çavuşân, müteferrika, kapıcıbaşıağalar, hâcegân-ı divan, nakîbü'l-eşrâf efendi, yeniçeri ağası, sadreyn efendiler, şeyhülislam, kapudân paşa, vâlîde sultanın kethudâsı, mîrâhûr-ı sâni, sağlı sollu dergâh-ı âli kapıcıları, sarây-ı atıkteberdârları, nahıl ve nahılın önünde sağ tarafta teberdârlarkethudâsı, sol tarafta yazıcı efendi, önlerinde sarây-ı cedîdbaşkapıgulâmı olduğu halde sultanların arabaları, arabaların arkasında ağalar ve baltacılar. Alay bu şekilde orta kapıdan çıkıp mehterhâneler eşliğinde Cebe-hâne önünden, Sovuk Çeşme yolundan geçerek sadrâzam dâmad Çorlulu Ali Paşa'nın sarayına varmış, Hadîce Sultan buradan ayrılıp kendi saraylarına dönmüştür. Padişah da alaydan önce Demirkapı'dan çıkıp sadrâzamin sarayına gelmiş ve alayı O mevziden temâşâ eylemiştir. Hasbahçe halvet olup başkadın, dârüssa'âde ağası ve diğer harem-i hümayun mensupları da Alay Köşkü'nden gelin alayını izlemiş, sonra dârüssa'âde ağası sadrâzamin sarayına gelmiştir. Bu arada sadrâzamdâmad Çorlulu Ali Paşa tarafından Emine Sultan'ın arabasıyla beraber gelen bütün arabacılara hıl'atlar ihsan olunmuştur.

Padişah akşam namazından sonra sarây-ı âmireye teşrif etmiş; vâlîde sultan ve dârüssa'âde ağası Emine Sultan'ın misafiri olarak sadrâzamin sarayında kalmış;

akşam yemeğini sadrâzam dâmad Çorlulu Ali Paşa, şeyhülislam efendi, dârüssa'âde ağası ve kapudân paşa berâber yemişlerdir. Yatsı namazından sonra şeyhülislam, kapudân paşa, dârüssa'âde ağası, sadrâzamdâmad Çorlulu Ali Paşa'nın pederi, kethüdaları ve sadreyn efendiler mâbeyn kapısına gelmişler, şeyhülislam dua etmiş; dârüssa'âde ağası harem-i şerîfe girmiş, sonra O da dışarı çıkıp şeyhülislam ve sadreyn efendilerle beraber misafir oldukları odada kahve ve şerbet ikramından sonra herkes yerlerine dönmüşlerdir.

Ertesi Cuma günü saat on ikide padişah dâmadı olan sadrazamın sarayını teşrif etmiş, Emine Sultan'ın yanına uğramış, sonra dışarı çıkıp cuma namazını kılmak için alay ile Ayasofya-i Kebîr Câmii'ne gelmiş, cumadan sonra yine dâmadı olan paşanın sarayına geri dönmüştür.

Sadrazam dâmad Çorlulu Ali Paşa padişaha inci kesmeli, donanması mükemmel bir at, donanmış bir Mısır kısırağı, bir kıt'a elmaslı ve la'lli cevahir kuşak, bin adet sikke-i hasene, beş adet dîbâ bohça, bir elmas istifân ve Hocasâde hattı ile bir Kur'ân-ı Kerîm; vâlide sultana şala kaplı bir semmûr kürk, dîbâyâ kaplı bir kâkum kürk, bir kıt'azümürüdü, la'lli ve elmaslı kebîr kuşak, bir takım zümürüdü düğme, beş adet emti'a-i mütenevvi'a ve dört bohça; ikinci, üçüncü ve dördüncü kadınlara dörder bohça; dârüssa'âde ağasına bir kıt'acevâhir kuşak ve bir donanmış at; hazînedâr ağaya bir donanmış at ve dört bohça; musâhip ağalara birer bohça; sultan ağalarına bohçalar; oda lalasına ve başkapıgulâmına birer bohça; şehzâde Sultan Selîm'e bir bohça; ikiz sultanlara bohça; padişahın ve vâlide sultanın hazînedâr ustalarına birer bohça ve üç yüz ellişer kuruş; câme-şûy usta ve etbâ'ına bohçalar; cihaz ile giden yirmi bir nefer ustaya bohçalar ve beş yüz kuruş; altmış dört nefer ustaya bin kuruş; vâlide sultanın on beş nefer ustalarına üç yüz kuruş; altmış nefer harem-i hümayun ağalarına bin kuruş; sarây-ı atîkteberdârlarına beş yüz kuruş; kulesûfi kapıcılarına altmış kuruş; orta kapılıya yirmi beş kuruş; taşra kapılıya ve sarây-ı atîk kapıcılarına yirmişer kuruş; mîrâhûr-ı sâniyesemmûr kürk ve iki yüz elli kuruş; Kaya Sultan kerîmesi hanıma, Safiyye Hanım'a, Rukiyye Hanım'a, sâbıkâşehriyârî odalığı Ayşe Kadın'a ve vâlidekethudâsının eşine ikişer bohça; teberdârlarkethudâsına ve yazıcı efendiye birer kürk; dârüssa'âde ağasının kahvecibaşısına, padişahın kahvecibaşısına, hazînedâr ağasının kahvecibaşısına birer bohça hediye etmiştir. Padişah da dâmadı olan sadrâzam Çorlulu Ali Paşa'nın tevâbi'ine hil'atlar ihsan etmiş; sonra pehlivanların güreş gösterilerini izlemiş; akşama kadar orada kalmış; akşam namazından önce sarayına dönmüştür. Dârüssa'âde ağası ile vâlide sultan o

gece de Emine Sultan'ın dolayısıyla sadrâzam Çorlulu Ali Paşa'nın sarayında kalmışlardır.

Muharrem ayının yirmi üçüncü günü ki cumartesidir, vâlide sultan öğleye doğru dâmad paşaya ferâceye kaplı semmûr kürk ve bir mücevher hançer ihsan edip arabasına binmiş, Emine Sultan da başka bir arabaya binip onu izlemiş, dış kapıda vâlide sultanı selamlayıp uğurladıktan sonra geri dönmüştür (TMSK/H. 1573/2).

Yukarıda anlatılan gelişmeler dışında nikâh günü Çorlulu Ali Paşa'nın ilk olarak ulema, divan hocaları ve ocak ağaları olmak üzere askeri kadılar ve İstanbul'da azledilen görevlilere gelinceye kadar bütün saray görevlilerini Sadrazam Sarayı'na davet ederek, onlara düğün ziyafeti verdiği de kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır⁷.

4.3.4.1.4. Çorlulu Ali Paşa'nın Azli ve İdamı

Çorlulu Ali Paşa'nın azli ve idamını hazırlayan en önemli olay, Poltava Savaşı'nda Rusya'ya yenilen İsveç Kralı XII. Karl'ın Osmanlı himayesine girmesidir. XII. Karl'ın zorunlu misafirliği hem mali hem de siyasi manada Osmanlı Devleti'ni yıpratmaktadır. Bender'de konaklamasına izin verilen XII. Karl, Rus birliklerinin hücumuna uğrar (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 253-257). 1700 tarihli Osmanlı Rus Antlaşması'nın yenilenmesi, okların Çorlulu'ya dönmesine neden oldu. Çorlulu Ali Paşa'nın Ruslardan rüşvet aldığı iddiaları, paşanın durumunun daha da kötüye gitmesine sebep oldu. Silahdar Ali Paşa, diğer devlet ricali ve Valide Rabia Gülnuş Sultan'ın da etkisiyle azledilmesi için gerekli ortam oluşmuştur. Valide Rabia Gülnuş Sultan'ın İsveçlilerle olan dostluğu nedeniyle Çorlulunun azlinin daha da kolaylaştığı iddialar arasında yer almaktadır (Argıt, 2014, s. 116).

1711 (H. 1123) yılında Midilli'de sürgünde iken idam edilen Çorlulu Ali Paşa'nın başı, 2 Ocak 1712 (H. 23 Zilkade 1123) tarihinde Bab-ı Hümayun önüne getirilmiştir (Karahasanoğlu, 2021, s. 87). Sonra kendi külliyesinin haziresine gömülmüştür. Gövdesi ise Halep'te bulunan Ulu Cami'nin yanındaki türbeye defnedilmiştir (Çevik, 1949'dan aktaran Özhasta, 2019, s. 9).

---

⁷ Nusretname'de Çorlulu'nun ilmiye, seyfiye ve kalemiye zümresinden ekâbirlere birer gün ayırarak ziyafet verdiği bilgisi yer almaktadır.

4.3.4.1.5. Çorlulu Ali Paşa'nın Vakıfları ve Hayratları

4.3.4.1.5.1. Çorlulu Ali Paşa Külliyesi

Bu külliye, ilk olarak XVII. yüzyılda uygulamaya konulan "ricâl külliyesi" ne örnek gösterilmektedir. Külliyeler, merkezinde bir derslane veya bir mescidin yer aldığı küçük boyutlu oluşumlardır (Kubilay, 1998, s. 63-64). Cami, kütüphane, medrese (dar'ül hadis), tekke, meşrutalar, şadırvanlar ve hazireden müteşekkildir.

Çorlulu Ali Paşa Külliyesi'nin konumu, kaynaklarda İrgatpazarı/Esirpazarı/Makaşçılar olarak geçmektedir. Günümüzde İstanbul/Eminönü'nde Çarşıkapı Yeniçeriler Caddesi'nde bulunmaktadır. Darphane binasının Enderuna taşınmasının ardından, darphanenin yerine III. Ahmed'in hanımı Emetullah Kadın tarafından Simkeşhane yaptırılmıştır (Ayvansarayî Hafız Hüseyin, 1987, s. 114). Daha önceleri Simkeşhane olarak kullanılan binanın harab olması ve darphane binasının yerine yeniden yapılmasının ardından boş kalan yerine 1707-1709⁸ yılları arasında külliye inşa edilmiştir (Tanman, 1993, s. 371).⁹ Yapıların mimarı kaynaklarda geçmese de III. Ahmed döneminde dört kez Hassa Baş mimarlığı yapmış El- Hac İbrahim Ağa olduğu düşünülmektedir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek hanedanın gerekse üst düzey devlet görevlilerinin inşa ettirdiği yapılarla bizzat mimarbaşılar ilgilenmektedir (Ağaoğlu, 2018, s. 9) .

Külliye'nin arsası kuzey güney yönünde ikiye ayrılmıştır ve doğu-batı doğrultulu iki ana bölümden oluşmaktadır. Batı tarafına cami ve tekke, doğu tarafına ise medrese ve kütüphane inşa edilmiştir (Tanman, 1993, agy.). Medrese avlusunun ve cami avlusunun her ikisinin de ortasında şadırvan ve kuyu bulunmaktadır. Ayrıca caminin arka tarafında tuvaletler vardır. Külliye'nin güneyine 1766 yılında hazire pencereleri ve bir de çeşme eklenmiştir (Aslanapa, 2004, s. 431). Ayrıca külliye'nin dış duvarı üç cepheli ve her bir cepheden külliye'ye giriş sağlanmaktadır (Özhasta, 2019, s. 14).

---

⁸ Külliye inşaatının tamamlanması münasebetiyle cuma namazı burada kılınmıştır. Bkz. (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 1966, s. 250).

⁹ Kaynaklarda çoğunlukla III. Ahmed'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan tarafından yaptırıldığı söylenen Simkeşhane binası ve bağlı yapılar aslında III. Ahmed'in zevcesi Emetullah Kadın tarafından 1707 yılında yaptırılmıştır. İsim benzerliğinden kaynaklanan yanlışlık bazı kaynaklarda düzeltilse de bazılarında yanlış kullanılmaya devam edilmiştir. Bkz. (Özgüleş, 2013, s. 450; Ayrıca bkz. (Uluçay, 2001, s. 125-126).

Külliyenin dar bir alana sığdırılmaya çalışılması, binaların planlarındaki karışıklık, avlulardaki düzensizlik ve duvarlarda yapı malzemesi olarak taş ve tuğla almaşık örgü stilinin benimsenmesi dönemin ekonomisi hakkında bilgi vermektedir. Buna göre Lale devrinde yapılmış son klasik külliye olma özelliğini taşıyan yapı aynı zamanda ekonomik sıkıntıların ve çöküşün de vücut bulmuş halini ifade etmektedir (Aslanapa, 2004, agy.)

Külliye dâhilindeki binalar yıllar içerisinde onarıma ihtiyaç duymuştur. Kayıtlara geçen ilk onarım 1843 yılında külliyenin su tesisatlarında yapılmıştır. 1844-1848-1850 yıllarında ise medrese ve tekke bir dizi onarımdan geçirilmiştir (Kütükoğlu, 2000, s. 96-98). Son olarak külliye binaları 1960-1961 yılları arasında, şadırvanlar ise 1963 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilerek yenilenmiştir (Tanman, 1993, s. 371; Kütükoğlu, 2000, s. 100).

Külliye, günümüzde nargile içenlerin müdavimi olduğu bir çay bahçesi ve hediyelik eşya dükkânlarının bulunduğu bir yerdir. Külliye ve yapıları aslına sadık kalınmayarak modern değişikliklerle çehresi değişmiş bir halde yaşamına devam etmektedir.

4.3.4.1.5.1.1. Cami

Külliye dâhilindeki binalardan, tekkenin tevhidhanesi olarak kullanıldığı düşünülen cami ilk inşa edilendir. 1707-1708 yılında yapımına başlanmıştır ve diğer bölümler bir yıl sonra eklenmiştir (Tanman, 1993, s. 371). Caminin yapılışına Sabit Efendi şu mısrayı tarih düşürmüştür; "*Yapıldı Ehl-i aşka Cami'-i pâk-i Ali Paşa 1120*" (Ayvansarayî Hafız Hüseyin, 1987, s. 114).

Cami, kare plana sahip bir harim, beş gözlü ve altı sütunlu son cemaat alanı ve minareden oluşmaktadır. Caminin giriş kapısının üzerinde mermerden yapılmış Arapça bir inşa kitabesi yer almaktadır. Esseyid Mehmed Hicabi'nin hattıyla yazılmış kitabede " Selâmun 'aleykum bimâ sabertum feni'me 'ukbâ-ddâr" yazmaktadır (Ra'd. 24; Kınaylı, 1966, s. 4108) . Kitabenin anlamı "*Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!*" şeklindedir.

Caminin son cemaat yerinde kemer ve taşıyıcılarda beyaz mermer kullanılmıştır. Üst yapıda var olan üç örtünün aşağıdaki beş açıklığa karşılık gelmesi yapı özelliği açısından değerlendirildiğinde, XVIII. yüzyıl başında yapılmış diğer

Osmanlı binalarından ayrılan, alışılmışın dışına çıkan bir mimariye sahip olduğunu göstermektedir. Bu özelliğinin yanı sıra köşeleri püsküllü başlıklara sivri kemerlerin oturtulması kendisini Lale Devri sonrasında daha çok hissettirecek olan barok mimarinin ilk temsilcisi olarak sunacaktır.

Caminin yapıldığı yıldan 59 sene sonra meydana gelen 23 Mayıs 1766 depremi nedeniyle cami-tevhidhânenin harim girişi ve minarenin kaideden yukarısı zarar görmüş ve yenilenmiştir. Yine de günümüze orijinalliğini büyük ölçüde koruyarak gelmiştir (Tanman, 1993, s. 371).

Çorlulu Ali Paşa'nın yukarıda bahsedilen camisi dışında bir camisinin daha olduğu, dönemin kroniği Nusretname'deki bilgilerden elde edilmektedir. Ancak bu cami, Çorlulu tarafından inşa ettirilmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin İspanya'ya ait Vahran (Oran) kalesinin fethedilmesi ile burada bulunan üç kilise camiye çevrilmiştir. Bu üç kiliseden biri Çorlulu Ali Paşa adına camiye çevrilmiş ve bakımı için vakıflar kurulmuştur. Diğer iki kilise ise; III. Ahmed ve Valide Rabia Gülnuş Sultan adına camiye çevrilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 241-243). Ancak camiye çevrilen bu kiliselerin hangileri olduğu karanlıkta kalan noktalardandır. Bunun nedeni kalenin 1732'de İspanyollar tarafından yeniden ele geçirilmesi ve 1790'da yıkıcı bir deprem nedeniyle yapılarda meydana gelen büyük çaplı hasar ya da tamamıyla yok olmalarıdır. Bu sebeplerden ötürü camilerin akıbeti hakkında malumat bulunmamaktadır (Özgüleş, 2013, s. 311).

4.3.4.1.5.1.2. Tekke

Külliyenin batı tarafındaki avluda cami ile aynı avluda yer alan ikinci yapı tekkedir. Yeniçeriler Caddesi üzerinde bulunan Tekke hücrelerinin kapısının üzerinde Dürri'ye ait şu dize günümüzde bulunmamaktadır; "Zikr idin Lâ ilâhe illâllah 1220¹⁰ (Miladi 1708)" (Ayvansarayî Hafız Hüseyin, 1987, s. 114). Kitabenin bulunması gereken yer boş olup kapı kemerinin üzerinde düz bir mermer levha bulunmaktadır. Tekkeye ait 11 derviş hücresi avlunun batısında kuzey-güney yönlü olarak sıralanmaktadır. Bu hücrelerin önünde 2,5 m derinliğinde bir revak uzanmakta ve güneyde 12. hücre ile birleşmektedir.¹¹ Derviş hücreleri ve önünde yer alan revakın malzeme ve uygulanan

¹⁰ Kitabedeki tarih baskı hatası neticesinde 1220 (Miladi 1805/1806) olarak yazılmıştır.

¹¹ Çorlulu Ali Paşa'nın 1119 tarihli vakfiyesinde oda sayısı 16 olarak geçmektedir. Bkz. (1119 Çorlulu Ali Paşa Vakfiyesi, VGMA, Kasa No: 188).

işçilik bakımından mütevazı bir yapıya sahip olması tesadüf değildir. Çünkü tarikat yapıları olan tekkelerde gereksiz masraftan kaçınma bir gelenek halini aldığı düşünülmektedir (Tanman, 1990, s. 67-68).

Çorlulu Ali Paşa'nın 1119 tarihli vakfiyesinde külliyenin tekkeye ait yapıları şöyle kayda geçmiştir; “*Halvetiye Tarikatı'na bağlı fukaraya tahsis edilen 16 adet oda, tekkenin şeyhine -kiraya verilmemesi şartı ile- konut olarak kullanılmak üzere bir meşruta, iç tarafta iki adet oda, bir sofa ve bir mutfak, dış tarafta bir oda ve bir sofadan oluşan bir ev (VGMA, Kasa No: 188)*”.

Tekkenin başlangıçta Halvetiye Tarikatı'na mensup olduğu kayıtlarda açık bir şekilde izlenirken, 1784 tarihli tekkeler listesinde adı geçmemektedir (BOA.TSMA, e: 3333; Köse, 2012, s. 413). Bunun sebebinin tekkenin daha sonraları asıl işlevini yitirmesi ve medreseye dâhil edilmesi olarak değerlendirilebilir (Tanman, 1993, s. 371). Bu tekke, 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu ile birlikte tamamen kayıtlardan çıkmıştır.

4.3.4.1.5.1.3. Medrese (Dar'ül Hadis)

Medrese, külliyenin ikinci ana bölümünde kütüphane ile aynı avluyu paylaşmaktadır. Gerek vakfiyede gerekse de birçok kaynakta tek bir medreseden bahsedilse de muhtemelen tekkenin medreseye dâhil edilmesi ile birlikte iki medresenin¹² varlığına kanıt gösterilmiştir. Ülâ ile sâni olarak kayıtlara geçen medreseler 1708 yılında inşa edilmiştir. Ülâ, Hüseyin Ağa mahallesinde, Sâni ise Kaliçeci Hasan Ağa Mahallesi'ndedir. Bahsi geçen mahallelerden Hüseyin Ağa Mahallesi külliyenin kuzeyinde, Kaliçeci Hasan Ağa mahallesi de külliyenin güneybatı tarafında kalmaktadır. Medreseler yapı özelliği bakımından Lale devri üslubuna göre yapılmış binalara ilk örnek teşkil etmektedirler (Kütükoğlu, 1976/77, s. 310).

Medrese dikdörtgen planlıdır, avlusunun güneydoğu tarafında dersane, dershanenin kuzeyinde kütüphane, batısında medrese hücreleri ve merkezinde şadırvan bulunmaktadır. Ayrıca avluda 1787-88 (H. 1202) tarihli bir adet mermer bilezikli susuz bir kuyunun varlığından söz edilmektedir (Tanman, 1993, s. 373; Kınaylı, 1966, s. 4106). Günümüzde bahsedilen kuyu bileziği bulunmamaktadır. Tek

---

¹² İki adet medresenin varlığına başka bir belgede geçen “*Çorlulu Ali Paşa'nın Çifte Medresesi*” açıklamasında rastlanılmıştır (BOA, C.MF, 158, 7874). Yine bir belgede Irgadpazarı'nda bulunan iki medreseden bahsedilmiştir (BOA, BEO, 869, 65169).

parçadan oluşan kuyu bileziğinin mermerden yapıldığını ve dışında; “*Haremi Humayun kullarından Saibai (sahib’ül-sahibi) hayrat vel Hasanat Merhume ve mahfuze Hüsnüye Sultan Ruhuna el Fatiha*” yazdığı bilinmektedir (Kınaylı, 1966, s. 4108).

Yapı malzemesi olarak cami-tekke tarafından farklı olan medrese tarafında kesme küfeki taş örgüsü kullanılmıştır. Medrese hücreleri tekke hücreleri ile aynı boyuttadır. Hücrelerin kuzeydoğu kısmında iki adet oda şeklinde çıkıntılar bulunmaktadır. Bu odaların müderris ve yardımcılara ait olduğu düşünülmektedir (Tanman, 1993, s. 373).

Medrese-dershaneinin giriş kapısı üzerinde 1708 (H. 1120) tarihli ta’lik bir kitabe yer almaktadır. Şair metinde, cami yapıldığında kâmil bir kişinin rüyasında Hz Ali’yi gördüğü ve rüyada Hz Ali’nin meşhur sözünü binaya bizzat tarih düştüğünü anlatmaktadır. Manzum metin şair Dürri’ye aittir ve şöyledir:

*"Destüri kerem perver sadri nasfet küster
Serdarı hayr yaver yani Ali Paşa
Ol asaflı derya dil hayrata olub mail
Koydu bu cihan içre nice eseri vala
Bu buk'ai garibanı bünyada kılub himmet
Hülâsa say eyledi yapırdı güzel hakka
Sükana hitamında bir kâmilî rüşen dil
Tarihi için görmüş bir vakiai gerra
İbni ammi Peygamber yani Ali Hayder
İtmiş ol rüyade bu kavli ana inha
Kim gaayete yittikde bu medresei âli
Tarihini itsünler bir mısra ile inşâ
Zira adedi anın nu sale muvafıktır
Vakide güzel düşdü (yekparevü müstesna)
Güyaki keramettir Dürri ana bu tarih*

Men allemeni harfen fekad sayyereni abden" (Her kim ki bana bir harf öğretir, onun kölesi olurum)1120/1708 (Kınaylı, 1966, s. 4108; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, 1985, s. 122; Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, 1987, s. 114).

Çorlulu, medreseye müderris tayin edilecek kişi ile ilgili oldukça titiz davrandığını, vakfiyesinde yer alan şu açıklamaya bakarak anlayabiliriz:

"Bu medresede, fazilet sâhibi eşi olmayan mükemmel bir bilgin, usûlde ve muhtelif ilim dallarında ishtisas sâhibi tartışılmaz bir âlim ve beşerî ilimlerin her dalında ifâdeye kadir bir kimse müderris olacak ve haftada dört gün ders okutacaktır; pazartesi ve cumartesi günleri tefsir ve hadis dersleri verecek, çarşamba ve perşembe günleri ise fıkıh ve diğer konularla meşgul olacaktır. Her dersin sonunda, vakıf kurucusunu hayır duâ ile yâd edecektir. Ve vazifesi karşılığında doksan akçe yevmiye alacaktır. Ancak şu şartla ki, güzellikle ilgili düşünceleri gösteriş ve taassuptan arınmış, fesâhat dolu lehçesi başkalarının fikrine müdâhale ve taarruzdan sıyrılmış olacaktır. Ve özellikle, hânîkâhta mütemekkin olan tarikat mensuplarına saldırmayı revâ görmeyip, hem hânîkâhın şeyhine gerek dervişlerine karşı laf atmaktan mutlak sûrette kaçınacaktır. Bu hükümler hilâfına hareket ederse, vakfın nâzırlık makamını işgal edecek olan veziriâzâm, onun yerine, şeyhülislam ve kadiaskerler ma'rifetiyle, bu makama lâyıf, muhtelif ilimlerde

başkasını aşan saygıdeğer ve mu'tedil bir kimse tâyin edecektir” (VGMA, kasa no; 188, s. 386-387; Yediyıldız, 2003, s. 263)¹³.

4.3.4.1.5.1.4. Kütüphane

Medresenin yanında bulunan kütüphane binasının kendisine ait bir kitabesi olmamakla birlikte medrese giriş kapısında yer alan 1708 (H. 1120) tarihli kitabeden hareketle bu tarihte yapıldığı varsayılmaktadır. Bina iki katlı ve dikdörtgen plana sahiptir ve tamamen kesme taştan yapılmıştır (Özhasta, 2019, s. 35).

Kütüphane Osmanlı döneminde üç kez tamir edilmiştir. Bunlardan birincisi 1900/1901 (H. 1318)tarihinde (BOA, BEO, 1642/123147), ikincisi, 1909/1910 (H. 1327) tarihinde (BOA, BEO, 3510/263226), üçüncüsü ise yine 1909/1910 (H. 1327) tarihinde (BOA, BEO, 3570/267713) yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise 1959-64 ve 1960-61 yılları arasında iki kez onarım geçirmiştir. Günümüzde kütüphane imam meşrutası olarak kullanılmaktadır (Kubilay, 1998, s. 63). Kütüphanedeki kitaplar ise 1918 yılında Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır ve hâlâ burada bulunmaktadır.

Kütüphanede bulunan kitapların çeşidi ve miktarı iki yerden tespit edilebilir. Birincisi daha erken tarihli 1815 (H. 1230) bir deftere kaydolmuş kitapları göstermektedir (BOA, D. BŞM. MHF, 13242). Bu deftere göre kütüphanede kayıtlı 429 adet kitap bulunmaktadır. Bu kitaplar sınıflara ayrılarak kaydedilmiştir. Bunlar Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü, fetva, belagat, tasavvuf, tabakat (biyografi), tarih, nahiv, sarf, lügat, kelim, hikme, heyet, hendese, hesap ve adab kitaplarıdır. Bazı kitapların yalnızca ismi verilirken bazılarının ise yazarı da belirtilmiştir (Genç, 2020, s. 83-84). İkinci kayıt ise 1303/1885 tarihli kütüphanedeki kitapları gösteren bir fihristtir. İlk kayda göre daha ayrıntılı olan fihristte kitapların isimleri yanı sıra, adedi, cilt adedi, yazı türü, satır, sayfa sayısı, yazarı ve yazarın ölüm tarihi, kitabın fiziksel durumu hakkında bilgiler veren açıklama kısmı yer almaktadır. Açıklamalarda zayıf olan kitaplar, tamire ihtiyaç duyan kitaplar ve kitapların süslemeleri gibi bilgiler vardır. Kitapların çeşitleri diğer kayda benzerlik göstermekle beraber bazı farklılıklar da mevcuttur. Farklı olan kitapların konuları; mantık, tıp ve edebiyattır. Ayrıca diğer kayıta olmayan ashâb-ı hayrât tarafından vakfedilen

---

¹³ Yediyıldız, yaptığı açıklamada yönetici sınıfların kurduğu vakıflarla dönemin siyasi ve sosyal dengesini sağlamaya çalıştığına işaret etmektedir.

kitaplar¹⁴ ve muhtelif konularda yazılmış mecmualar bu fihristte yer almaktadır (Defter-i Kütüphane-i Çorlulu Ali Paşa, 1303)¹⁵.

Kütüphanede bulunan kitapların bazılarının kayıp olduğuna dair 1304/1887 tarihli arşiv belgesine göre kitapların pusulalarının istendiği ancak müfettiş Tahsin Efendi'nin pusulaları bulamadığı ve bu yüzden kütüphaneler müfettişliğindeki pusulaların gönderildiği belirtilmektedir (BOA, MF. MKT, 93/3; Genç, 2020, s. 82).

Çorlulu Ali Paşa yaptırdığı dârülhadisi için bir yıl önce hazırlattığı vakfiyesinde kitaplar ve kütüphane ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Öncelikle kitapların güvenliğini sağlamak üzere günlük on beş akçe ücret ile çalıştırılmak üzere bir hâfız-ı kütüb tayin edilmiştir. Tayin edilen kişide olması gereken özellikler ise; "*kütüb-i mevkûfeyi hıfz ve hirâset için sâhib-i kiyaset ve ehl-i basîret, her fenne dâ'ir olan nüshaya vâkıf ve esâmi-i kütübü ârif bir kimesne*" olarak belirlenmiştir. Ayrıca hâfız-ı kütübün kütüphaneyi pazar ve salı günleri açacağı da eklenmiştir. Vakıfnamede yer alan diğer ilgi çekici bilgi ise kitapların kütüphaneden dışarıya çıkarılmaması ile ilgilidir. Kütüphaneye gelenlerin, kitapları burada okuyabilecekleri ancak kesinlikle ödünç alamayacakları belirtilmiştir. Hatta hâfız-ı kütübün tek bir sayfayı dahi ödünç verdiği duyulursa derhal azledileceği kat'i bir dille söylenmiştir (VGMA, Kasa No: 188, 1120/1709; Abuşoğlu, 1995, s. 30; Erünsal, 2015, s. 170-458).

Çorlulu Ali Paşa'nın ilme ve kitaplara verdiği önem kütüphane kurmasından, vakıfnamesinde yer alan kütüphane ile ilgili değişmez kurallardan anlaşılmaktadır. Bu durumun yanı sıra Ali Paşa'nın 1120/1708 yılında Ankara'da Sarı Hatib Medresesi'nde Durud Dede'nin tesis ettiği kütüphaneye bir miktar kitap vakfettiği de bilinmektedir. Kitapların vakfedilmesi yeni kurulan kütüphanelerin koleksiyonlarını zenginleştirmek amaçlı yapılan bir uygulamadır ve başka örnekleri de mevcuttur (Erünsal, 2015, s. 170-171).

4.3.4.1.5.1.5. Meşrûtalar

Küllîye yapılarından bir diğeri de müezzin ve imam-şeyhe ait olan meşrûtalardır. 1960-1970 yılları arasında ortadan kalktığı düşünülen meşrûtalar iki adettir. Müezzin meşrutası derviş hücrelerinin kuzey tarafında yer almaktadır. Ahşap

¹⁴ "Ba'zı aşhâb-ı hayrîñ Çorlulu 'Alî Paşa Kitâb-hânesine vakf eylediği kitâbdır" yazan kütüphaneye ait bir mühür bulunmaktadır. Bkz. (Kut ve Bayraktar, 2021, s. 417).

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ek 15: Çorlulu Ali Paşa'nın Kütüphanesi'ndeki Kitapları Gösteren Fihrist).

bir ev niteliğindedir. İmam- şeyh meşrutası ise yine kuzey tarafında medrese çıkmazı üzerindedir. İki katlı, ahşap iskeletli ev hakkındaki bilgiler sınırlı olsa da dönemin herhangi bir ahşap İstanbul evinden farksız olduğu, "konak yavrusu" tabir edilen dikdörtgen pencere, eli böğründelerin taşıdığı çıkmalı ve geniş saçağı bulunan yapılardan olduğu belirtilmektedir (Tanman, 1990, s. 68-69).

4.3.4.1.5.1.6. Şadırvanlar

Külliyede iki adet şadırvan bulunmaktadır. Bir tanesi caminin yanında diğeri ise medrese hücrelerinin karşısında bulunmaktadır. Kitabeleri bulunmayan şadırvanların külliye ile aynı tarihlerde inşa edildiği düşünülmektedir.

Cami şadırvanı sekizgen planlıdır, köşelere yerleştirilmiş sekiz sütun ve sütun başlıkları beyaz mermerden yapılmıştır. Şadırvan ahşap çatılıdır ve çatının üstü tamamen kurşunla kaplanmıştır. 1963 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından orijinaline uygun olarak restore edilmiştir. Günümüze fazla değişikliğe uğramadan ulaşan şadırvan abdest alma amaçlı kullanılmaktadır (Özhasta, 2019, s. 37-38).

Medrese şadırvanı cami şadırvanına göre daha mütevazı bir yapıya sahip olmakla birlikte cami şadırvanının basit bir kopyası niteliğindedir (Tanman, 1993, s. 373). Ahşap sekizgen bir çatı, sekiz ahşap direk ve mermer bir havuzdan ibarettir. Günümüzdeki durumu ise tamamen farklıdır. Şadırvan olma özelliğini tamamen kaybetmiştir. Havuzun üzerinde bir akvaryum yerleştirilmiş ve çeşmelerin olduğu kısımlara ise ahşap oturma yerleri yapılmıştır (Özhasta, 2019, s. 39).

4.3.4.1.5.1.7. Hazireler

Külliyenin girişinde biri dersane diğeri tekke önünde olmak üzere iki adet hazire bulunmaktadır. Hazirelerde bulunan mezarlar ile ilgili iki farklı çalışma vardır. Çalışmaların ilkinde toplamda 44 mezarın 31 tanesinin tekke tarafında 13 tanesinin de medrese tarafında yer aldığı bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca yine aynı çalışmada İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü'nden alınan çizimlerde numaralandırılmış mezar sayısı da aynıdır (Özhasta, 2019, s. 40). İkinci çalışmada ise 39 adet mezar taşının ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır (Uçar, 2018, s. 1). Bu çalışmadaki mezar sayısındaki farklılık baş ve ayak taşına sahip olan mezarların inceleme konusu

olmasından kaynaklandığı düşünülebilir ya da hazirelerdeki diğer 5 mezarın kimlere ait olduğu tespit edilemeyecek kadar tahrip olduğu için değerlendirilememiş olma ihtimali vardır.

Hazirelerde bulunan 39 mezarın 20'si erkek, 17'si kadın ve 2 tanesi de belirsizdir. Yine mezarların 9 tanesi 18. yüzyılda, 23 tanesi 19. yüzyılda vefat edenlere ait iken 7 mezar ile ilgili herhangi bir tarih bilgisi bulunmamaktadır. Mezarlarda genel olarak taş ve mermer malzeme, süsleme de ise bitkisel ve geometrik desenler kullanılmıştır (Uçar, 2018, s. XVIII).

Hazirelerde bulunan mezarların bazılarının kendi içlerinde akraba oldukları tespit edilmiştir. Çorlulu Ali Paşa ve ailesine ait olan mezarlar değerlendirildiğinde, hazirelerde Çorlulu Ali Paşa'nın mezarı haricinde vezir olarak geçen Oğlu İbrahim Bey (öl. 1134/1721) ve Çorlulu Ali Paşa'nın kadını olarak adı geçen Zeynep Hatun'un (öl. 1128/1715) mezarı da bulunmaktadır (Uçar, 2018, s. 56-89).

4.3.4.1.5.1.8. Çorlulu Ali Paşa'nın Mezarı ve Kitabesi

Çorlulu Ali Paşa'nın mezarı fiziksel olarak değerlendirildiğinde sade bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Süsleme olarak yalnızca mezarın dört tarafında bulunan madalyonlar kullanılmıştır. Baş taşı olarak sadece kubbe altı vezirlerinin kullandıkları kallavi başlık bulunmaktadır. Kitabe metni ise şöyledir:

*“Müşir-i muhterem düstür-vekrem asaf-ı ešham
Ali Paşa vezir-i azam-ı Han-ı Ahmed-i yekta
Olub dört sal üç ay sadr-ı vala-yı vezaretde
Güzel hizmetler itdi işbu din ü devlete hakka
Veli ber- mukteza-yı hükm-i takdir-i ukba
Hemişe karı çün hayrat idid bu dar-ı dünyada
Budur ümmid-i ferda ecrini ihsan ide Mevla
Olanlar za'ir kabri distünler Dürriya tarih
Kıla me'va saray-ı adn-i a'layı Ali Paşa”*

1122/1710 (Ayvansarayı Hüseyin Efendi, 1987, 115-116).

4.3.4.1.5.2. Çorlulu Ali Paşa Camii (Tersane/Kasımpaşa)

Çorlulu Ali Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı diğer camisidir. "Camialtı" olarak da adlandırılan yer Kasımpaşa semtinde eski Tersâne-i Amire'de bulunmaktadır

(Kınaylı, 1966, s. 4104). Caminin yapımının tamamlandığı tarih 1119/1707'dir (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 1966, s. 235). Günümüzde yerinde olmayan ancak kaynaklarda geçen kitabelerden ilki caminin mihrabının kemerine yerleştirilmiştir. Bu kitabede ziyaret amaçlı Kâbe-i Mükerrreme'nin duvarından getirilmiş bir parça taşın üzerinde Sâbit'in beyiti bulunmaktadır. Beyitte *"Bu seng'i la'l-kıymet rûkn-i pak-i Ka'bedir tahkik Teberrük vechi üzre zib-i mihrab eyledi paşa"* yazmaktadır. İkinci kitabe caminin giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır. Arapça olan inşa kitabesi Kami Mehmed Efendi tarafından yazılmıştır. Beyit şöyledir: *"Kad kile fi tarihi itmamihi Üssise haza'l-ma bedü'l-cami"*. Üçüncü kitabede ise Sâbit Türkçe olarak tarih düşürmüştür: *Kapusun beklesün ecr isteyen tarih veş Sabit "Yapıldı elhl-i aşka cami-i pak-i Ali Paşa"1119/1707-08* (Ayvansarayî Hüseyin Efendi vd., 2001, s. 409)

Günümüzde caminin kapısında depremde zarar görmesi sebebiyle II. Abdülhamid döneminde yapılan onarımda eklenmiş bir kitabe bulunmaktadır. Yine caminin doğu tarafında bir onarım kitabesi daha bulunmaktadır. Bu onarım da II. Mahmud döneminde gerçekleşmiştir. Kitabede ayrıca üç ayrı metin de yer almaktadır. Bu metinlerde tarih bulunmamaktadır (Özhasta, 2019, s. 44-45).

Dikdörtgen planlı cami tamamen kesme taştan yapılmıştır ve tek şerefeli bir minaresi vardır. Minarenin külahında ve şadırvanın üzerinde kurşun kaplama mevcuttur¹⁶. Caminin karşısında bulunan şadırvan Çorlulu Ali Paşa tarafından yaptırılmamıştır. Şadırvanın yerinde daha önce Kaptan Büyük Hasan Paşa tarafından 1776 yılında yaptırılmış bir çeşme vardır. Ancak 1758 yılında Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa çeşmenin yerine bir şadırvan yaptırmıştır (Kınaylı, 1966, s. 4105).

II. Mahmud döneminde camiye hünkâr mahfili eklenmiştir (BOA. HAT. 1557/43) Cami ilk inşa edildiğinde tek kubbe örtülü iken II. Abdülhamid döneminde kubbe kaldırılarak yerine ahşap bir tavan yapılmıştır, yine II. Mahmud döneminde eklenen hünkâr mahfili kaldırılıp son cemaat yerinin üstü yükseltilmiştir (BOA. İ.DH. 736/60272; Özhasta, 2019, 47).

Günümüze gelene kadar çok çeşitli onarımlar geçiren cami orijinalliğini neredeyse kaybetmiştir. Hâlbuki Çorlulu Ali Paşa'nın vakfiyesinde Allah'ın *"Mescitlerini ancak Allah'a ve kıyamet gününe iman edenler imar ederler"* buyruğu ve Hz Muhammed'in *" Kim ki Allah için bir mescid inşa ederse, Yüce Allah kendisine*

---

¹⁶ Bu kurşun kaplama, II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen Pearl Harbor baskını esnasında Japonya tarafından bir hastane gemisi olduğu için vurulmayan "Solace"ın röntgen odasından gelen kurşunla yapılmıştır. Amerika'dan Türkiye'ye uzanan ilginç olayın ayrıntıları için bkz. (Akın, 2002, s. 22-28).

cennette bir ev inşa eder” sözü üzerine inşa ettirdiği caminin bir sanat eseri olduğundan bahsedilmektedir (VGMA, Kasa No: 188, 1119/1708).

4.3.4.1.5.3. Çorlulu Ali Paşa Hanı

İstanbul Fatih semtinde Unkapamı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Kitabesi yoktur ve mimarı da bilinmemektedir. Yapım yılı konusunda kesin bilgi olmamakla birlikte hanın günümüzdeki sahiplerinden olan Genco Erkal'dan edinilen bilgiye göre Çorlulu Ali Paşa'nın hanı yaptırmaya başladıktan sonra idam edildiği ve hanın inşaatının yarım kaldığı ve o dönemde hanın ailelerine intikal ettiği¹⁷. Hanın günümüzdeki mülkiyet hakkı iki oda hariç özel kişilere aittir. Bahsedilen iki odadan biri Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne diğeri ise Maliye Hazinesine aittir (Aksu, 1999, s. 12-15). Eldeki 1141/1728/29 tarihli bir belgede ise Çorlulu Ali Paşa Hanı'nın borçlarına karşılık on beş bin kuruşa III. Ahmed'in kızı Hatice Sultan'a verildiği bilgisi bulunmaktadır (BOA. C.SM. 136/6849).

Handa yapı malzemesi olarak taş tuğla almaşık örgü kullanılmıştır. Hanın ön yüzü tamamen kesme taştan yapılmıştır. İki katlı olarak inşa edilen yapının üst katında 23 oda alt katta ise depo veya dükkân olarak kullanılan 25 oda mevcuttur (Özhasta, 2019, s. 54-61).

Çorlulu Ali Paşa Hanı günümüze dış özellikleri fazla bozulmadan gelen hanlara en güzel örnek olarak gösterilmektedir. Ancak genel olarak bütün yapılar hatalı malzeme, işçilik ve kullanım kaynaklı bozulmalar yanı sıra kötü zemin, doğal afetler ve zamanın yarattığı olumsuz etmenler sonucunda bozulmaya maruz kalmıştır (Aksu, 1999, s. 44)¹⁸. İstanbul'da bulunan diğeri iki Ali Paşa Hanı o kadar bozulmuştur ki hangi Ali Paşa'ya ait olduğu ya da hangi tarihlerde inşa edildiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Eyice, 1989, s. 433).

4.3.4.1.5.4. Çorlulu Ali Paşa Hamamı

Küçük Hamam olarak da bilinen hamam, Kasımpaşa'da Tersane bölgesinde ve günümüzde askeri alanın içerisinde kalmaktadır. Hamamın Tersane Camisi'nin ve

¹⁷Bkz. https://www.mimarizm.com/hobi/genco-erkal-ile-tarihi-ali-pasa-han-uzerine_124760 (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

¹⁸ Çorlulu Ali Paşa Hanı'nın restorasyon projesi için bkz. (Aksu, 1999).

çeşmesinin yapıldığı tarih olan 1707-1708'de yapıldığı tahmin edilmektedir (Cenez, 2017, 60-63; Özhasta, 2019, s. 62; Ayvansarayı Hüseyin Efendi vd., 2001: 305-409).

1119 tarihli vakfiyede hamamın çatısının kurşunla kaplı olduğu, camekânı, su kuyusu ve dolabı, hamam odunlarını koymak için bir depo ve hamam merdiveni altında ufak bir dükkânın bulunduğu belirtilmiştir.

Günümüzde askeri bölgede bulunmasından dolayı faal bir hamam değildir, işlevini yitirmiştir. Hamamın da içinde olduğu tarihi tersane alanı 2013 yılında 49 yıllığına yap-işlet-devret modeline göre ihale edilmiş ve Haliçport projesi uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda bölgedeki kültürel ve tarihi mirasların korunması konusunda tartışmalar devam etmektedir¹⁹.

4.3.4.1.5.5. Çorlulu Ali Paşa Yalısı

Boğaziçi'nde Kuruçeşme ile Arnavutköy arasında Arnavutköy iskelesine yakın bölgede bulunmaktadır. Kuruçeşme'den Arnavutköy'e giderken 33. sırada ve Arnavutköy İskelesi'ne yakın bir konumda olduğu bilinmektedir (Kınaylı, 1966, s. 4108-4109). Günümüze ulaşamayan yalı Robert Koleji'nin bulunduğu arazinin içerisinde bulunmaktaydı. Paşanın sadrazamlığı döneminde yaptırıldığı düşünülmektedir. Çorlulu Ali Paşa'nın Sultan III. Ahmed'e 1121 ve 1122 yıllarında bu yalıda ziyafet verdiği kaynaklarda geçmektedir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 252-259)²⁰. Her ne kadar ilk ziyafet yeri olarak Kuruçeşme söylenmişse de kastedilen mekân Arnavutköy'deki Çorlulu yalıdır.

Yalı, Çorlulu Ali Paşa'nın idam edilmesinin sonrasında hanımı Emine Sultan'a intikal etmiştir. Emine Sultan'dan sonra ise Çorlulu Ali Paşa'nın kerimesi hanım sultana kalmıştır. Hanım sultanın vefatı ile birlikte Sultan I. Abdülhamid Vakfı'na devredilen yalı Bostancıbaşı Defteri'nde "Sultan Hanımın Çorlulu Yalısı" olarak geçmektedir. Ayrıca yalıya ait altı göz kayıkhanesi ve altı göz dükkânın da olduğu belirtilmiştir (Kınaylı, 1966, s. 4109). Yalının son hali ile ilgili bilgilere göre halinin harap olduğu ve Müslümanların bu bölgede artık oturmayacak olması nedeniyle yalının yıkılıp, enkazı ve arsasının talip olan kişiye satılacağıdır (BOA. HAT.

¹⁹ Proje ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/halicport/> (Erişim Tarihi: 14.05.2023).

²⁰ Çorlulu Ali Paşa'nın III. Ahmed'e verdiği başka bir ziyafet daha vardır. 15 Z 1120 tarihinde Cendire Karyesi'nde verilen ziyafetin giderlerini gösteren defter için bkz. (BOA.D.BŞM.d. 40894).

1548/20). Belgede bahsedildiği gibi 1235/1819 tarihinde yalı için yıkım kararı alınmış ancak sonrasında bir süre daha bu şekilde varlığını sürdürmeyi başarmıştır. 1907 yılında Musurus Paşa tarafından satın alınarak yıktırılmış ve yerine Musurus Konağı inşa edilmiştir. 1914 yılı geldiğinde yalı Arnavutköy Kız Koleji'ne kiralanmış ve 1920'de de tamamıyla buraya satılmıştır (Özhasta, 2019, s.92).

Çorlulu Ali Paşa'ya Hassa Çukadarı iken hediye edildiği ve Arnavud köyündeki Halil Paşa Yalısı olarak geçen bir yalı daha vardır. Çorlulu Ali Paşa yine bu yalıda 1111 yılında dönemin padişahı II. Mustafa'ya da ziyafet vermiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, 1966, s. 33). Ancak bu yalının farklı bir yalı olduğu muhakkaktır. Çünkü günümüze ulaşmış olan Halil Paşa Yalısı'nın Çorlulu Ali Paşa veya kendisinin vakfiyle bir bağlantısı bulunmamaktadır.

4.3.4.1.5.6. Çeşmeleri

Çorlulu Ali Paşa'nın İstanbul'un çeşitli semtlerinde ve Çorlu'da çeşmeleri bulunmaktadır. Bu çeşmeler gruplar halinde değerlendirilmiştir. Çünkü çeşmelerin bir kısmı günümüze ulaşmışken, bir kısmı da yok olup gitmiştir. Ayrıca Çorlulu'nun vakfiyesinde yer almayan ancak dönemin şairlerinin divanlarında bahsi geçen çeşmeleri de bulunmaktadır.

4.3.4.1.5.6.1. Çorlulu Ali Paşa'nın Günümüze Ulaşan Çeşmeleri

Beyoğlu Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi / Halil Hamit Paşa Çeşmesi, Kasımpaşa Sebilci Sokağı'nda Hacı Hüsrev Camisi'nin yakınında bulunmaktadır. Çeşmenin iki isimle anılmasının sebebi asıl çeşmeyi yaptıran Çorlulu Ali Paşa olsa da Halil Hamit Paşa tarafından tamir ettirilmiş olmasıdır. İnşa kitabesi bulunmayan çeşmenin tamir kitabesi şöyledir: “*Çorlulu Ali Paşa'nın çeşmesini müahharan tamir ve ihya Eden Sadrazam-ı esbak Halil Hamit Paşa 1198/1783* (Tanışık, 1945, s. 137).” Çeşmenin günümüzdeki durumu harap ve kullanılamaz haldedir.

Eyüp Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi, Eyüp'te Bülbüldere Evlicebaba Camisi'nin karşısındadır. İnşa kitabesi şöyledir: “*Sahib'ül-hayrat vel-hasenat Çorlulu Veziria'zam Ali Paşa 1119/1707* (Tanışık, 1943, s. 324).” Bir meydan çeşmesi olma özelliği taşımaktadır.

Çeşmenin arkasında Evlice Baba kabri bulunmaktadır²¹. Kesme taştan yapılmış olan çeşme, günümüzde tamamen farklı bir durumdadır. Yapılan sıva ve boyadan dolayı seçici bir özelliğinin olup olmadığı tespit edilememektedir. Çeşme kullanılabilir durumda değildir, suyu akmamaktadır (Aynur ve Karateke, 1995, s. 103; Özhasta, 2019, s. 63-64).

Fatih Çorlulu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, Fatih'te Koruk Mahmud Mescidi yakınlarında olduğu bilgisi bulunsa da mescide ait herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır (Tanışık, 1943, s. 106). Ancak sonrasında çeşmenin yeri Fatih'te Seyyid Ömer Mahallesi'nde²² tespit edilmiştir. Sivri kemerli ve kesme taştan yapılmış olan çeşmenin yerinde olmayan inşa kitabesi şöyledir: “*Hızrı ferruhdem temaşa eyleyüp tarihini dedi ilcu çeşmei abhayat oldu revan*” 1122/1710 (Tanışık, 1943, s. 108).”Çeşmenin bugünkü hali oldukça haraptır. Çeşmenin yarısı toprak altında kalmıştır ve dolayısıyla kullanılamaz haldedir (Özhasta, 2019, s. 65-66).

Hırka-i Şerif Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi, İstanbul Fatih'te bulunan çeşme Hırka-i Şerif'te Akseki Mescidi'nin karşısındadır.²³ 1118 yılında yapılan çeşmenin ilk kitabesi bulunmamaktadır. 1307 yılına ait bir tamir kitabesi bulunmaktadır (Aynur ve Karateke, 1995, s. 97). Rivayete göre Veysel Karanî'nin soyundan gelen Hattat Seyid bin Mehmed Seyid bin Osman Akseki Mescidi'nin karşısındaki Hırka-i Şerif'in bulunduğu evi ziyareti sırasında Çorlulu Ali Paşa ile tanışır. Sonrasında Çorlulu Ali Paşa buraya Hırka-i Şerif'in muhafazası için kargir bir hücre, hücrenin önüne bir çeşme ve çeşmenin yakınına da bir imaret yaptırır (Tanışık, 1943, s. 296). Çeşme günümüzde kullanılır vaziyette değildir.

Mevlevihane kapı Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi, Yeni çeşme adı ile anılmaktadır. Büyük haznesi kesme taştan yapılmıştır (Tanışık, 1943, s. 118). İnşa kitabesi şöyledir: “*Sahibü'l hayrat sadr-ı azam-ı esbak merhum ve mağfûr Çorlulu Ali Paşa hazretleri Sene 1122/ 1710* (Aynur ve Karateke, 1995, s.118).” Çeşme 1902 yılında Evliya Camisi'nin banisi Tefik Efendi'nin hanımı Hanife Hatun tarafından tamir ettirilmiştir. Çeşme 1950'de yeniden

²¹ Bkz. <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/ali-pasa-corlulu-cesmesi-h-1119-m-1707/1578/> (Erişim Tarihi: 17.05.2023).

²² Çeşmenin bulunduğu yer tam olarak Fındıkzade Cevdet Paşa Caddesi Ondalıkçı Sokak'tır. Bkz. <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/ali-pasa-corlulu-cesmesi-h-1122-8211-h-1710/1571/> (Erişim Tarihi: 17.05.2023).

²³ 1119 tarihli vakıfnamede “*Karagümruk yakınlarında Akseki Mahallesi'nde Hırka-i Şerif şeyhinin evine bitişik çeşme ve çeşmeye içme suyu akıtan kanallar*” olarak geçmektedir. Bkz. (VGMA, Kasa No: 188, 1119/1708).

onarımdan geçirilse de günümüzde musluğu sökülmüş ve kullanılmamaktadır. Mevlevihane kapısında Emine Sultan'a ait bir çeşme de bulunmaktadır.

4.3.4.1.5.6.2. Çorlulu Ali Paşa'nın Günümüze Ulaşamayan Çeşmeleri

Çorlulu Ali Paşa'ya ait olan ya da onun yaptırdığı düşünülen çeşmeleri sadece divanlarda yer alan kitabe örneklerinden takip etmek mümkün, yıkılan veya yıktırılan bu çeşmeler hakkındaki bilgiler az da olsa kitabelerden elde edilebilir. Kitabelerin ait olduğu şairler Dürri, İshak, Neyli, Bosnalı Sabit ve Şehdi'dir.

Çapa Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi, Fatih'te Çapa semtinde 1956'da yıkılana kadar Deniz Abdal Camisi'nin avlu girişinin sağında bulunmaktadır. Güzel ve klasik bir çeşme olduğu ifade edilen çeşmenin kitabesinin en son yarısının kırık olarak caminin duvarına dayalı bir şekilde görüldüğü bildirilmiştir. Günümüzde cami de mevcut değildir. 1956 tarihinde Millet Caddesi genişletme çalışmaları sırasında cami ve çeşme yıktırılmıştır (Aynur ve Karateke, 1995, s. 113). Kitabe metni şöyledir:

*“Sadr-ı ali –kadr Sultan Ahmed-i alem-penah
Daver-i a'zam Ali Paşa-yı hayret-intisab
Fi sebilillah bünyad eyleyip bu çeşmeyi
Kıldı feyz-i iltifatı teşneğemi neş'e-yab
Geldi bir vakt-i mübarekte şu ta'rihin dedim
Oldu cari çeşmesar-ı aşafide ab-ı nab
1121/1709-10 (Aynur ve Karateke, 1995, s. 114).”*

Çeşme ile ilgili çok da farklı olmayan iki iddia mevcuttur. Birincisi çeşmenin inşa tarihinden hareketle Şehid Ali Paşa'ya ait olduğudur. İkincisi ise çeşmenin Çorlulu Ali Paşa'ya ait olup olmaması konusunda bir kesinliğin bulunmayışıdır (Aynur ve Karateke, 1995, s. 113; Özhasta, 2019, 80). Ancak Sadrazam Çorlulu Ali Paşa Evkafı'nın muhasebe defterinden elde edilen yeni bilgilere göre tamir edilen çeşmelerin isimlerine ve tamir masraflarına ulaşmak mümkün olmuştur. Bu bilgiler ışığında Deniz Abdal Çeşmesi'nin Çorlulu Ali Paşa'ya ait olduğu kesinlik kazanmış olur²⁴.

²⁴ *Harc-ı ta'mirât râhân-ı berâ-yı çeşmehâ-i mezkûrîn: 37,5 kuruş Çeşme-i Hirka-i sa'âdet 16,5 kuruş, Çeşme-i Cedid 33 kuruş nakdiye 30, Çeşme-i Simkeşhâne 41,5 kuruş, Çeşme-i Korukdere 34,5 kuruş, Çeşme-i Deniz Abdal 41 kuruş, Çeşme-i Fethiye 55,5 kuruş, Çeşme-i Çukurbostan 259,5 kuruş nakdiye 30 (H.H.d. 23154). Ayrıca bu belgede daha önce hiç adından söz edilmemiş Çukurbostan Çeşmesi'nin de Çorlulu Ali Paşa'ya ait olduğu anlaşılmıştır.*

Çarşamba Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi, Çeşme, yıkılmadan önce Fatih ilçesinde Fethiye Camisi'nin kapısına bitişik olarak bulunmaktadır. 1940'lı yıllarda halen varlığını sürdüren çeşmenin 1943 yılında kitabesi ile birlikte yıktırıldığı bilinmektedir (Tanışık, 1943, s.116). Çeşmenin şairi belli olmayan kitabesi şöyledir:

*“Ebü'l-hayrat Ali Paşa-yı ali-cah kim odur
Vezir-i a'zam-ı Sultan Ahmet Han-ı Osmanî
Tarik-i Hakk'ta bünyad eyleyip bu çeşme-i paki
Füyüzatıyla şadab etti ervah-ı şehidanı
Muvaffak oldu hayrı mevki'inde eyledi icra
Suya muhtac idi zira bu semtin cümle sükkanı
Huda hıfz eyleyip her dem kederden meşreb-i pakin
Ola peyveste cari su gibi âlemde fermanı
Bu hayr-ı bi-adile binde bir ancak düşer ta'rih
Ali Paşa-yı Ekrem kıldı icra Ab-ı hayvan'ı*

1121/1709 (Hafız Hüseyin Ayvansarayî, 1985, 342; Aynur ve Karateke, 1995, s.114).”

Çorlu Gaziler Çeşmesi, Çorlulu Ali Paşa'nın Çorlu'da Gaziler Meydanı'nda inşa ettirdiği çeşmedir. Çeşme günümüze ulaşamadığı için sadece 1120 tarihli vakfiye zeylinde yer alan bilgiler dâhilinde varlığından söz edilebilir (Abuşoğlu, 1985, s. 16; Cenez, 2017, s. 66).

Çorlu Kumyolu Çeşmesi, Çorlulu Ali Paşa'nın Çorlu'da inşa ettirdiği diğer çeşmesidir. Günümüzde Kum Yolu Caddesi olarak bahsedilen yerde olduğu düşünülmektedir. Gaziler Çeşmesi'nde olduğu gibi bu çeşmenin varlığına da 1120 tarihli vakfiye zeylinde rastlanmaktadır (Abuşoğlu, 1985, a.y; Cenez, 2017, a.y.).

Karaman Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi'nin, 1119 tarihli vakıfnamede İstanbul Küçük Karaman'da hamam yakınında bulunduğu bahsedilmektedir. (VGMA, Kasa No: 188, 1119/1708). Şair Sabit'e ait kitabe aşağıdaki gibidir:

*“Ta'rih-i çeşme-i vezir-i a'zam Çorlulu
Ali Paşa der kurb-ı Karaman
Şehenşah-ı cihan Sultan Ahmed Han-i zi-şanın
Vezi-i a'zam sadr-ı ser-efrazı Ali Paşa
Getirdi gül gibi bu çeşmeyi şehri-i Sitanbul'a
Gülaba-asa edip ab-ı ruh-ı mahbûle-i dünya
Yetiştirdi teşgana Hızır olup saka-yı ihsanı
Vezaret hükmünüün Ab-ı hayat'ın eyledi icra
Sebil etti tarik-i Hak'ta gerçi bezl edip simin
Gümüş suyu gibi bir su getirdi taşradan amma
Bu mecradan sulasın zevrak-ı bi-ab-ı mahrûran*

*Saladır çeşme-i Tesnim'e Bismillah mecraha
Değildir çeşme saf-ayine bir pür-feyz-i müşriddir
Mürid-i teşnegana ism-i Hayy telkin eder güya
Musaffa lüle-i simini engüşt-i şehadettir
Meszak-ı ehl-i imana halâvet verdi şehd-asa
Semiyy-i saki-i Kevser yedinden almasa feyzi
Utaş-ı ümmeti bir keşçesi eyler midirva
Okurlar Sabita ezberleyip su gibi ta'rihin
Akattı ab-ı nab-ı lüle-i cüdun Ali Paşa
1119/1707-08 (Aynur ve Karateke, 1995, s. 230).”*

Günümüze ulaşamayan bu çeşmeyi sadece vakıfnameden ve Sabit'in divanından takip etmek mümkündür.

Şehremini Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi'nin, İstanbul Fatih ilçesi Şehremini semtinde inşa edildiği Aklî'nin divanındaki dizelerden anlaşılmaktadır. Kitabe şöyledir:

*“Ta'rih-i çeşme-i Çorlulu Ali Paşa derkurb-ı Şehremini
Be-nam-ı aşaf-ı mükrim kerem-güster ebü'l-hayrat
Bu ab-ı ayn-ı Zemzem'le bu cayı eyledi ihya
Erip Tevfik-i Yezdani ki çeşmesarı imrara
Mahallinde eşer etti reva hayr-a a'zam icra
Revan oldu hayat-ı teşnegana nev-be-nev lutfun
Vücüh ile leb-i atşanları igna edip iska
Tulü edip dile bir ta'rih-i ziba seza Akli
Bu ab-ı paki akattı li-vechillah Ali Paşa*

1121/1709-1710 (Hafız Hüseyin Ayvansarayî, 1985, s. 380; Aynur ve Karateke, 1995, s. 115).”

Bu çeşme ile ilgili olarak yıkılmadan önce nerede inşa edildiğine dair bilgi dışında bir bilgiye rastlanamamıştır. Emine Sultan'ın da aynı semtte bir çeşmesi bulunmaktadır.

Takyeci Çeşmesi'nin, 1119 tarihli vakfiyede Yenikapı ile Topkapı arasında Takyeci Mahallesi'nde eski Baruthane Ruznamçecisi Mehmed Efendi'nin evinin yakınında olduğundan bahsetmektedir (VGMA, Kasa No: 188, 1119/1708; Abuşoğlu, 1995, s, 18). Ancak günümüzde bu çeşmeye ve çeşme ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Tersane Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi'nin, Çorlulu Ali Paşa'nın Tersane'deki camisinin önünde sahilde inşa edildiği varsayılmaktadır. 1119 yılında cami ile aynı zamanda açıldığı kaynaklarda yer almaktadır. XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait iki tersane gravüründen çeşmenin şekli hakkında bilgi edinmek mümkündür. Buna göre dört

yüzlü, ince uzun bir yapıya sahip ve kubbeli olduğu gözlemlenmektedir (Aynur ve Karateke, 1995, s. 103-104). Lüle sayısı konusunda bir kesinlik yoksa da vakfiyede iki lüle sudan bahsetmektedir (VGMA, Kasa No: 188, 1119/1708).

Çeşme kitabesine gelince eldeki bilgiler sınırlıdır çünkü çeşme günümüze ulaşamadığı için kitabesi de bulunmamaktadır. Divanlardaki kitabe metinlerinde geçen "Tersane" ifadesinden hareketle, kitabelerin bu çeşmeye ait olduğu düşünülmektedir.

Dürri'nin çeşmeye tarih düşürdüğü şiiri şöyledir:

“Ta'rih çeşme-i Terthane

Bu çeşmesarı revan eyledi li-vechillallah

Vezir-i a'zam-ı şahneşeh-i cihan-ara

İlahi fazlın ile hayrını edip makbül

Zülal-i rahmete müstagrak et onu ferda

Dedim akınca ser-i ab Dürriya ta'rih

Sebil-i ayn-ı hayat eyledi Ali Paşa

1119/1707-08”

İshak'ın şiiri ise aşağıdaki gibidir:

“Barekallah ey vezir-i a'zam-ı sahip-ata

Eylemiş zatın ebü'l- hayrat Rabbü'l-alemin

Oldu cari zümre-i atşanı irva etmeğe

Ab-ı nab-ı lutf-ı tab-ı re'fet-ayinin hemin

Ba-husüs ettikte bu nev çeşme-i paki bina

Saha-i Tersane reyyan oldu çün Huld-ı berin

Barekallah çeşme-i ra'na ki oldukta tamam

Zümre-i atşanı tarizen Kiram(en) Katibin

Şevkiy-ile İshak –asa dediler ta'rihini

Çeşme-i mecd-i Ali Paşa'dan iç ma'ü'l-ma'in (Aynur ve Karateke, 1995, s. 105).”

Kaynakta geçen diğer şiir de Şehdî'ye aittir.

4.3.4.1.5.6.3. Çorlulu Ali Paşa'nın Vakfiyesinde Adı Geçmeyen Fakat Dönemin Kaynaklarında Adı Geçen Çeşmeleri

Çorlulu Ali Paşa'nın vakfiyesinde bahsi geçmeyen ama şairlerin divanlarında yer alan şiirlerdeki çeşmeler yedi adettir. Neylî, Sabit, Dürri ve İshak'a ait şiirlerde çeşmelerden bahsedilmektedir (Aynur ve Karateke, 1995, s. 228-234).

Çorlulu Ali Paşa, yaptırdığı çeşmeler dışında Halkalı suyunun membaini ve suyollarını da tamir ettirmiştir. Belgelerde yer alan bilgilere göre Çorlulu Ali Paşa'nın 1708 yılında III. Ahmed tarafından görevlendirilmiş ve bizzat Halka köyüne giderek

suyollarını tamir ettirmiştir (İnciciyan, 1976, s. 26). Ayrıca tamirat için 50 kese akçe tutarında masraf yapılmıştır (Aynur ve Karateke, 1995, s. 111).

4.3.4.2. Trabzon Valisi Receb Paşa

Emine Sultan, Çorlulu Ali Paşa'nın idamından iki yıl sonra Receb Paşa ile evlenmiştir. Receb Paşa'nın doğum tarihi ve doğum yeri hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır. Arnavut asıllı olduğuna ilişkin bilgiler mevcut olsa da Nusretname'de adı Boşnak Receb Paşa olarak geçmektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1366; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018). Ailesi ile ilgili olarak Bostan Receb Paşa'nın akrabası olduğu bilgisi bulunmakla birlikte farklı bir kaynaktan Bostan Receb Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed zamanında Asitane kaymakamı olduğu, Boşnak Receb Paşa'nın da onun kız kardeşinin oğlu olduğu bilgisi de elde edilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 785).

Kaynaklarda Receb Paşa ile ilgili bilgiler, getirildiği görevlerle ilgili kayıtlarla sınırlıdır. Bilinen ilk görevinin hazine kethüdalığı olduğu devrin üç kroniğinden takip edilebilmektedir. 7 Eylül 1707 (H. 9 Cemaziyelahir 1119) tarihinde hazine kethüdalığı görevinden alınan Receb Paşa'ya vezirlik ile Diyarbekir eyaleti tevcih olunmuştur (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 785; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 854; Uşşâkizâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, 2005, s. 499). Receb Paşa, Diyarbekir valisi iken Basra'da eşkıyalık olayları zuhur etmiştir. Basra'da hâkimiyet kurmak amacıyla ayaklanan Mani'nin oğlu Megafis ve urban eşkıyasının bertaraf edilmesi amacıyla görevlendirilen valilerden bir tanesi de Receb Paşa'dır. Receb Paşa 11 Mayıs 1708 (H. 20 Safer 1120) tarihli hükme göre, eylül ayından kırk gün önce Bağdat'ta olmak şartıyla kapı halkı ile birlikte Bağdat valisi vezir Hasan Paşa'nın yanında görevlendirilmiştir (BOA.A.DVNSMHM.d.115/2508). Basra'da meydana gelen isyanın bastırılmasının ardından Diyarbekir valiliği görevine devam eden Receb Paşa'ya 1710/1711 (H. 1122) yılında Van Eyaleti, 1711/1712 (H. 1123)'de ise Sivas Eyaleti tevcih olunmuştur (BOA.A.DVNSMHM.d.119/289; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 896-929; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 877; Uşşâkizâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, 2005, s. 573). Receb Paşa'nın Sivas valisi olduğu dönemde Moskov seferi için asker tedarikine memur edilmiştir (BOA.A.DVNSMHM.d.119/357-489). Sonrasında bu seferin iptal edildiği

görülmektedir (BOA.A.DVNSMHHM.d. 119/653). 15 Haziran 1712 (H. 10. Cemaziyelevvel 1124) tarihinde Receb Paşa'nın sefer hazırlıkları esnasında eyalet reayasından ve özellikle de Tokat halkından zorla ve haksız yere fazla para topladığı yönündeki suçlamalar neticesinde görevden alınmasına ve zorla topladığı paraların sahiplerine iadesine karar verilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d. 119/825). Burada asıl ilginç olan durum, görevden uzaklaştırılan Receb Paşa'nın, meydana gelen olaylar sonrasında Trabzon valiliği ile Azak muhafızlığına tevcihi ve Emine Sultan ile evlenmesidir. Halka zulmetmesi nedeniyle görevinden uzaklaştırılarak cezalandırılan bir paşanın tekrar bir valilik ve muhafızlık görevine getirilmesi ve padişahın kardeşinin kızı ile evlendirilmesi dikkat çekicidir.

Receb Paşa ve Emine Sultan'ın izdivacına ilişkin Nusretname'de yer alan bilgi, Receb Paşa'nın Trabzon valiliğine ve Azak muhafızlığına tayini ve sonrasında Çorlulu Ali Paşa'nın metrukesi Emine Sultan ile evliliğine ilişkindir (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 939). Bahsedilen kayıtlara göre Emine Sultan ve Receb Paşa, 1712/1713 (H. 1124) yılında evlenmişlerdir. Gülnuş Valide Sultan'ın Emine Sultan'ın diğer düğününde olduğu gibi bu düğünde de bulunduğu tahmin edilmektedir (Argıt, 2014, s.151). Receb Paşa, 19 Aralık 1712 (H. 20 Zilkade 1124) tarihinde Trabzon valisi iken Azak Kalesi'nin korunması ve kalenin asker ve cephane miktarının artırılması hususunda görevlendirilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d.119/1246)²⁵. Paşanın valilik ve muhafızlık görevi yaklaşık on ay gibi kısa bir müddet devam etmiştir. Recep Paşa Azak muhafızlığı görevi esnasında meydana gelen olaylar neticesinde azledilmiştir. Bunun nedeni Rusya ile yapılan sulh sonrası Tatarların, Ruslara ve Kazaklara olan saldırılarına karşılık Osmanlı askerinin Tatarların tarafını tutması ve kaleyi korumakla görevli Receb Paşa ve maiyetinin de askerleri zapt edememesi azledilmelerine neden olmuştur (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 980).

Azledilen Receb Paşa'ya 19 Ekim 1713'te (H. 29 Ramazan 1125) Kale-i Cedid muhafazası şartıyla Çorum sancağı ihsan edilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d.120/95). Receb Paşa, yaklaşık beş ay süren Kale-i Cedid muhafızlığı görevinden sonra 5 Nisan 1714 (H. 20 Rebiülevvel 1126) tarihinde Kudüs sancağı mutasarrıflığı görevine getirilmiş ve kendisine Kudüs arpalığı tevcih olunmuştur

---

²⁵ Nusretname'de Receb Paşa'ya Azak muhafızlığı yanında arpalık olarak Teke Sancağı'nın ihsan edildiğine ilişkin bilgi bulunmaktadır (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 976). Ancak arşiv kayıtlarında böyle bir bilgi bulunmamaktadır.

(BOA.A.DVNSMHHM.d.120/661; BOA.AE.SAMD.III. 60/ 6031). Ancak Receb Paşa'nın, sancakbeyliğine atandığı halde görev yerine gitmemekte ısrar ettiği ve görev yerinde değil de Sinop havalisinde bulunduğu ortaya çıkmıştır (BOA.A.DVNSMHHM.d.122/478; C.DH. 109/5439). Belgelerdeki tarihler incelendiğinde Receb Paşa'nın yeni görev yerine yaklaşık olarak altı ay gitmediği görülmektedir. Paşanın neden böyle davrandığı hususunda bir bilgi bulunmamakla birlikte daha sonra görev yerine intikal ettiği anlaşılmaktadır. Paşanın yeni görevi cerde başbuğluğudur. Şam yolu ile hacca gidecek olan kafilelerin güvenliği, karşılanması, kafileye zahire temini vb. hizmetlerini yerine getirecek askeri birliğin idaresinden sorumludur²⁶. Ancak Receb Paşa bu görevinde de olumsuz davranışlar sergilemeye devam etmiştir. Sancağın gelirinin hacılara tahsis edilen hizmetlere yetmediğini öne süren Receb Paşa'ya hizmetlerde sancak gelirlerini değil de daha önce elde ettiği geliri kullanması bildirilmiştir (BOA.A. DVNSMHHM.d.120/1006).

Receb Paşa'ya, cerde başbuğluğu görevini iki yıl kadar devam ettirdikten sonra 11 Ocak 1716 (H. 16 Muharrem 1128) tarihinde Basra eyaleti tevcih olunmuştur (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 1031-1032; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 974). Eski Basra valisi adı Yörük Paşası olarak da bilinen vezir Hasan Paşa'nın Basra'daki karışıklığın önüne geçememesi üzerine vezir Receb Paşa bu göreve getirilmiştir. Hasan Paşa'nın kötü yönetimine karşılık Receb Paşa'nın Basra eyaletini daha iyi yönettiği vurgulanmıştır (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1004).

Receb Paşa'ya Basra valiliğinden yaklaşık bir yıl sonra 1716 (H. 1128) Diyarbakir valiliği tevcih edilmiştir. Receb Paşa'ya 14 Aralık 1716 (H. 29 Zilhicce 1128) tarihli hükme göre askeri birliklerden süvari ve sekbanlar içerisinde bozulmaların meydana geldiği ve ocağın düzenlenmesi için eski kanunların uygulanması, sefer için gerekli olan askerin temini, askerlerin altı aylık bahşiş ve ulufelerinin dağıtılması emri verilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d. 125/428). Bir başka hükümde ise; Nemçe üzerine yapılacak sefer için tedarik edilen askerin organizasyon emri verilmiştir (BOA.A. DVNSMHHM.d. 125/472; Uzunçarşılı, 1995b, s. 116). Dahası Receb Paşa'ya hazırlanmış olduğu askeri birlik ile birlikte Edirne tarafında bulunan orduya katılmak üzere yola çıkmaları istenmiştir. Ancak Receb Paşa'nın, Belgrad seferi öncesinde Nemçelilerin taarruzları neticesinde ele geçirilen Erdel canibinin geri

---

²⁶ Cerde başbuğu: Müslümanların güvenli bir biçimde hacca gidip gelmeleri için kurulmuş olan hafif askeri birliği idare eden görevli (İpşirli, 1993, s. 392-393).

alınması için serdar tayin edildiğini 20 Haziran 1717 (H. 10 Receb 1129) tarihli hükümden anlamaktayız (BOA.A.DVNSMHHM.d.126/316).

Belgrad seferinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Tuna sahillerinin muhafaza edilmesi büyük önem taşıdığı için Receb Paşa'ya Vidin muhafızlığı görevi verilmiştir (Uzunçarşılı, 1995b, s. 136-137). Receb Paşa'ya 6 Eylül 1717 (H. 29 Ramazan 1129) tarihinde bölge halkının huzurunun temini için komutasındaki askeri birliklerin dağılmasına izin verilmeyerek gerekli şekilde istihdam edilmelerinin sağlanması emri verilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d. 126/466). Receb Paşa'nın muhafızlığı esnasında Vidin'e saldıran Nemçe ve Macar birlikleri, Receb Paşa ve yanında görevli kethüda Aydın Muhassılı Abdullah Paşa ve Tatar askerleri marifetiyle bozguna uğratılmış ve çoğu kılıçtan geçirilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 1089). Bahsi geçen çatışmanın tarihi kaynakta 1717/1718 (H. 1130) yılına denk gelmektedir. Aydın Muhassılı Abdullah Paşa, Receb Paşa'nın vefatından sonra Emine Sultan ile evlendirilmiştir.

Receb Paşa'ya, 12 Kasım 1717 (H. 7 Zilhicce 1129) tarihinde emir'ül haclık ve Şam eyaleti tevcih edilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 1081; BOA.A.DVNSMHHM.d. 126/713)²⁷. Ancak Haleb'de urban eşkiyalarının halka zulmettiği gerekçesi ile Receb Paşa'ya derhal Şam'dan Haleb'e gitmesi emrolunmuştur. Hatta 2 Mart 1719 (H. 10 Rebiülahir 1131) tarihli hükümde Receb Paşa'nın sabık valiler gibi Haleb'in merkezinde değil de Tell Sultan adı verilen mahalde ikamet etmesi açıkça ifade edilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d.127/1445).

Receb Paşa Haleb valiliğinden sonra 20 Ağustos 1720 (H. 15 Şevval 1132) tarihinde Mısır valiliğine getirilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 2018, s. 1115; Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1223-1224). Receb Paşa, 1721 (H. 1133) senesinde azledilmiştir. Mısır valiliğinden azledilen Receb Paşa tekrar Haleb valiliğine getirilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1367). 14 Haziran 1722 (H. 29 Şaban 1134) tarihinde Haleb valiliği yanı sıra Kudüs-i Şerif, Gazze ve Nablus sancakları da ihsan olunarak hacıların karşılanması, Urban eşkiyasından korunması ve cerde başbuğluğu görevleri de verilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d.130/1133). Receb Paşa'nın Haleb valiliği zamanında, Kilis ve havalisinde eşkiyalık faaliyetlerinde bulunarak, halkın para, mal ve canına kasteden sabık serdar İsmail, kardeşi Deli Osman ve işbirlikçileri Adana valisi Ali Paşa'nın

---

²⁷ Belgenin tarihi 4 Kasım 1717 (H. 29 Zilkade 1129) olarak geçmektedir.

görevlendirdiği bir memur tarafından yakalanıp hapsedilmiştir. Receb Paşa da Kilis'e gelerek hapse atılan eşkıyaları serbest bırakıp, devlet malını gasp ederek suçsuz kişileri de hapse atmıştır. Bunun sonucunda Receb Paşa'ya yazılan hükümde gasp ettiği para ve malı iade ederek, hapisten çıkardığı ve hapse attığı kişileri görevli memura teslim etmesi istenmiştir (BOA.A.DVNSMHH.d. 131/785). Halep Valisi Receb Paşa'ya iki ay sonra 28 Aralık 1723 (H. 30 Rebiülevvel 1136) tarihinde yazılan hükümde Kilis halkının yaşanan olaylar neticesinde kendisine dava açtığını ve bu davanın İstanbul'da görüleceğinden kendisine bir vekil tayin ederek İstanbul'a göndermesi bildirilmiştir (BOA.A.DVNSMHH.d. 131/914). Bahsedilen davanın akıbeti hakkında bir malumat bulunmamasıyla birlikte Receb Paşa'nın yaklaşık iki ay sonra, yeni fethedilmiş Tiflis eyaletine vali ve muhafız olarak görevlendirildiği kayıtlara geçmiştir (BOA.A.DVNSMHH.d. 131/1070); Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1348).

Receb Paşa'nın Tiflis muhafızlığı görevine ek olarak 12 Temmuz 1724 (H. 20 Şevval 1136) tarihli hükme göre Trabzon eyaleti de tevcih olunmuştur (BOA.A.DVNSMHH.d. 132/112). Receb Paşa, yaklaşık bir yıl sonra Diyarbakir ve Revan eyaletleri mutasarrıflığına ve aynı zamanda Revan kalesi muhafızlığına getirilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1433). Receb Paşa, muhafızlığa atıldığı günden itibaren yönetimde uyguladığı nizam, istimalet ve iskân politikasında göstermiş olduğu başarıdan dolayı kürk hil'at ile ödüllendirilmiştir (BOA.A. DVNSMHH.d. 133/994). Receb Paşa'nın mutasarrıflık görevine ek olarak Sivas eyaleti, eskisi gibi ma'mur hale getirmesi şartıyla kendisine 12 Ocak 1726 (H. 8 Cemaziyelevvel 1138) tarihinde ihsan buyurulmuştur (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1471).

Receb Paşa, Ekim/Kasım 1726 (H. Rebiülevvel 1139) tarihinde vefat etmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1518; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1367). Paşanın vefat sebebine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Receb Paşa'nın vefatından sonra muhafızlık görevine başka bir vezir tayin edilene kadar oğlu Ahmed'in vekâleten bakmasına karar verilmiştir (BOA.İE. DH. 23/2121).

Receb Paşa'nın vefatının ardından, saray hizmetinde bulunduğu dönem ve vezir olarak görev yaptığı valiliklerde ve vazifeler esnasında görevi suiistimal ederek elde ettiği her türlü emlak, eşya mücevher ve paranın tespit edilerek defter düzenlenmesi istenmiştir (BOA.A. DVNSMHH.d. 133/1206-1207-1209). Bütün

mallarının Haleb'te olduğu anlaşılan Receb Paşa'nın, devlete olan yüklü borcu nedeniyle Haleb'te bulunan tüm mallarının deftere kaydedilmesini içeren bir emirname Haleb valisine iletilmiştir (BOA.İE. DH. 30/2666). Ayrıca paşanın ölümünden yaklaşık üç yıl sonra Haleb mütesellimi ve muhassılı Osman'a yazılan bir hükümde Receb Paşa'nın Haleb'te iken bir tüccara emanet olarak bıraktığı paranın alınarak hazineye teslim edilmesi istenmiştir (BOA.A. DVNSMHM.d. 135 /756).

Receb Paşa ile ilgili arşiv kaynaklarındaki en dikkat çekici bilgi, paşanın çeşitli konularda yaptığı düzenlemelere ilişkindir. Bu konular yeniçerilerden varisi olmadan vefat edenlerin mallarının devlet hazinesine teslimi, yangın söndürme ile ilgili olarak tulumbacı ocağının düzenlenmesi, Haleb'de dokunan çeşitli kumaşlar ve kulların zarardan korunması için Receb Paşa'nın ortaya koyduğu yeni usullerdir (BOA.MAD.d. 21145). Receb Paşa'nın tespit edilen herhangi bir vakfi bulunmamaktadır.

4.3.4.3. Aydın Muhassılı Abdullah Paşa

Emine Sultan'ın son izdivacını yaptığı kişi kaynaklarda genel olarak Aydın Muhassılı Abdullah Paşa olarak geçmektedir. Muhassıl, "tahsil edici" anlamına gelmektedir. Muhassıllık müessesesi Anadolu Selçuklularından Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir. Muhassıllar Osmanlı topraklarında çeşitli vergilerin tahsilatı için görevlendirilmiş memurlardır. Başlangıçta tahsildarlık görevini icra eden muhassıllara zamanla idari vazifeler verilmeye başlanmıştır. Yerli ailelerden seçilen muhassıllar zamanla nüfuz sahibi olmaya başlamışlardır. XVII. yüzyıldan itibaren muhassıllar, malikâneye dönüşen bazı eyalet ve sancakları yöneten görevliler haline gelmişlerdir (Özkaya ve Akyıldız, 2020, s. 18-20). Abdullah Paşa, mali, idari, askeri ve asayişin sağlanması görevlerinin yanı sıra emir-i haclık, tayin, tevcih ve iskân işleri ile de görevlendirilmiştir.

Abdullah Paşa ile ilgili olarak en eski belge 1715/1716 (H. 1128) yılına aittir. Bu belgeye göre Aydın ve bu sancağa tabii olan yerlerin avarız ve bedel-i nüzul vergilerini toplama görevi Abdullah Paşa'ya verilmiştir. Abdullah Paşa adet olduğu üzere Hamid ve Teke Sancaklarının avarız ve bedel-i nüzullerinin toplama görevinin yine kendisine verilmesini istediği bir arzuhal kaleme almıştır. Bu belgede dikkat çeken başka bir detay ise arzuhalde Hacı Abdullah Paşa'dan miri miran olarak bahsedilmesidir. Bu bilgilere dayanarak Abdullah Paşa'nın beylerbeyi/vali unvanına

sahip olduğu söylenilebilir. Ancak paşaya beylerbeyilik payesinin çok sonra verildiği kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca belgede Abdullah Paşa'nın adının önünde el-hac ibaresinin olduğu görülmektedir. Bu ibareden de paşanın önceleri hacca gittiğine işaret edilmiştir (BOA.İE. ML / 117 - 11083).

Kaynaklarda Abdullah Paşa'nın Aydın muhassıllığı, Saruhan, Aydın, Mentеше ve Hamid sancakları mutasarrıflığı, Haleb valiliği ve Şam valiliği görevlerinde bulunduğu üzerinde durulmasına karşın bu görevleri icra ederken farklı farklı yerlerde de görevlendirildiğini görmekteyiz. Bu görevlerden ilki Feth'ül İslam Kalesi ve çevresinin muhafızlığıdır (BOA.A.DVNSMHHM.d. 125/251). Feth'ül İslam Kalesi, Tuna Nehri kıyısındaki stratejik önemi olan kalelerden bir tanesidir.

Abdullah Paşa'nın Emine Sultan'ın ikinci evliliğini yaptığı Boşnak Receb Paşa ile Erdel cephesinde savaştığı belgelerden tespit edilen bilgiler arasındadır. Erdel, Nemçeliler tarafından ele geçirildikten sonra 1717 (H. 1129) yılında düzenlenen sefer için Abdullah Paşa'nın yardımcı kuvvetler ile birlikte muhafız olarak görevlendirildiği görülmektedir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1066). Yine Mehadiye Kalesi'nin fethinden sonra Yeni Palanka muhasarası için de Abdullah Paşa'nın yardımcı kuvvet olarak görevlendirildiği görülmektedir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1073). (H. 10 Receb 1130) tarihli hükme göre Abdullah Paşa'nın Vidin muhafazası için vakit kaybetmeden kapı halkı ve levendleri ile birlikte Vidin'e gitmesi istenmiştir (BOA.A. DVNSMHHM.d. 127/488).

Abdullah Paşa'ya Rumeli Beylerbeyiliği'nin ihsan edildiği tarih 29 Ocak 1720'dir (H. 18 Rebiülevvel 1132) (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s.1172).

21 Ekim 1721 (H. 29 Zilhicce 1133) tarihli bir belgede Abdullah Paşa ve voyvoda Ahmed Ağa hakkında yapılan şikâyete göre, Milas ve Mendelyat ahalisinden Abdülaziz'in bölükbaşları ve akrabasının suçlarının affedilmesine rağmen Abdullah Paşa ve Ahmed Ağa'nın zulmüne uğradıklarını ve sürgün edilmelerini istemektedirler. Lakin bölge halkının şهادetiyle, Abdullah Paşa ve Ahmed Ağa'nın şer'an suçlarının sabit olmadığı Muğla kadısı Mehmed tarafından tespit olunmuştur (BOA.AE.SAMD.III. 199/19264).

Abdullah Paşa ile ilgili Sicill-i Osmani'de tafsilatlı olmasa da bazı bilgiler bulunmaktadır. Abdullah Paşa'ya Rumeli payesi ile muhassıllık verilmesinin sebebi, paşanın bölgedeki sayılı ailelerden olmasına dayandırılmaktadır. Kaynakta Aydın'ın

önemli ailelerinden birine mensup olan Abdullah Paşa'nın cesaretinden ve askerlikteki maharetinden de bahsedilmektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 81). Abdullah Paşa'nın cesaret ve maharetinden dolayı ödüllendirildiği de belgelerden görülebilmektedir. Belgede Abdullah Paşa'dan İzmir ve Manisa civarında eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan ve İzmir kadısını öldüren eşkıyaların yakalanarak cezalandırılması istenmiştir. Abdullah Paşa'da İzmir kadısını katleden Çineli Halil'i yakalayarak, kesik başını İstanbul'a göndermiş ve ödül olarak kendisine padişah tarafından hil'at gönderilmiştir (BOA.A. DVNSMHHM.d. 131/531- 14 Temmuz 1723/10 Şevval 1135).

Abdullah Paşa, göstermiş olduğu başarıdan dolayı ödüllendirildikten kısa bir müddet sonra, Aydın sancağı Kestel ve Köşk kazalarına bağlı Şehzade Sultan Mehmed Han evkafına tabi yirmi beş köyün ahalisinin Abdullah Paşa hakkında zulmettiği gerekçesiyle şikâyetle bulunulduğu tespit edilmiştir. Bu şikâyetlere binaen bahsi geçen karyelerin vergi tahsilleri ve şer'i işlerinin İzmir kazasına nakledilmesine ve imdad-ı hazariye tahsili için rahatsız edilmemelerine karar verilmiştir (BOA.C.DH. 237/11816; BOA.A. DVNSMHHM.d. 132/97).

8 Şubat 1727 (H. 16 Cemaziyelahir 1139) tarihinde Abdullah Paşa'ya vezirlik rütbesi tevcih edilmiştir (BOA.AE.SAMD.III. 3/218). Böylelikle bin iki yüz süvari ve piyade ile Isfahan seferine de memur edilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1532-1533). Paşaya vezaret tevcihiyle birlikte Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarının muhassıllığı da verilmiştir. Paşa'ya bu görevlerin tevcih edilmesinin asıl nedeni, devlete isyan edenlerin ve devlet düşmanlarının ortadan kaldırılmasında kendisinin başarılı olacağı beklenilmesidir. Şayet bahsedilen sancaklarda iyi hizmette bulunursa Osmanlı topraklarındaki herhangi bir sancağın kendisine verileceği ve istediği süre boyunca kendisinde kalabileceği taahhüt edilmiştir (BOA.A. DVNSMHHM.d. 134/384- 10 Haziran 1727/20 Şevval 1139). Ancak Abdullah Paşa'nın bir sancak isteyip istemediği net değildir, herhangi bir sancağı istediye dahi o da belli değildir.

Abdullah Paşa'nın Aydın ve tevabii muhassıllığı devam ederken 5 Kasım 1727 (H. 20 Rebiülevvel 1140) tarihli hükümde kendisinin Hûveyze fethine memur edildiği ve serasker vezir Ahmed Paşa'nın maiyetine tayin edildiği görülmektedir. Abdullah Paşa Hûveyze'nin fethi ile birlikte şehrin muhafazasına da tayin edilmiş ve iyi hizmetlerinden ötürü hil'at ile ödüllendirilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d. 134/764).

Abdullah Paşa Hûveyze muhafızlığı sonrası, İzmir havalisinde meydana gelen eşkıyalık faaliyetlerinin durdurulması ve bölgenin asayişinin sağlanması ile

görevlendirilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d.134/1220). Bu görevi başarılı bir biçimde tamamlayarak suçluların yakalanıp cezalandırılmaları hususunda gereğini yapan Abdullah Paşa, hizmetlerinden dolayı takdir edilmiş ve işlerini tamamlayarak, kimseye zulmetmemek üzere hükümet merkezine dönmesi bildirilmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d.134/1289). Abdullah Paşa'nın takdir edilmesi ve akabinde zulmetmemesi için uyarılması, hakkındaki şikâyetleri doğrular niteliktedir.

Abdullah Paşa'ya 1 Aralık 1730 (H. 20 Cemaziyelevvel 1143) tarihinde Aydın muhassıllığı devam etmek suretiyle, Kudüs, Gazze ve Nablus sancakları da eklenerek Şam eyaleti valiliği ve emir-i haclık tevcih edilmiştir²⁸. Ayrıca Abdullah Paşa'dan vakit kaybetmeksizin Şam'a gitmesi ve hacca gideceklerin ihtiyaçlarının karşılanarak güvenli bir biçimde Mekke'ye gitmelerini sağlaması istenmiştir (BOA.A.DVNSMHHM.d. 136/1134). Abdullah Paşa'dan Şam'da yerine getirmesi gereken diğer görevler ise; Şam'da hâlihazırdaki kapıkulu ve yerli yeniçeriler arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi, hırsızlık ve cinayet gibi suçları işleyenlerin cezalandırılması ve Şam'da genel manada huzur ve asayişin sağlanmasıdır (Erken, 2017, s. 55-56).

Paşa, Şam Valiliği görevinden bir yıl kadar sonra da Halep Valiliğine getirilmiştir. 1733-1734 (H. 1146) yılında yeniden Aydın muhassıllığına getirilen Abdullah Paşa'nın 1735 (H. 1147) yılında da öldüğü tespit edilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 81.). Abdullah Paşa'nın ölümü ile ilgili bu kaynakta herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Oysaki Abdullah Paşa'nın katline ferman buyrulmuş öldürüldüğü bilgisine dönemin kroniklerinden olan Müri't Tevârih'de ayrıntılı bir biçimde yer verilmektedir. Bu kaynakta Abdullah Paşa'nın İran Seferi zamanında bulunduğu bölge halkından zulmederek vergi topladığı, sefer için istenilen miktarda asker göndermediği ve ordu içerisine fesat karıştırdığı gibi sebeplere dayanarak katledilmesi ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bahsedilen kaynakta paşanın idamı ile ilgili anlatılanlar tetkik edildiğinde paşanın görevlendirildiği İran Seferi'ne ve bu seferi planlayanlara muhalefet ettiği anlaşılmaktadır. Sefer için Abdullah Paşa'dan Aydın ilinden iki bin nefer süvari ile serasker atanan Köprülüzade Abdullah Paşa'nın maiyetine girmesi istenmiştir. Paşa bu emre muhalefet ederek sadece beş yüz atlı ile istenilen zamandan sonra orduya katılmıştır. Bunun sebebi sorulduğunda savaşın gerekli olmadığını, boş yere asker kırdırılacağı gibi iddialarda bulunarak karargâhtaki

---

²⁸ Şam Emir-i haclığı 1706 yılına kadar eyaletin bir birimi iken, sonrasında Şam eyaleti tevcih eden paşalar, Emir-i haclık görevini valilik ile beraber yürütmüşlerdir (Kılıç, 1997, s. 13)

diğer askerlerin de moralini bozmuştur (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976, I, s. 37-38; Subhi Mehmed Efendi, 2007, s. 250-252)²⁹.

Mürî't Tevârih'de, paşanın bahsedilen nedenlerden dolayı katline ferman olduğu belirtilmekte olup idamı şu şekilde anlatılmıştır:

" Erzurum vâlisi Yahya Paşa'ya mezbûr Aydın vâlisinin katli için ferman sâdır oldukda, Yahya Paşa yeni vezîr olmuş olup, bu şecâ'atlı herîfin katline gûna olur deyü tefekkür ve firsata müterakkıb iken iğfâl için dostluk arz ettiğinden derûn-ı kal'ada ikâmet için Yahya Paşa'dan bir konak taleb edicek, Yahya Paşa mesrûr olup, kendü ayağı ile dâme giriftâr oldu dedi. Vaktâ ki bir konağa iskân olunduktan sonra, bir gün Abdullah Paşa, canım cirid istedi; lâkin olduğumuz hânenin tahammülü yok; İç-ağaları'nı alup geldim diyerek Yahya Paşa Sarayı'na geldi. Lâkin gelüriken bir doru küheylan ata sîvâr oluriken, at yanaşmayub ve Paşa-kapısı'na gireriken Paşa'nın başından kavuğu sukût ettiğinden etbâ'-ı teşâ'üm etmişleridi. Paşa, Paşa'nın yanına gelince, etbâ'ını etbâ'ına sınıfı sınıfına taksim edüp, Yahya Paşa abdest bahânesile kalktıkdâ, ta'limi üzre Sekban-başı Abdullah Paşa'nın yanına girer, otur dedikde, ben oturacak değilim, Pâdişâh senin muhâsebeni görmek için, kal'a-bendliğine fermân etmiş, kalk deyüp kaldırdıkda, çünkü etbâ 'ı taksim olunmuş olmağla haberleri yok. Abdullah Paşa'yı yalnız ata sîvâr ettiklerinde etrafını Serden-geçdi ağaları ihâta edüb, Dizdar-odası'na götürdüklerinde, Kapıcı-başı ve Sekban-başı yanına girüp, Sekban-başı bir bârid Türk olmağla Paşa abdest-al deyicek, heman Paşa hançer ile Sekban-başı'yı katl ve bir adamını cerh ve Kapıcı-başı'nın dahi Şatır'ını mecrûh edüp ellerinden halâs olup, avluya nüzûl ettikde, ka/a bedenlerinden taş atarak sersem oldukda, Senden-geçti ağalarından Kurban Ağa vurup katl eyledikde, ser-i maktû'ı ile beşyüz kâselik fındık altunu ve sâ'ir eşyâsı Âstâne'ye irsâl olundu. Amma maktûl-i merkûm şecî' ve delîr vezir olmağla, Devlete elzem bir zât idi. Ancak, Kızlar Ağası el-Hâc Beşîr Ağa, şecâatlı adamın yaşamasını zarar addetmişidi. Bu sebepten katline isimâ' edenler hayfa dediler (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976, I, s. 37-38)."

Abdullah Paşa'nın İstanbul'a gönderilen kesik başı, 2 Mayıs 1735 (H. 9 Zilhicce 1147) tarihinde Rumelihisarı varoşundaki Hammam-ı kebir'in penceresinin kenarına defnedilmiştir (Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978, s. 24; Telci, 2000, s. 201). Abdullah Paşa'nın kabri Eyüp Sultan Camisi şadırvanı ile Silahdar Ağa Caddesi arasında kalan yerde ve Çifte Gelenler Türbesi'nin sağ tarafındadır (Demir ve İnce, 2018, s. 401). Mezar kitabesi şöyledir: "Sabıka Şam-ı Şerif Mir El-hac Aydın Muhassılı merhum mağfur el-hac Abdullah Paşa'nın ruhiçün el-Fatiha 1 Zilhicce 1147 (24 Nisan 1735)". Abdullah Paşa'nın mezarının önünde oğlu Abdülatif Bey'in mezarı da bulunmaktadır (Hafız Hüseyin Ayvansarayî, 1978, s. 24).

²⁹ BOA.AE.SAMD.III. 115/11320 ;BOA.A.DVNSMHHM.d. 136/337 ;BOA.A.DVNSMHHM.d. 136/346.

Abdullah Paşa'nın yakalanması ve cezalandırılması için bir hayli çaba sarf edildiği arşiv kaynaklarından da takip edilebilmektedir. Şark seraskeri, Sivas valisi, Erzurum valisi ve bölgede bulunan zabıtlere ve Erzurum-Sivas yolu üzerinde bulunan bütün görevlilere gönderilen hükümlerde Abdullah Paşa'nın vatana ihanet, asker arasında fesat çıkarma ve emre itaatsizlik suçlarından dolayı yakalanarak cezalandırılması defaatle istenmiştir (BOA.A. DVNSMHH.d. 141/63, 64, 65, 66, 69; BOA.D. BŞM.MHF. 26/121).

Abdullah Paşa'nın idam edilmesinin yukarıda sayılan sebepleri dışında başka sebeplerinin olduğu iddia edilmektedir. Buna göre İran savaşları sırasında gelişen asker tedariki konusundaki anlaşmazlık ile Abdullah Paşa'nın idam edilmesi arasında yedi sene gibi bir süre olması, bu durumun yeni olmadığını göstermektedir. Aynı yıllarda asker toplanması konusunda genel olarak bir disiplinsizlik halinin mevcudiyetine de dikkat çekilmiştir. Burada asıl meselenin Abdullah Paşa'nın bölgede sahip olduğu nüfuz ve servetinden dolayı, İran seferine asker tedariki ve diğer meseleler bahane olarak gösterilerek idam edildiğidir (Telci, 2000, s. 202-203).

Abdullah Paşa'nın Emine Sultan'dan önce evlilik yaptığı kayıtlardan tespit edilmiştir. 17 Haziran 1719 (H. 29 Receb 1131) tarihli Abdullah Paşa'ya yazılan hükümde “*yerine kethüdasını atayarak Anadolu valisi Ali Paşa'nın kızı ile olan nikâh işlemlerini tamamlamak üzere Kütahya'ya gitmesine izin verildiği*” bilgisi bulunmaktadır (A. BOA.DVNSMHH.d. 129/150).

Abdullah Paşa'ya vezirlik rütbesinin verilışinden iki yıl sonra Abdullah Paşa ve Emine Sultan evlenmişlerdir. Abdullah Paşa, İstanbul'a çağırılmış, 30 Temmuz 1728 (H. 22 Zilhicce 1140) tarihinde nikâh merasimi yapılmış ve iki gün sonra da zıfaf meydana gelmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 1598). Abdullah Paşa ve Emine Sultan'ın nikâhında mehr-i müeccel olarak beş bin tuğralı altın belirlenmiştir. Bu bedel Abdullah Paşa'nın ölümünden sonra 7 Ağustos 1735 (H. 17 Rebiülevvel 1148) tarihinde düzenlenen belgeye göre Aydın'da satılan eşyalarından elde edilen ücretten ayrılmıştır (BOA.C.SM.103/5199). Abdullah Paşa'nın muhallefati ile ilgili şaşırtıcı bir bilgiye göre, Abdullah Paşa'nın muhallefatına el konulacağını tahmin eden ailesinin, evin bahçesinin çeşitli yerlerine fazla miktarda para ve çiftlikatı gömmüşler, ancak bu paraların yerleri tespit edilerek deftere kaydedilmiştir (Telci, 2000, s. 207).

Abdullah Paşa'nın muhallefat kayıtlarına göre; yedi kız, üç erkek olmak üzere 10 tane çocuğu vardır. Ancak bu çocukların yedi tanesi paşanın ilk eşinden olduğu tahmin edilmektedir.

4.4.3.1. Aydın Muhassılı Abdullah Paşa'nın Vakıfları ve Hayratları

Abdullah Paşa'nın Aydın, Güzelhisar, Kuşadası, Denizli ve Makedonya'daki Radoviş şehrinde vakıf eserleri bulunmaktadır. Güzelhisar'da Abdullah Efendi Camisi ve Medresesi, mektep, çeşme, hayratlar, kahve dükkânı ve arsası bulunmaktadır. Güzelhisar'ın Kemer köyünde iki adet çeşme, Kuşadası'nda vakıf değirmeni ve fırını, Denizli'de yetmişin üzerinde dükkânı bulunmaktadır. Radoviş'te de bir cami ve mektep/muallimhane yaptırmıştır (Telli, 2019, s. 770-772).

4.3.5. Emine Sultan'ın Çocukları

Emine Sultan'ın Çorlulu Ali Paşa ile olan izdivacından çocuğu bulunmamaktadır. Yalnızca evliliklerinin yedinci ayında bir çocuklarının vefat ettiğine ilişkin bilgi bulunmaktadır. 2 Kasım 1708 (H. 18 Şaban 1120) tarihindeki kayda göre “Çorlulu Ali Paşa'nın bir küçük beyceğizi ölmüştür” ifadesinden, çocuğun erken doğum nedeniyle vefat ettiği yorumunda bulunabiliriz (Uşşâkîzâde es- Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, 2005, s. 952). Çorlulu Ali Paşa'nın ilk evliliğinden üç çocuğu bulunmaktadır. Bunlar İbrahim Bey, Ahmed Bey ve Ayşe Hanım'dır.

Emine Sultan ve Receb Paşa'nın evliliği yaklaşık olarak on üç sene sürmüştür, incelenen belgelerde Receb Paşa'nın Ahmed adında bir oğlundan bahsedilmektedir. Receb Paşa'nın öldükten sonra vekâleten yerine atanan oğlu Ahmed'in, Paşa'nın önceki evliliğinden olması da muhtemeldir. Bunun nedeni Receb Paşa ve Emine Sultan'ın evliliklerinin on üç yıl sürmesi ve Ahmed'in yaş itibarıyla muhafızlık yapacak yaşta olmasıdır.

Emine Sultan ve Abdullah Paşa'nın kayıtlara geçmiş üç çocuğu bulunmaktadır. Muhallefat defterlerinden elde edilen bilgilere göre Süleyman adında bir erkek ve Ümmügülüm ve Arzu adında iki kızları bulunmaktadır (Telci, 2000, s. 205). Ancak farklı bir kaynakta verilen bilgiye göre Emine Sultan'ın türbesinin bulunduğu Mimar Acem Camisi'nin sofasında Abdullah Paşa'nın oğlu Abdüllatif Bey'in kızı Fatma Hanım'ın da kabri bulunmaktadır. Bu bilgidен hareketle Abdüllatif Bey'in de

Abdullah Paşa ve Emine Sultan'ın oğlu olduğu söylenilebilir (Demir ve İnce, 2018, s. 400).

4.3.6. Emine Sultan'ın Gelirleri: Hasları, Maaşı ve Tayinatları

Osmanlı padişahları, sultanların hayatlarını rahat bir şekilde idame etmeleri için kızlarına ya da kız kardeşlerine mukataa ve çiftlikler temlik etmişlerdir. Sultanlara tahsis edilen dirliklere has yahut paşmaklık adı verilmektedir (Uluçay, 2013, s. 202). Ancak “paşmaklık” tabirinin kullanımına XVIII. yüzyıldan itibaren son verilerek yerine “has” terimi kullanılmıştır (İpşirli, 2007, s. 187).

Emine Sultan, dört yaşında iken, babası II. Mustafa tarafından kendisine 75 keselik has tayin edilmiştir (Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, 2013, s. 587). Emine Sultan'a has tayin edilmesinden bir yıl sonra Büyük ve Küçük Haymanalar ve Tevabii mukataasının da tayin edildiği görülmektedir (C.ML.218/9005). Emine Sultan'a has tayin olunan bir diğer yer İnebahtı Livası'nda bulunmaktadır. Bu haslar, Beyhan Sultan' ait olmakla birlikte, kendisinin vefatı neticesinde Ayşe ve Emine Sultan'a verilmiştir (AE.SMST.II. 94-10183-1). Arşiv kaynaklarından elde edilen başka bir vesikaya göre, Emine Sultan'ın hasları arasında Turgutlu kasabasının da olduğu görülmektedir (İE.ENB. 6-634-1). Dahası Turgutlu ve Uşşak mukataalarının 60.000 kuruşluk bölümü Emine Sultan'a vezir Hasan Paşa ile nişanlandığı zaman ihsan edilmiştir (Özcan, 2000, s. 148). Emine Sultan'a ihsan olunan bir diğer toprak Saruhan ve Tire'de bulunan çiftliklerdir (MAD.d. 9938). Bu çiftlikler, Emine Sultan ile aynı yıl dünyaya gelen kardeşi I. Mahmud tarafından kendisine ihsan edilmiştir.

Sultan ve şehzadelerin evlenmeden önce belirli miktarda maaş tahsis edilmekteydi. Bu maaşlar kişilerin yaşlarına ve buldukları konumlarına göre değişiklik göstermekteydi. Maaş ödemeleri, sultanlar evlenip, kendi saraylarında yaşamaya başladıklarında belirli oranda artırılmaktaydı (Akyıldız, 1998, s. 18).

Osmanlı'da memur ve askerlere verilen maaş için “mevâcib” tabiri kullanılmaktadır (Afyoncu, 2004, s. 418). Emine Sultan'a tahsis edilen maaş için de belgelerde aynı tabir kullanılmaktadır. Arşiv vesikalarından tespit edilebildiği kadarıyla Emine Sultan'ın maaş ödemelerinin üç aylık olarak yapıldığı görülmektedir. Emine Sultan'ın üç aylık maaşı 48.000 akçedir. Bu ödeme miktarının yanında aylık olarak da 16.000 akçe açıklaması yer almaktadır. Belgelerin tarihlerine göre 1711-

1716 (H. 1123-1128) yılları arasında ödemeler yapılmıştır. Emine Sultan'a verilen maaş miktarının altı yıllık süre zarfında hiç değişmediği gözlemlenmiştir (BOA. AE.SAMD.III. 149/14591-1, BOA. AE.SAMD.III. 74/7470-1, BOA. AE.SAMD.III. 149/14597-1, BOA. AE.SAMD.III. 148/14580-1).

Emine Sultan'ın, her hanedan mensubu gibi haslar ve maaşlar dışında başkaca gelir kaynakları bulunmaktadır. Bu gelirlerden biri de "ceyb-i hümayun"dur. Bu terim doğrudan padişaha ait para ve padişahın yaptığı şahsi harcamaları ifade etmek için kullanılmaktaydı (Sahillioğlu, 1993, s. 465). Emine Sultan'a 16 Mayıs 1703 (H. 29 Zilhicce 1114) tarihinde ceyb-i hümayun hazinesinden 150 kuruş ödeme yapılmıştır. Bu ödemeler şehzadeler ve sultanların yanı sıra sarayda yahut saray dışında çalışanlara, muhtaç insanlara yapılmıştır. Toplamda masrafa kaydedilen meblağ 931 mamul şerifi altın, 5728 kuruş, 316 zolota, 5000 akçe ve 7040 (14 kese ve 40 kuruş) kuruştur (BOA.TS.MA.d. 2352/297).

Emine Sultan'a ait başka bir gelir kalemi ise Yenişehir-i Fener Gümrüğü malından gelen 300 kuruşluk bir ödemedir (BOA. AE.SAMD.III.151/14866-1).

Saray mensublarına çeşitli kalemlerde aynı ya da nakdi aylık, günlük, bayram vb. özel günlerde tayinat verilmektedir (Akyıldız, 1998, s. 20). Bu tayinatlar kıyafet, ev eşyası ve yiyecek vb. olabilmekteydi (Argıt, 2014, s. 63; Ersöz, 2020, s. 208). Ayrıca dul kalan sultanlara mutfak tayinatı verilmesi de kanuna bağlanmıştı (Uluçay, 2013, s. 202). Emine Sultan'ın tayinatlarını II. Mustafa dönemine ait bir tayinat defterinden izlemekteyiz. Bu defterde padişahın başlayarak haremde yaşayan hanedan mensublarına ve önemli görevlilere verilen kahve, kar, hıyar ve meyve tayinat miktarları gösterilmiştir. 1701 (H. 1113) tarihli bu listede Emine Sultan'a günlük olarak, 1 adet kar denk ve 1 kıyye hıyar tayinatı verilmiştir (Argıt, 2014, s. 208). Yine 1700-1701 (H. 1112-1113) yılları arasında beş defa olmak üzere Emine Sultan'a ait bakır kapların kalaylanma tarihleri ve miktarlarına ilişkin bir liste bulunmaktadır. Bu listede ayrıca diğer saray mensuplarının kalaylanan kapları ile ilgili bilgiler de yer almaktadır (Argıt, 2014, s. 209-210).

2 Ekim 1730 (H. 19 Rebiülevvel 1143) tarihli arşiv belgesinde Emine Sultan'a aylık 15 kese kahve ve 15 kese şeker tahsisatı yapıldığı görülmektedir. Arşiv kaydında haremde bulunan şehzadelere, sultanlara, baş kadın ve diğer iki kadına aylık olarak 15'er kese şeker ve 15'er kese kahve tahsis edilmiştir (BOA.AE.SAMD.III. 227/21894).

Emine Sultan'ın gelirlerinden bir diğeri ise babaannesi Valide Gülnuş Sultan'ın vasiyetnamesinde kendisine bıraktıklarıdır. Vasiyetname suretlerinde Emine Sultan'ın levazımatları için alınan eşyaların ücretinin valide sultanın mallarından karşılanacağı ve sultandan tahsil edilmeyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca valide sultan, hazinesinde mühürlü sepet içerisinde bulunan emanet akçelerin Emine Sultan'a teslim edilmesi de vasiyet etmiştir (BOA.TSMA.e. 0659-30; Argıt, 2014, s. 46).

4.3.7. Emine Sultan'ın Maiyeti

Osmanlı Devleti'nde padişah, hanedan mensupları, saray görevlileri ve devlet ricali, gelirlerine ve statülerine göre personele sahiptirler (Argıt, 2014, s. 54). Bu görevliler arasında en nüfuzlu olanlar kethüdalarıdır. Kethüda, devlet görevlilerinin genelde malî ve sosyal işlerini yürüten yardımcısı anlamına gelmekle birlikte, Osmanlı devlet teşkilatında yer alan çeşitli görevlilerin kethüda unvanına sahip olanları da bulunmaktadır (Canatar, 2022, s. 332-334).

Emine Sultan'ın kethüdalarından bazılarını arşiv kayıtlarından tespit etmek mümkündür. Buna göre Emine Sultan'a Ahmed Ağa, Mustafa Ağa, Ali Ağa ve Hüseyin Ağa kethüdalık yapmışlardır. Ancak bu kethüdaların tam olarak hangi tarih aralığında hizmet verdikleri bilinmemektedir. Arşiv vesikalarında yer alan tarihlere göre kesin olmasa da yaklaşık bir zaman belirlenmiş olacaktır. Örneğin Kethüda Ahmed Ağa 1709 (H. 1121) yılında Emine Sultan'ın kethüdası iken, Mustafa Ağa 1719 (H. 1131) yılında, Ali Ağa, 1722 (H. 1135) yılında, Hüseyin Ağa ise 1727 (H. 1139) yılında sultana kethüdalığını yapmaktaydılar (BOA. İE.ENB. 6/634-1; BOA. İE.ENB. 6/685-1; BOA. AE. SAMD. III. 151/14866-1; BOA. AE. SAMD.III. 218/21066-1).

Kethüda gibi etkili başka bir hane mensubu da baş ağalardır. Emine Sultan'ın kaynaklarda bahsi geçen ser ağası Bilal Ağa'dır. Arşiv vesikalarında Bilal Ağa için yem tayinatı ve maaş artışı yapıldığına ilişkin bilgiler bulunmaktadır (BOA.AE. SAMD. III.1/2-1; BOA. AE. SAMD. III. 129/12672-1).

Kayıtlarda Emine Sultan'a hizmet eden bir diğere görevlinin de teberdar Musa olduğu görülmektedir (BOA. AE. SAMD. III.81/8150-1). Teberdar, diğere adı baltacı olan saray görevlileridir. Eski saray baltacılarına "Teberdârân-ı Sarây-ı Atîk" adı verilmektedir. Harem ve Eski Saray mensuplarının, şehzadelerin ve saray dışında

yaşayan sultanların işlerini ve koruyuculuklarını yapmakla görevliyidiler (Özcan, 1992, s. 34).

Emine Sultan'ın hane halkından olabileceği düşünülen diğer kişiler ise cariye, gulam ve şahbazlardır. Abdullah Paşa'nın muhallesinde karısı Emine Sultan'a, oğlu Süleyman Bey'e ve kızları Ümmügülsüm ile Arzu'ya hibe edildikleri söylenen 7 cariye, 1 gulam ve 1 şahbaz bulunmaktadır. Ancak hangisinin Emine Sultan'a ait olduğu muğlaktır (Telci, 2000, s.215).

4.3.8. Emine Sultan'ın Ev ve Mutfak Eşyaları

Emine Sultan'a ait eşyalar, BOA.TS.MA.e.129/16-1 numaralı arşiv vesikasında yer alan bilgilere göre değerlendirilecektir. Belgenin tarihi 14 Mart 1744 (H. 29 Muharrem 1157) tarihidir. Ancak Emine Sultan'ın eşyalarının olduğu kısımda 1152 tarihi yer almaktadır. Belgenin bu tarihte düzenlenmiş olma ihtimali daha yüksektir çünkü Emine Sultan da aynı yılda vefat etmiş ve kendisine ait eşyalar hazineye teslim edilmiştir. Arşiv vesikasının Emine Sultan ile ilgili kısmı bir sayfadan ibarettir. Ancak hazineye teslim edilen malların gösterildiği bir müfredat defterinin içerisinde yer almaktadır. Aynı defter içerisinde başka kişilere ait müfredat kayıtları da bulunmaktadır. Emine Sultan'a ait eşyalar öncelikle kürkleri ile başlamaktadır, sonrasında ev eşyaları belirli bir sıra gözetilmeksizin yazılmıştır. Ev eşyalarından sonra hamam malzemeleri, sonrasında evde kullanılan çeşitli aydınlatma malzemeleri, güzel koku yaymak için kullanılan eşyalar, dekoratif eşyalar, bakır mutfak eşyaları ve kahve malzemeleri gelmektedir.

Emine Sultan'ın eşyaları tasnif edildiğinde, ev tekstili, ev mefruşatı, mutfak eşyalarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Emine Sultan'ın yaşam alanını düzenleyen pek çok parça bulunmaktadır. Bu parçalardan ilki evin mahremiyetini sağlayan, aynı zamanda da evin pencerelerini süsleyen perdelerdir. Emine Sultan'ın 33 adet çeşitli boyut ve türde perdesi bulunmaktadır. Perdeler genellikle atlas kumaştan yapılmıştır. Atlas perdelerin bir tanesi mavi renkte, üzeri sim ve pul ile süslüdür. Diğer atlas perdelerin süslemeleri daha sade, bazıları ise eskidir. Perdelerde

atlas dışında Sakız kârı, çuha³⁰, diba, hatayî³¹, taraklı³², sandal³³ gibi kumaşlar kullanılmıştır.

Emine Sultan'ın saray yahut evlerinde genellikle rahat bir dinlenme mekânı yaratmak için kullandığı eşyalar şüphesiz ki mak'ad, şilte ve yastıklarıdır. Bu eşyalar günümüz koltuk vb. eşyaların yerine kullanılmakla birlikte sedirlerin üzerlerinde de kullanım alanı bulmaktaydılar. Emine Sultan'ın mefruşatı arasında 40 yastık, 6 mak'ad, 6 minder, 7 şilte, 3 sedir yastığı ve 4 koltuk yastığı bulunmaktadır. Bu eşyalarda atlas, çuha, kadife, hatayî ve benaluka türü kumaşlar kullanılmıştır. Bahsi geçen eşyalarda çeşitli işlemler de bulunmaktadır. Yukarıda sayılan eşyaların arasında koltuk yastıklarının olması, Emine Sultan'ın evinde koltuk varlığına işaret etmektedir. Ancak Osmanlı saraylarında Avrupaî tarzda mobilyaların kullanımının XIX. yüzyılda yaygınlaşmaya başladığı düşünüldüğünde Emine Sultan'ın çok daha erken bir vakitte batı tarzı mobilyalar kullandığını söyleyebiliriz. Daha önce de belirtildiği gibi Emine Sultan'a ait müfredat kayıtlarında sultanın batılı tarzdaki mobilyalardan olan iskemle ve sandalyeleri bulunmaktaydı. Bahsi geçen koltuk yastıklarının seraserden³⁴ yapılmış olması, kullanılan koltukların da az bulunan parçalardan olduklarını düşündürmektedir. Emine Sultan'ın eşyaları arasında iki adet kaplama iskemle ve 1 adet yol iskemlesi göze çarpmaktadır. Saraylarda veya evlerde yer döşemesi olarak kullanılan eşyalar halı, kilim, keçe ve hasırlardır. Emine Sultan'ın 3 adet halısı, 8 adet Acem keçesi, 1 adet Hindi hasır parçası ve 1 adet sade hasır parçası bulunmaktadır.

Osmanlı saraylarında XIX. yüzyıla gelinceye kadar yatak odası takımları bulunmadığından geceleri uyumak için döşekler kullanılmaktaydı. Uyumak için gerekli diğer malzemeler yorgan ve yastıklarıdır. Ayrıca 8 adet yastık yüzü de eşyalar arasına kaydedilmiştir. Emine Sultan'ın 5 adet yorganı bulunmaktadır. Yorganlardan bir tanesi işlemeli, bir diğeri hataî, 3 tanesi diba³⁵ kumaşındandır. Yere serilen döşeklerin altına serilen 2 adet döşek nihalisi de bulunmaktadır. Ayrıca uyuyan kişiyi ya da bebekleri haşere ve sineklerden koruyan 4 adet cibinlik de eşyalar arasındadır.

³⁰ Bir çeşit yün kumaş (Ayverdi, 2008, s. 613).

³¹ Bir çeşit ipekli kumaş (Ayverdi, 2008, s. 1222).

³² Yol yol nakışlı anlamında kullanılmaktadır (Ayverdi, 2008, s. 3069).

³³ Bir yolu pamuk bir yolu ipek ile dokunmuş parlak bir kumaş türü (Ayverdi, 2008, s. 2702).

³⁴ Tamamen ipek, altın ve gümüşle dokunmuş eski ve çok değerli bir kumaş türü (Ayverdi, 2008, s. 2772).

³⁵ Çiçek nakışları ile dokunmuş ipekli lüks bir kumaş türü (Koçu, 1967, s. 89).

Emine Sultan'ın eşyalarını muhafaza etmek için 20 adet bohçası bulunmaktadır. Ayrıca eşyalar arasında çeşitli örtü, peştamal, bürüncekle ve kumaşların da olduğu görülmektedir. Emine Sultan'ın 5 adet seccadesi bulunmaktadır. Bu seccadelerden dört tanesi şal işlemelidir. Seccadelerden biri ise diğerlerine göre oldukça süslüdür. Bu seccade mavi atlas üzerine sırma şemsî³⁶ işlemeli ve şeritlidir.

Emine Sultan'ın eşyaları arasında mutfak ve sofrada kullanılan kumaş eşyalar da bulunmaktadır. Mutfakta ocak örtüsü olarak kullanılan ocak yaşmaklarına Emine Sultan'ın eşyaları arasında da rastlamak mümkündür. Sultanın 17 adet ocak yaşmağı vardır. Emine Sultan'ın sofralarında kullandığı eşyalara bakıldığında 2 adet atlas üzeri işlemeli sofraya, 4 adet yemek peşkiri görülmektedir. Ayrıca el bezi ya da havlu olarak kullanılan 22 adet makreme de belgeye yansıyan eşyalardandır. Kahve sunumlarında kullanılmak üzere çeşitli kumaşlardan dikilmiş eşyalar arasında 5 adet kahve makremesi ve 2 adet kahve örtüsüdür.

Eşyalar arasında çok sayıda şal ve yemeni olduğu görülmektedir. Emine Sultan'ın 8 adet şalı ve 6 adet yemenisi bulunmaktadır. Şalların ve yemenilerin işlemeli, çiçekli ya da pullar ile bezenmiş olduğu görülmektedir. Kayıt altına alınan eşyalar arasında bir adet tura³⁷ bulunmaktadır.

Emine Sultan'ın aydınlatma ve güzel koku elde etmek için kullandığı eşyaları da bulunmaktadır. Bunlar 5 adet yıldızlı ve gümüş buhurdanlar, 3 adet sim gülabdan, 4 adet güldan, 4 adet fener, 8 adet gümüş şamdan ve üç mumlu ayaklı pirinç şamdan kandilidir.

Banyo yapmak, el yıkamak ve abdest almak vb. işler için gerekli malzemelerin de sultanın eşyalarının arasında olduğu görülmektedir. Bunlar; 1 adet bakır burun taşı, 3 adet gümüş leğen ve ibriği, 2 adet gümüş ibrik ve tepsisi, 2 adet gümüş hamam taşı, 8 adet abdest leğeni (altı tanesi bakır), 5 adet bakır büyük maşraba, 1 adet bakır çeşme ibriği, 1 adet bakır kova ve 2 adet bakır güğümdür.

Emine Sultan'ın mutfağında yemek yapılırken ve sonrasında sofralardaki sunumlarda kullanılan mutfak ve sofraya eşyaları da belgede listelenmiştir. Bunlar; 1 adet gümüş kaplama sepet, 9 adet gümüş tepsi, 8 adet bakır tepsi, 3 adet sade tepsi, 4 adet gümüş yoğurt taşı, 11 adet çay tabağı, 4 adet kaşık, 1 adet sim kaşık, 53 adet Bosnakari sahan ve kaşık, 9 adet tabak ve kaşık, 7 adet sahan ve kaşık, 29 adet bakır sahan ve kaşık, 4 adet bakır tas ve kaşık, 6 adet bakır kavanoz, 3 adet bakır sahan, 2

³⁶ Güneş şeklinde işlenmiş motif için kullanılmaktadır (Ayverdi, 2008, s. 2971).

³⁷ Halat gibi örülmüş ipek çilesine verilen ad (Ayverdi, 2008, s. 3241-3242).

adet bakır kiler tası, 1 adet havan ve eli, 2 adet gümüş askı, 2 adet bakır süzgeç ve kazandır. Kahve yapımında ve sunumunda kullanılan 5 adet bakır kahve ibriği ve 3 adet bakır kahve ibriği ve askısı da kayıta yer almaktadır.

Belgede, yer alan diğer parçalar ise, 4 adet gümüş şeker kutusu, 1 adet duhan tepsi, 1 adet mikraz³⁸ ve mikrazlık, 1 adet gümüş haşe (?), 1 adet gümüş zevrak³⁹, 1 adet gümüş hamâildir⁴⁰

Emine Sultan'ın eşyalarından bazıları hazineye değil de farklı yerlere teslim edilmiştir. Bunlardan ilki 7 adet gümüş kabaralı mum sofrasıdır. Bu mum sofraları kütüphaneye nakledilmek üzere kayıt altına alınmıştır. Bahsi geçen kütüphane Çorlulu Ali Paşa'nın Kütüphanesi olma ihtimali yüksektir. İkincisi hareme teslim edilecek olan 1 adet süzeni şal kuşaktır. Üçüncüsü ise Mehterbaşı Ağa'ya teslim edilecek eşyalardır. Bu eşyalar işlemeli şayak ve takımı, yemek gölgeliği ve 10 adet bakır yıldızlı toptur. Bu teslimatların farklı yere yapılmasının sebebi Emine Sultan'ın yaşarken bu eşyaları kendi isteği üzerine bırakmış olma ihtimalini akıllara getirmektedir.

Belgedeki muhtemel en değerli parçalar yani kürkler değerlendirildiğinde 8 adet kürk olduğu görülmüştür. Kürkler her zaman zenginliğin ve ihtişamın birer parçası olmuşlardır. Emine Sultan'ın da bir sultan olarak kürklerinin bulunması pek tabidir. Belgeye göre Emine Sultan'ın süzeni⁴¹ şalı⁴² kaplı 5 adet samur kürkü ve seraser kaplı 3 adet kakum kürkü bulunmaktadır.

Belgenin son bölümünde Emine Sultan'ın Eyüp'teki yalısından alınarak hazineye teslim edilen eşyalar ayrı bir başlık halinde yalı ile ilgili kısımda değerlendirilmiştir.

4.3.9. Emine Sultan'ın Vakıfları ve Hayratları

Vakıflar Genel Müdürlüğü (Kasa 96) 1450 numaralı defter Emine Sultan'ın vakfiyesidir. Defter, 26x17 ebatlarında ve ciltlidir. 39 sayfadan oluşan defterin 6 sayfası boştur. Vakfiye sahibi Emine Sultan'ın vekili babası Sultan Mustafa Han'ın Başağası Abdülmuin oğlu Elhac Abdullah Ağa'dır. Vakfa müteveli olarak Mahmud oğlu Elhac Hüseyin Ağa tayin edilmiştir.

³⁸ Makas ve makaslık (Ayverdi 2008, s. 2089).

³⁹ Mekke'de üretilen zemzem koymaya mahsus cam kap, zemzem şişesi (Ayverdi, 2008, s. 3541).

⁴⁰ Herhangi bir amaçla vücuda bağlanan şey, kayış (Ayverdi, 2008, s.1181).

⁴¹ İğne ile kasnakta yapılan nakış çeşidine verilen isim (Ayverdi, 2008, s. 2928).

⁴² Tiftikten yapılan ince kumaşa verilen ad (Ayverdi, 2008, s. 2942).

4.3.9.1. Emine Sultan Yalısı/Sarayı

Emine Sultan'ın vakıfnamesinde Eyüp semtinde, deniz kıyısında bulunan yalının bir tarafı Dürri Efendi Vakfı'ndan olan on bir adet oda, bir tarafı Debbağhane ve Emine Sultan'ın mülkü olan hamam, bir tarafı yol ve bir tarafı sahil ile çevrelenmiştir. Yalının bahçesinde iki sofalı, kubbe tavanlı ve şadırvanlı bir köşk bulunmaktadır. Üst katta bir oda, bitişiğinde küçük bir oda ve tuvalet bulunmaktadır. Tuvaletin yanında bahçe ve havuzun ilerisinde başka bir tuvalet bulunmaktadır. Deniz kıyısına gelindiğinde ise büyük bir çayır ve içerisinde üç sofalı, şadırvanlı ve selsebilli bir oda bulunmaktadır. Odanın bitişiğinde kış odası, sofa ve camlı oda bulunmaktadır. Camekânlı ve iki kurnası bulunan bir hamam ve büyük bir oda yer almaktadır. Odanın yanında camlı bir oda daha bulunurken üst katta dört adet hane halkına ait oda ve hamam ile hamamın ısıtılması için kazanın yer aldığı külhan odası vardır. Aynı yerde beş adet çeşme ve büyük bir mutfak ile çamaşırhane bulunmaktadır. Mutfağın yanında beş adet hane halkının kullandığı odalar ve dehliz bulunmaktadır. Bahçede meyve veren ve meyve vermeyen ağaçlar bulunmaktadır. Ayrıca büyük bir hazine odası ve kafesli bir oda yanında ise altı adet hane halkına ait odalar yer alır. Odaların yanında küçük bir kiler ve büyük bir dehliz ile abdesthane, iki tuvalet ve kafesli bir çamaşır odası bulunmaktadır. Bahsi geçen iç kısmın bitişiğinde başağa odası, üstte bir adet oda ve ağaların mescid olarak kullandığı bir oda, sofa, abdesthane, tuvalet, dört adet ağalar odası ve iki tuvalet yer almaktadır. Harem kapısı önünde büyük bir su haznesi, büyük bir musluk, dört adet teberdar odası, dehliz ve tuvalet bulunmaktadır. Yine aynı yerde bir adet musluk, bir adet kapıcı odası, bir büyük mutfak ve kiler, hoşabcı odası, musluk ve su haznesi ve bir yedekçi odası da yer almaktadır. Ayrıca bir adet araba beygiri ahır, arabaların muhafaza edildiği ahır ve samanlık ile bir bahçıvan odası, iki adet yalı bekçi odası ile sofa, mutfak ve tuvalet bulunmaktadır. Yine aynı mahalde bir adet kuyu, ağaların beygirleri için bir samanlık ve Odun İskelesi tarafında beş adet oda ve sekiz kayak alacak büyüklükte bir kayıkhanesi vardır. Kayıkhanenin üst tarafında iki adet kethüda odası, sofa ve tuvalet bulunmaktadır. İltifata nail olmuş ağaçların bulunduğu bir bahçe, büyük bir bostan ve bir bostan kuyusu ile dört masura tatlı su da bahsi geçen yalı arazisine dâhildir (VGMA, 1450. Kasa No. 96).

Emine Sultan'ın bu sarayda kullandığı eşyalarla ilgili bilgiler iki arşiv belgesinde bulunmaktadır. İlk belge Emine Sultan'ın vefatından on gün sonra düzenlenmiştir. Vefat ettiği sarayda bulunan eşyası hazineye intikal etmiştir. Bu

belgelere göre Emine Sultan'ın sarayında bulunan eşyalar aşağıdaki tablolarda ayrı ayrı gösterilmektedir.

Tablo 2: Emine Sultan'ın Eyüp Ensarî Hazretleri'ndeki Sahil Sarayı'nda Bulunan Eşyaları

Eşyanın Cinsi	Eşyanın Özellikleri	Eşyanın Miktarı (Adet)
Yastık yüzü	Müsta'mel ve köhne kadife	61
Şallık	Müsta'mel kadife	6
Mak'ad	Köhne çuha	11
Yastık gılaflı	Penbe memlû	33
Yastık gılaflı	Yapağı memlû	28
Kebîr ve sağır minder	Penbe memlû	11

Kaynak: BOA. TS.MA.e 129/16-1.

Tablo 3: Emine Sultan'ın Eyüp Ensarî Hazretleri'ndeki Sahil Sarayı'nda Bulunan Diğer Eşyaları

Eşyanın Cinsi	Eşyanın Özellikleri	Eşyanın Miktarı (Adet)
Minder	Yün	12
Minder	Penbe	16
Yastık	Penbe Kutni	5
Yastık	Yün Yemenî	10
Ayna		1
Kafes		1

Kaynak: BOA. TS.MA.d 8608/1/1.

Emine Sultan Sarayı/Yalısı'nın günümüze ulaşamadığı muhakkaktır. Sarayın ne zaman ve neden ortadan kalktığına dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak 28 Nisan 1887 (H. 4 Şaban 1304) tarihli arşiv kaydında Emine Sultan vakfından olan Yenikapı Mevlevihanesi yakınlarındaki arsa üzerine ev inşa edilebilmesi için ruhsat verildiği bilgisi yer almaktadır (BOA.İ.ŞD. 86/5092). Bahsedilen belgeden iki yıl sonra düzenlenen başka bir belgede ise Mevlevihane Kapısı yakınında Mimar Acem Mahallesi'nde Emine Sultan Sarayı'nın boş bulunan arsasına Kırım muhacirlerinin iskân edildiği hatta birer kulübe inşa edecek kadar, yıkılan kale taşlarından verilmesinin talep edildiği görülmektedir (BOA.DH. MKT. 1585 /93).

4.3.9.2. Emine Sultan Hamamı (Debbağhane Hamamı)

Vakfiyede, bulunduğu yer Emine Sultan'ın yalısına bitişik olarak tarif edilen hamamın sınırları ve özellikleri belirtilmemekle birlikte, üç halvetli ve ortasında sofasının bulunduğu bilgisi verilmiştir. Hamamın camekânı⁴³ Ferah Kethüda Vakfı'na senede 600 akçe karşılığında kiraya verilmiştir (VGMA, 1450. Kasa No. 96).

Hamam, İstanbul Eyüp semtinde, Debbağhane ile Feshane binası arasında Haliç sahilinde yer almaktadır. Debbağhane'ye olan yakınlığından dolayı "Debbağlar Hamamı" olarak da adlandırılmaktadır. 1735 (H. 1147) tarihinde düzenlenmiş hamam defterinde yer alan bilgilere göre hamamda yedi tellak, üç natır ve bir külhanbeyi çalıştırılmaktadır, aynı zamanda hammalan olarak kaydedilmiş beş nefer külhanbeyi de bulunmaktadır. 1766 tarihli başka bir defterde Müftü hamamı adıyla kaydedilen hamam, Hacı Ahmed tarafından aylık 40 kuruşa işletilmektedir. Hamamın tasarruf hakkı Abdullah Bey ve Said Efendi'ye aittir. Orta büyüklüğe sahip olan hamamın işlek bir hamam olduğu bilgisi verilmektedir (Koçu, 1968, s. 5072-5073; Yörük, 2016. s. 827-828). Kaynakta yer alan bilgilere göre Emine Sultan Hamamı adında bir hamam kayıtlarda yer almamaktadır (Koçu, 1968, s. 5072).

4.3.9.3. Ev ve Bostanları/Bahçeleri

Vakıfnamede kayıt altına alınan üç adet ev bulunmaktadır. Evlerin üçü de İstanbul'da yer almaktadır. İlki Aksaray yakınlarında olan evin bir tarafında tasarruf hakkı farklı zamanlarda Hazinekar Mustafa Ağa, El-hac Ömer Ağa ve Mehmed'e verilen bir vakıf menzili bulunmaktadır. Evin diğer tarafı ise bir kısmı yol ve diğer kısmında bir mescid ile çevrelenmiştir. Evin geriye kalan iki tarafı da yol ile sınırlıdır. Evde üç oda, bir sofa, bir adet bağban odası, yer altında bir mahzen bulunmaktadır. Evin büyük bir bahçesi, ihtişamlı ağaçları, iki adet havuzu ve bir miktar akan suyu vardır.

İkinci ev ise, İstanbul'da İskenderağa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Evin bir tarafı Emime Sultan'ın yalısı, diğer tarafı Ümmihani Hatun'un evi ile Veli'nin evi ve bir diğer yanı Ömer Efendi'nin zevcesinin evi ve yol ile çevrelenmiş, müştemilat olarak kullanılmaktadır. Yine aynı mahallede bulunan üçüncü evin iki tarafı Ümmühani Hatun'un evi, bir tarafı Kapıcı Abdullah'ın evi diğer tarafı da yol ile

---

⁴³ Hamamlarda bulunan soyunma odasına verilen isim, hamam odası. (Ayverdi, 2008. s. 455-456).

sınırlıdır. Evin üst katında iki oda, bir tuvalet ve bir dehliz bulunmakla birlikte evin küçük bir bahçesi de vardır.

4.3.9.4. Emine Sultan'ın Çeşmeleri

Emine Sultan'ın bahsedilen vakıflarının yanında İstanbul'un değişik semtlerinde yaptırmış olduğu çeşmeler de dikkati çekmektedir. Emine Sultan'ın adıyla anılan çeşmelerden birisi İstanbul'un Topkapı semtinde Çivizade Camisi'nin yakınında bulunmaktadır. Kesme taştan klasik Osmanlı mimari üslubuna göre inşa edilmiştir. Çeşmenin kitabesi kaybolmuştur. Çeşmenin kaybolmadan önce tespit edilen kitabesindeki beyit şu şekildedir;

*“Menba’-ı ismet Emine nâm o sultan-ı Güzin
Sa’y edip yaptırdı bu ‘aynı hayrî’ül-abidat
Kevniya der teşnegâne lülesi tarihini*

Ma sana bu çeşmei pakizeden aynı hayat 1127” (Tanişık, 1943, s. 112-113; Aynur ve Karateke, 1995, s. 129).

Ancak bu çeşmenin yapılış tarihi ile ilgili olarak da yanlış bilgi verilmiş olduğuna dair iddialar vardır. Buna göre ebced hesabı ile tarih düşürülen beyitte, toplama hatası yapılmış olabileceği, toplamın 1127 değil de 1227 olduğu üzerinde durulmaktadır. Kitabenin kayıp olması sebebiyle tarihin kontrol edilebilmesi de mümkün olmadığı için, çeşmenin hangi Emine Sultan'a ait olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır (Aynur ve Karateke, 1995, s. 128-129). Çeşme günümüze ulaşamamıştır.

Emine Sultan'ın adına yaptırıldığı düşünülen bir diğer çeşme de Şehremini'de bulunan meydan çeşmesidir. İstanbul Şehremini'de Küçük Saray Meydanı'nda bulunan Emine Sultan Çeşmesi, 1736 (H. 1149) tarihinde inşa edilmiştir. Şair Remzi'nin yazmış olduğu inşa' kitabesi ise şöyledir;

*“Çıkdı başdan bir makâma şevk ile aynü'l-hayât
Cûşa geldi gûş edip bu âb-ı sâfin makdemin
Bu dil-efzâ mevki'in etdi havâsına heves
Ayn-ı Kevser reşkle akıtdı çeşm-i nermin
Çeşmesar-ı dilde Remzî yazdılar tarihini*

Âmine Sultan icra etti lütfu zenzemin 1149 (Tanişık, 1943, s. 150; Koçu, 1983, s. 1624; Suver v.d, 2016, s.210). ”

Kesme taştan yapılmış çeşmenin, sacdan bir saçağı bulunmaktadır. Saçağın altında 1178’de I. Mahmud tarafından tamir ettirildiği bilgisi yer aldığı bir tamir kitabesi bulunmaktadır. Tamir kitabesi de şöyledir;

*“Nice dem hâli harâb iken mürur-ı dehr ile
Böyle bir ayn-ı hayât olmuşdu tecdîd-i mahâl
Târîhi Sultân Mahmûd kulsın du’â ruhuna
Nûş idenler çeşme-i dil-cûydan âb-ı zülâl 1178 (Suver v.d, 2016, s. 211).”*

Bahsi geçen kaynakta bu çeşmeyi yaptıran kişinin de kesin olarak çalışmadaki Emine Sultan olup olmadığı belirlenememiştir. Yalnızca çeşmenin yapılış tarihi Emine Sultan’ın yaşadığı dönemle uyumludur. Çeşme günümüze ulaşmış ve 2021 yılında restore edilmiştir.⁴⁴ II. Mustafa’nın kızı Emine Sultan Çeşmesi olarak kayıtlara geçmiştir. İkinci bilginin doğruluğunu kanıtlayan arşiv kaynaklarına göre; Şehremini kurbunda Saray Meydanı’nda bulunan Dördüncü Murad, I. Mahmud, Çorlulu Ali Paşa ve Emine Sultan’a ait dört çeşmenin suyolları 18 Eylül 1893 (H. 7 Rebiülevvel 1311) tarihinde tamir edilmiştir (BOA.İ.EV. 4/51-2). Bu bilgiden hareketle çeşmenin Emine Sultan vakfından olduğu kesinlik kazanmış olmaktadır.

Bahsedilen çeşmelerden ayrı olarak yaptırılan başka bir hayratı da Fatih Mevlanakapı Mahallesi’nde Mimar Acem Camii avlusunun dış tarafında bulunmaktadır. Çeşmenin suyunun, caminin yakınlarında bulunan Emine Sultan Sarayı’ndan getirildiği bilinmektedir. Bu çeşme de diğer iki çeşme gibi kesme taştan yapılmıştır. Sivri kemerli bir yapıya sahiptir. Dikdörtgen bir cepheye sahip olan çeşmenin kilit taşı kabartma bir rozetle süslenmiştir. Çeşmenin yapımında Kethüda Hacı Hüseyin Ağa’nın büyük emeği geçmiştir (Tanışık, 1943, s. 160-161; Eyice ve diğerleri, 1994, s.466.). Recai Mehmed Efendi’nin kardeşi Remzi tarafından yazılan inşa kitabesi şu şekildedir;

*“Zihî aynü’l-hayât ü Kevser-i cennet ki cârîdir
Sarây-ı Amine Sultan binti Gâzî Mustafâ Hân’dan
Kesîrü’l-hayr ü zü’l-lutf u atâ sultan-ı zî-şân
Müsellemdir ger medh-i dûdmân-ı Âl-i Osmân’dan
Ola pür-sebz ü hurrem ravza-i hayrât ü âsârı
Akıtdı âleme mizâb-ı lutfun delv-i mizândan
Husûsâ Kethüdâ Hâcî Hüseyin Ağa çü sa’y itdi*

⁴⁴ Bkz. <https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/emine-sultan-cesmesi-restore-edildi/4176>. (Erişim Tarihi: 15.12.2023).

İder ümmîd-i afv ü mağfiret pes Rabb ü Rahmân'dan

İder bir reşha-i temrîz yâ Rab âlemi sîr-âb

N'ola bir katre berceste olursa bahr-i gufrandan

Didim itmâmına Remzî gelüb bir mısra'-ı târîh

Şifâ-yı sadr ola mâ' iç zülâl-i Âmine Sultan'dan 1151" (Tanışık, 2023, s. 175). Çeşme, günümüze ulaşmış ve 2021 yılında restore edilmiştir.⁴⁵

4.3.9.5. Emine Sultan Vakfı'nın İçeriği ve Şartları

Emine Sultan'ın vakfiyesinin ilk bölümünde "*Sizde olanlar tükenir ama Allah katında olanlar sonsuzdur*"⁴⁶ ayeti kerimesi yer almaktadır. Buna göre; dünya malı gün gelip tükenecek, ancak hayatta iken yapılan iyilik ve hayırların Allah katında mükâfatı ise kalıcı olacaktır.

Emine Sultan, yukarıda bahsi geçen gayrimenkullerini, yani yalı, bostan ve menzillerini maddi ve manevi bir karşılık beklemeksizin vakfetmiştir. Kalıcı ve daimi bir vakıf olduğu belirtilmektedir. Emine Sultan kendisi hayatta olduğu müddetçe tasarruf hakkı kendisine ait olmakla birlikte uygulanacak şartlar şöyledir; vakıftan elde edilen gelir ve faizi, Emine Sultan'ın sarayının yanında bulunan Mimar Acem Ali tarafından inşa edilen camide vaiz olarak görevlendirilen Resul oğlu Şeyh Yusuf Efendi'ye, her cuma günü namazdan sonra dinleyenlere vaaz vermesi için günlük 10 akçe verilecektir. Yine aynı camide her sabah 15 nefer cüzhan, her gün 15 cüz Kur'an-ı Kerim okuyarak, iki günde bir hatim indirecektir. Bu görev için her bir cüzhana günlük 2 akçe verilecektir. Ayrıca her biri günlük 1 akçeye çalışacak bir noktacı, bir cüzhan nazırı ve cüz hafızı, caminin şadırvanında çalışmak üzere bir ferraş, caminin çeşme ve muslukları ile ilgilenmek üzere bir maşrapa görevlisi tayin edilecektir. Yine günlük 2 akçeye bir su yolcu görevlendirilecektir. Türbe ve şadırvan arsası için günlük 1,5 akçe mukata'a ödenecektir. Ayrıca saray ağaları günlüğü 6 akçeye vakfa nezaret etmek üzere mutasarrıf tayin edileceklerdir. Hizmette önde gelen bir kişi, günlük 5 akçeye kâtip olarak görevlendirilecektir. Yine günlük 3 akçeye cabi, günlük bir akçeye de kürsü şeyhi hüddamı, şeyhin seccadesini korumakla görevlendirilmiştir.

Emine Sultan hayatta olduğu müddetçe müteveli olarak tayin edilen kethüda Elhac Hüseyin Ağa'ya, günlük 8 akçe ve meşruta verilecektir. Hüseyin Ağa'nın yerine

⁴⁵ Bkz. <https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/emine-sultan-cesmesi-suya-kavustu/3865>. (Erişim Tarihi: 15.12.2023).

⁴⁶ Nahl, 96.

her kim kethüda olursa, mütevellilik vazifesini o yapacaktır. Kendilerinin ve kethüdalarının vefatından sonra ise müteveli tarafından yapılması gereken işler, bahsi geçen nazır hazretlerinin kararına bağlı olacaktır. Nazır, Emine Sultan'ın ebediyete intikallerinin ardından güvenilir bir kimseyi müteveli tayin edecektir. Vakıf mütevellisi tarafından bahsi geçen yalı ve menziller iki kiralı, bostan ise tek kiralı olarak kiraya verilecektir. Peşin ödenen ve sene sonunda elde edilen para aydan aya ashabına verilecek, geriye kalan para ile gelir getiren bir mülk satın alınacaktır. Elde edilen kâr vakfa eklenecektir.

Mezhep imamlarının görüş ayrılıklarından dolayı ortaya çıkmış bir uygulamaya göre vakıf sahibinin pişman olarak vakfı iptal etmesine engel olmak amacıyla hâkim kararına yer verilmektedir (Yüksel, 2012, s. 467-469). Vakfın bozulması ya da değişimi bir defalığına mütevellinin elinde olmakla birlikte günler, aylar ve yıllar gelip geçtikten sonra herhangi bir kusur meydana gelirse mutlaka Medine-i Münevvere'nin fukarasına meşruta olacaktır. Tayin şartları ve kayıtlar açıklanarak, adı geçen yalı, bostan ve menzillerin meşguliyetleri acilen terk edilerek, mütevelliyeye teslim edilmesi istenmiştir. Mütevellinin görevi alarak diğer mütevelliler gibi tasarrufta bulunduğunu beyan edip, mahkemede kanunun onayından sonra adı geçen vekil ve adı geçen müteveli arasında imam hazretlerinin vakıf işlerinde olan anlaşmazlıklarına dayanarak, adı geçen vakıftan vazgeçme, geri alma ve kaçınma davası meydana geldikten sonra, hâkim tarafların, âlimler ve şüphesiz önceki imamlar arasında adı geçen vakfın lüzumuna ve gerekliliğine, kanuna uygun ve doğru kabul edildiğine hükmedip, bundan sonra adı geçen vakfın gerçek ve gerekli, apaçık gerekli olup bozma ve bozulmasına imkân yoktur.

Vakfiyenin beddua bölümünde ise *“Her kim, bu vasiyeti duyduktan sonra onu değiştirirse, doğrusu onun günahı değiştirenin üzerinedir. Kuşkusuz Allah, her şeyi duyardır, her şeyi bilendir⁴⁷”* ayeti yer almaktadır. Ayrıca vakfiyenin kaydedildiği tarih ve defter bilgileri yanı sıra son olarak da şahitlerin isimleri verilmektedir (VGMA, 1450. Kasa No. 96).

4.3.9.6. Vakıfnamede Yer Alan Satış, Satın Alma ve Kiralama İşleri

Emine Sultan'ın vakıfnamesinde yer alan üç adet satın alma ve akabinde kiralama işlemi vardır. Yapılan satışlardan en erken tarihli kayıta gayrimenkul alımı

---

⁴⁷ Bakara, 181.

ve sonrasında satın alınan evin sahibine yeniden kiralanmasına ilişkindir. İstanbul'da Davut Paşa Mahallesi'ndeki, Ebu Bekir Paşa Camisi yakınlarında ikamet eden Abdullah kızı Esir'e ait, bir taraftan Yağcı Es'seyyid Mustafa Çelebi'nin evi, bir taraftan Ali Çavuş evi ve bir taraftan hamam ve bir taraftan yol ile sınırlı uzunluk ve genişliği 115 zira' olan arsada bina edilmiş üstte iki oda, mutfak ve dehliz, altta tuvalet ve bir miktar avludan oluşan evin, Emine Sultan vakfı için gelir getirmek amacıyla vakıf mütevellisi Ahmed oğlu Osman Ağa tarafından 300 kuruşa vakıf adına satın alınmış, vakıf kaydından sonra günlük 1 akçe ve 200 kuruş peşinat ile Esir Hatun'a yeniden kiralanmıştır (19 Temmuz 1744 /H. 8 Cemaziyelahir 1157) (VGMA, 1450. Kasa No. 96).

İkinci kayıt ise vakfa ait bir evin satışı ve sonrasında kiraya verilmesi ile ilgilidir. Kayıtta, İstanbul'da Mahmud Paşa yakınlarında Daye Hatun Mahallesi sakinlerinden Ahmed Ağa oğlu Mehmed Ağa, Galata'ya bağlı Kasımpaşa kasabasında bulunan el-Hac Ahmed Mahallesi'nde; dört tarafı Ahmed Efendi, Zeynep Hatun, Ahmed Reis, İsmail Ağa, Sarı Mahmud, Mehmed Çelebi, el-Hac Mehmed ve Hasan Beşe evleri ve yol ile sınırları belirlenmiş, uzunluğu ve genişliği ile 800 zira' arsa üzerine kurulmuş, üstte üç oda, kiler ve iki sofa, altta bir oda, su kuyusu, meyveli ve meyvesiz ağaçların olduğu bir bahçe ve sokak kapısından oluşan evin, Yenikapı'da bulunan Mimar Ali Ağa Camisi'ne Emine Sultan tarafından vakfedilen vaaz kürsüsü ve Kur'an cüzleri, vakıf geliri için kurulan vakfın mütevellisi Ahmed oğlu Osman Ağa tarafından vakıf adına 200 kuruşa satılmasına karar verilmiştir. Satış işlemi ve sonrasında tahliye edilmesinin ardından günlük bir buçuk akçeye, 100 kuruşu peşin verilmek suretiyle yeniden Ahmed Ağa oğlu Mehmed Ağa'ya bütün müstemilatıyla kiralanmıştır (10 Haziran 1747/H. 1 Cemaziyelahir 1160) (VGMA, 1450. Kasa No. 96).

Üçüncü ve son kayıtta ise yine vakıf adına satın alınan ev, evi satan kişiye yeniden kiraya verilecektir. Kayda göre; İstanbul Hoca Hanı yakınlarında bulunan Daye Hatun Mahallesi'nde ikamet eden Abdullah kızı Aişe Hanım'a ait, aynı mahallede bulunan, bir tarafı sultan odaları, bir tarafı evliler odaları, bir tarafı Hacı Ali'nin evi ve bir tarafı yol ile sınırlı bir ev bulunmaktadır. Dışarıdaki evin üstünde üç oda, dehliz, tuvalet ve ahır bulunurken, içeride ise dört oda, sofa, kuyu, mahzen, tuvalet, mutfak ve bir miktar bahçe yer almaktadır. Gazi Sultan Mustafa Han kızı Emine Sultan tarafından Mimar Camisi'ne vakfedilen bir kürsi ve Kur'an cüzlerine ait vakıf gelirleri için kurulan vakfın mütevellisi Osman Ağa tarafından vakıf adına 1000

kuruşa satın alınması işleminin 250 kuruşunun peşinen alınması, geriye kalan 750 kuruşun ise aynı evin günlük bir buçuk akçe ile yeniden Abdullah kızı Ayşe tarafından kiralanmasına binaen 750 kuruş peşinat olarak ismi geçen vakıfta bırakılmıştır (20 Eylül 1750/H. 18 Şevval 1163) (VGMA, 1450. Kasa No. 96).

Emine Sultan'ın vakıfnamesinde adı geçmeyen hayratları da bulunmaktadır. Kaynaklarda Emine Sultan Çeşmesi adı altında üç adet çeşme bulunmaktadır. Ancak bu çeşmelerden bir tanesi hakkında kesin malumat bulunmamaktadır. Ancak yine de bu çeşme çalışmaya dâhil edilmiştir.

4.3.10. Emine Sultan'ın Vakfiyesinde bulunmayan Sarayları, Sahil Sarayları ve Evleri

Sultanlar, evlenecekleri zaman, damad namzeti İstanbul'da sultan için bir konak tahsis etmek ve döşemekle mükelleftir. Bunun yanı sıra sultanların eşleri görev gereği İstanbul dışında bulunacaklarsa, sultanları yanlarında götürmemektedirler (Uzunçarşılı, 1998, s. 164). Emine Sultan'ın izdivaçlarına bakıldığında, Çorlulu Ali Paşa ile daha uzun süre birlikte yaşadıklarını söyleyebiliriz. Çünkü diğer eşleri Receb Paşa ve Abdullah Paşa'nın görevlerinin tamamı İstanbul dışındaki yerlerde idi.

Emine Sultan'ın yukarıda bahsedilen saray ve yalıları dışında, kayıtlarda rastladığımız sahil saraylarının hangileri olduğunu bir müfredat kaydından izlemekteyiz. Ancak Emine Sultan'ın bu saray ve sahil saraylarda hangi tarihlerde yaşadığı tespit edilememektedir. Yine defterde yer alan eşyaların değeri hakkında bir bilgi yer almazken, miktarları belirtilmiştir.

Tablo 4: Emine Sultan'ın Kadırga Limanı'ndaki Sarayı'nda Bulunan Eşyaları

Eşyanın Cinsi	Eşyanın Özellikleri	Eşyanın Miktarı (Adet)
Yastık	Penbe	4
Yastık Kılıfı	Beyaz	75
Minder	Penbe, memlû, kırmızı	15
Minder	Beyaz	1
Şilte	Leh kârı penbe memlû	2
Şilte	Kumaş penbe memlû	12
Ta'am Şiltesi	Sade beyaz kılıfla	1
Ayna	Sağır	43
Ayna	Kebîr	1

Fanus ve Askı		13
Cibinlik	Çuha	1
Sandalye		2
Ağaç Sarıklık	Ağaç	1
İskemle	Ayaklı somaki	1
Dolap	Aynalı	1
Saat	Büyük	1
Taht		1
Çekmece	Revganlı	1

Kaynak: BOA. TS.MA.d 8608/1/1

Emine Sultan'ın Kadırga Limanı'nda bulunan sarayındaki eşyaların daha çok yaşam alanlarında kullanılan malzemeler olduğu görülmektedir. Eşyalar içerisinde bulunan yastık, minder, şilte gibi daha çok oturma alanlarında kullanılan malzemelerin özellikleri de belirtilmiştir. Hangi kumaştan yapıldıkları ya da hangi renge sahip olduğu gibi ayrıntılara yer verilmiştir. Yine daha çok yatak odasında kullanılabilen olan cibinlik, ayna ve dolap gibi eşyaların da büyüklükleri ve üretildikleri malzemelerin nitelikleri kaydedilmiştir.

Tablo 5: Emine Sultan'ın Ekmekçi Deresi Sahil Sarayında Bulunan Eşyaları

Eşyanın Cinsi	Eşyanın Özellikleri	Eşyanın Miktarı (Adet)
Fanus		4
Ayna	Sağır ve kebîr	19
Kafes		2
Anbar?		1
Serlevha		4
Esmâ-i Cihar-ı Yâr-ı Güzîn		8
Avize	Kebîr	1
Kandil		2
Çekmece	Münakkaş	1
İskemle	Üzeri çuhalı ve hatmani	8
Dolap		2

Kaynak:BOA. TS.MA.d 8608/1/1

Emine Sultan'ın Ekmekçi Deresi Sahil Sarayı'nda bulunan eşyaları incelendiğinde, Kadırga Limanı'ndaki eşyalarından farklı olarak avize ve kandil gibi aydınlatma gereçlerini görmekteyiz. Yine dini açıdan önem arz eden Serlevha ve Esmâ-i Cihar-ı Yâr-ı Güzîn bulunmaktadır. Müfredat kaydında 19 adet büyüklü küçüklü ayna bulunmaktadır. Aynaların sayısının oldukça fazla olması dikkat çekicidir. Yine kayıta 2 adet kafesten söz edilmektedir. Buna göre Emine Sultan'ın kuşları sevdiğini ve belki de kendisine yarenlik etmesi için kuş beslediğini düşünebiliriz.

Emine Sultan'ın her iki sarayında da o dönemde yaygın olarak kullanılmayan 2 sandalye ve 9 iskemle ev eşyaları arasında yer almaktadır. Bahsi geçen 9 iskemleden biri olmasa da Emine Sultan için özel olarak babaannesi Valide Gülnuş Sultan tarafından yaptırılan bir iskemle kaydı dikkat çekicidir. 19 Nisan 1711 (H. 1 Rebiülevvel 1123) tarihli kayda göre; Emine Sultan için bir gümüş iskemle yaptırılmıştır. İskemlenin yapımında 480 dirhem gümüş kullanılmış, her dirhemi 20'şer akçeden 80 guruş, yaldızı 30 guruş, astariyesi 30 guruş ve toplamda 140 guruş olmak üzere masraf yapıldığı anlaşılmaktadır (BOA. TSMA.E. 358/60). Valide Gülnuş Sultan'ın torununa neden bir iskemle yaptırdığı bilinmemekle birlikte, özel bir hediye olduğu muhakkaktır. Altın yaldızlı iskemleler, Osmanlı sarayında ilk kez kullanım alanı bulan batı kökenli mobilyalardan olması açısından dikkat çekicidir. XIX. yüzyılda 1860'lardan sonra batılı tarzda sofraya ve oturma düzenine geçilmeye başlanmıştır. İskemle kullanımı da bu dönemde artmaya başlamıştır. XIX. yüzyıla gelmeden önce III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan için iskemleler tasarlattırılmış, ancak Hatice Sultan'ın iskemleleri beğenmemiştir. Bu bilgilerden hareketle batı tarzı mobilyaların bu dönemde kullanımının yaygınlaşmadığı ifade edilmektedir (Demirarslan, 2007, s. 46).

Ancak gerek Emine Sultan için yaptırılan süslemeli iskemle gerekse de sultanın saraylarındaki eşyalar arasında iskemlelerin varlığı, XVIII. yüzyılda da yaygın olmasa da iskemle kullanımının varlığından söz ettirmektedir.

Emine Sultan'ın yukarıda bahsi geçen saraylar dışında, kendisinin orada yaşayıp yaşamadığını tespit edemediğimiz iki evi daha vardır. Bu evlerden ilkinin Emine Sultan'a Çorlulu Ali Paşa bütün müştemilatıyla birlikte hibe etmiştir. Bu ev Eyüp'te Kiremitçi Süleyman Çelebi Mahallesi'nde bulunmaktadır (BOA. TS. MA. E. 0358). Çorlulu Ali Paşa bu evi 1 Şubat 1710 (H. 1 Zilhicce 1121) tarihinde, azledilmesinden yalnızca sekiz ay sonra hibe etmiş, bu tarihten bir yıl sonra da idam edilmiştir. Çorlulu Ali Paşa'nın idam edileceği öngörüsünde bulunarak böyle davrandığı söylenilebilir.

Emine Sultan'a ait ikinci ev ise Edirne'de bulunmaktadır. Arşivde yer alan iki vesikada Emine Sultan için Edirne'de Mirahur-ı Sani Selim Ağa'nın evinin satın alındığı bilgisi bulunmaktadır. Satın alım işleminin yer aldığı belgelerin tarihlerine göre ev, 1702-1703 (H. 1114-1115) yıllarında Emine Sultan 6-7 yedi yaşlarında iken babası tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk belgede, evin ücretinin hazineye ödenmesine

ilişkin bilgi yer alırken, ikinci belgede Edirne ve tevabii cizye gelirleri ile ödenmesine yer verilmiştir (BOA.AE.SMST.II, 59/6119-1, AE.SMST.II, 74/7844-1).

4.3.11. Emine Sultan'ın Hastalığı ve Vefatı

Hayatı siyasi çalkantılar içerisinde geçen ve hanedan mensubu kadınların birçoğunun yaşadığı hengâmelere Emine Sultan da şahitlik etmiştir. Emine Sultan hayatının son demlerinde nikris hastalığı ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Emine Sultan'ın bu hastalıkla mücadelesini bir arşiv belgesinden takip etmekteyiz (BOA.D.M.d/37315/6-14). Belgede, Emine Sultan'ın bu hastalıktan dolayı zayıf, bitkin, güçsüz düşmüş ve perişan bir vaziyette olduğu ifade edilmektedir.

Nikris hastalığının literatürdeki diğer adları gut ve damla hastalığıdır. El ve ayaklarda şişlik ve ağrıya sebebiyet veren bir hastalıktır (Şemseddin Sami, 2011, s.1132; Devellioğlu, 2006, s. 837). Nikrisin yaygın bir kanıya göre padişah hastalığı olarak görülmesi, özellikle erken dönem padişahlarının çoğunun bu hastalıktan muzdarip olmasından kaynaklanmaktadır. Kanuni'nin nikris hastalığı nedeniyle güçsüz düştüğü, bedeninin su toplamasından dolayı bacaklarının şiştiği, benzinin soluk renkli ve sağlıksız olduğu, neredeyse öleceğine ilişkin bilgiler verilmektedir (Genç, 2016, s. 44).

Yukarıda bahsi geçen belgede sayılı nefeslerini tamamlayan Emine Sultan'ın *"sıkıntı çekilen dünyaya veda ederek, ebedi cennete doğru yola çıktığı"* anlatılmıştır. 30 Kasım 1739 (H. 28 Şaban 1152) tarihinde vefat eden Emine Sultan için adet olduğu üzere; Ayasofya, Sultan Ahmed, Süleymaniye ve Sultan Mehmed Han camilerinde salâ verilmesi istenmiştir⁴⁸. Cenaze namazı ve defin işlemleri için sadrazam, defterdar efendi, reis efendi, defter emini, büyük tezkireci ve küçük tezkireci, günlük sarıkları ferace ve samur kürk giymiş olarak, öncelikle şeyhülislam hazretlerinin makamına gidecek, ardından Emine Sultan'ın Yenikapı'daki sarayına gideceklerdir. Şeyhülislamın da Emine Sultan'ın sarayına gelmesinin ardından, vezir kaptan paşa, nişancı vezir Ahmed Paşa, yeniçeri ağası vezir Seyyid Hasan Paşa hazretleri ile İstanbul kadısı, sipah ve silahdar ağalar, cebecibaşı, topçubaşı, arabacıbaşı ağa, mutfak emini de sarık ve erkân kürkleriyle hazır bulunacaklardır. Öğle namazından sonra

⁴⁸ Padişah, hanedan mensupları ya da devlet erkânı vefatlarında İstanbul kadısına veya müezzinbaşılara buyuruldu çıkartılarak, Ayasofya, Sultan Ahmed, Süleymaniye ve Fatih gibi selatin camilerinde salâ okutulması eski bir adettir (Özcan ve Uzun, 1993, s. 358-359). Ancak III. Ahmed'in kızı Atike Sultan vefat ettiğinde salâ verilmediğine dair teşrifat defterinde bir bilgi bulunmaktadır (Uslu, 2017, s. 87).

yıkama ve kefenleme işleri tamamlanınca, tabut, darüssaade ağası ve baltacılar sınıfından bazı kişilerce harem kapısından saray dışına çıkarılırken sadrazam hazretleri ve adı geçen diğer görevliler tarafından karşılanarak, sarayın avlusunda büyük bir masa üzerindeki musalla yerine konulmuştur. Şeyhülislam tarafından vekâleten görevlendirilen Sadr-ı Rum hazretleri imamlik görevini üstlenmiştir. Emine Sultan, sarayının yakınlarındaki Mimar Acem Camisi'nde Emine Sultan'ın ölümü sebebiyle dua ve hazırladıkları hutbe okunmuştur. Emine Sultan defnedildikten sonra camimin sofasında Şeyhi Enfizade Efendi tarafından merhume sultan için dua ve telkin edilmiştir (BOA.D.M.d/37315/6-14). III. Ahmed'in saltanatı döneminde vefat eden kızlarından Reyhan Sultan ve Emetullah Sultan'ın cenazelerinde de Emine Sultan'ın cenazesinde olduğu gibi dört selatin camisinde salâ verilmiş ve teşrifat kaideleri aynı şekilde uygulanmıştır (Uslu, 2017, s. 87-88). Ancak Reyhan ve Emetullah Sultan'ın cenazeleri Topkapı Sarayı'ndan çıkarılırken, Emine Sultan kendi sarayında vefat ettiği için devlet erkânı, cenaze namazının kılınacağı camiye gitmiştir.

4.7. Emine Sultan Türbesi

Emine Sultan vefatının ardından, sarayının yakınında bulunan Mimar Acem Camisi'nin haziresine defnedilmiştir⁴⁹. Kible yönündeki hazirenin sol tarafında üstü açık etrafı demir parmaklıklarla çevrili bir türbesi vardır. Türbede yer alan tarih ise “*Emine Sultan'a becâ hayr duâ (1151)*” şeklinde düşürülmüştür. Mezar taşında “*Diyelim cennet ola kabr-i Emine Sultan (1152)*” yazmaktadır (Tanışık, 2023 s. 174-175). Ancak günümüzde türbesi ve mezar taşı bulunmamaktadır. Mimar Acem Camisi yakınlarında bulunan türbede medfun olanların kim olduğu konusunda bir bilgi bulunmamaktadır⁵⁰.

Emine Sultan türbesi ile ilgili olarak farklı bir kaynakta rastlanan kitabe şöyledir;

Bârekallâh zihî mahall-i nazîf
Ravza-i dil-küşâ-yı sidre-nümâ
Pençgâne-ı salât ü tâatle
Mehbit-i nûr olur bu câ gûyâ
Oldu çün i 'tibâre şâyeste
Bu makâm-ı ferah-fezâ-yı ûlâ

⁴⁹ Mimar Acem Ali, Klasik Osmanlı mimarisinde ismi bilinen ilk başmimar ve aynı zamanda Mimar Sinan'ın selefidir (Ertuğrul, 1988, s. 322).

⁵⁰ Türbenin günümüzdeki durumu için bkz. (Ek 10).

*Cidd ü sa'y ile Âmine Sultân
Etti bu mevki 'i behişt-âsâ
Türbe tasmîmi ile pes yaptı
Ger mukadder ederse Bâr [u] Hüdü
Remzîyâ geldi bir güzel târîh
“Emine Sultan cây-ı hayr-du'â 1151 (Suver v.d, 2016, s. 574).”*

Günümüz Türkçesine çevirilmiş kitabe metni şöyledir;

Allah mübarek etsin, en yüksek makamı gösteren gönül açıcı bahçe ne de temiz bir yerdir.

Bu makam, beş vakit namaz ve ibadetle sanki nur inen bir yer olur.

Bu yüce, ferahlık veren makam, bu sebeple itibar ve saygıya lâyıktır.

Emine Sultan, titizlik ve gayretle burayı cennete çevirdi.

Allah'ın izniyle türbe yaptırmaya niyet ederek tastamam yaptı.

Ey Remzi, güzel bir tarih geldi: “Emine Sultan, hayır dua makamı 1151 (Suver v.d, 2016, s. 574).” Metne göre Emine Sultan'ın Mimar Acem Camisi avlusunda ya da yakınında kendisine bir türbe yaptırdığı ve tamamladığıdır. Emine Sultan'ın ölmeden kısa bir süre önce kendisi için türbe yaptırması, sağlık durumunun kötüye gittiğini göstermektedir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bahsi geçen türbede veya haziresinde Emine Sultan'ın medfun olup olmadığı karanlıkta kalmıştır. Ancak arşiv kaynaklarında, İstanbul Şehremini yakınlarındaki Mimar Acem Camii avlusunda bulunan Emine Sultan Vakfı'na ait şadırvan, türbe ve tatlı su çeşmesinin yıkılan yerlerinin tamiratı için yapılan masrafların Haremeyn Hazinesi'nden karşılandığına ilişkin bir bilgi bulunmaktadır (BOA.HAT. 1564. 12).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Emine Sultan, Osmanlı Hanedanı'na mensup bir sultan olarak dünyaya gelmiştir. Babası II. Mustafa, o doğduğunda, ordunun başında sefere çıkan son padişah olarak Belgrat'ta bulunmaktaydı. II. Mustafa'ya sultanın doğum haberi bir gün sonra ulaşmıştır. Emine Sultan, daha sonra padişah olacak şehzade I. Mahmud ile birbirine yakın aylarda doğmuştur, doğum için düzenlenen şenlikler ile ilgili kayıtlarda daha çok Şehzade Mahmud ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ancak Emine Sultan için bir kutlama yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. Sanılanın aksine debdebeli bir hayat süremeyen Emine Sultan için küçük yaşta yapacağı evlilik ile sonraki hayatının çerçevesi çizilmiş olacaktır.

Osmanlı hanedanının siyasi evlilikler ile bulunduğu bölgede hâkimiyet kurması ve bu hâkimiyetin devamının sağlanması hususu arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren padişahlar ile başlayan, güç elde etmek, gücü muhafaza ederek, devleti bir ileri safhaya taşımak adına siyasi evliliklerin aktörleri de zamanla değişmiştir. Padişahların kız kardeşleri ve kızları olan sultanlar, rakip devletler ile kurulan ilişkilerin bağlayıcılığını sağlayan akrabalık ilişkilerinde başrol almaya başlamışlardır. Zamanla hâkimiyet alanı genişleyen ve yabancı ülkelere gücünü kanıtlayan Osmanlı padişahları bu kez de diğer Türk Beylikleri ile olan ilişkilerini yoluna koyma çabası içerisine girmiştir. Sultanlar Türk Beyliklerinin akrabalık ilişkilerinde etkili olmuşlardır. Osmanlı Devleti varlığını idame ettirebilmek için yetenekli, devlete ve hanedana bağlı bürokrat ve idarecilerle ihtiyaç duymuştur. Padişahlar kul sisteminde zamanla oluşabilecek çatlakları önceden bertaraf edebilmek için yine akrabalık ilişkilerinden yararlanma yolunu tercih ettiler. Sultanlar, yine bu konuda devreye giren ve bazen de kurban edilen taraf olmaya mahkûm edilmişlerdir. Evlilik anlayışının siyasi amaçlar için kullanılması özellikle I. Ahmed zamanına gelindiğinde farklı bir boyuta ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde güçlü ve dirayetli padişah dönemlerinin sonuna gelinmesi ile birlikte güçlü vezirlerin yükselişine sahne olan ve bu vezirlerin padişahların tahttan indirilmesinde bizzat rol

oyunmaları sebebiyle yeni bir yöntem ortaya çıkmıştır. Güçlü vezir ve devlet ricali padişah tarafından daha evlilik çağına gelmemiş sultan yahut da hanım sultanlarla evlendirilmeye başlanmıştır. Sultanlar ya da hanım sultanların bazen küçük yaşlarda evlilik kararları verilip nikâh akdi için bulûğa ermeleri beklemek zorunda idi. Özellikle I. Ahmed, IV. Murad, Sultan İbrahim ve III. Ahmed devirlerinde hayata geçirilen bu uygulama bahsi geçen padişahların fazla sayıda eşleri olmasının etkisiyle ve pek tabii kız çocuk sayısının da fazla olması nedeniyle uygulama alanı bulmuştur. I. Mahmud döneminden itibaren de dünyaya gelen kız çocuklarının sayısındaki düşüş nedeniyle de uygulama alanı bulamamıştır. Burada gözden kaçan nokta ise yenedünya düzeni içerisinde Avrupalı yaşam tarzının daha özgürlükçü bir bakış açısı kazandırdığı yenilikçi padişahların kızlarına daha fazla değer vermesi ile de açıklanabilmelidir. Çünkü daha önce padişahın belirlediği damatlar ile evlenmek zorunda olan sultanların yerini fotoğraflardan evleneceği kişiyi seçebilen sultanlar almıştır.

Emine Sultan ve onun gibi küçük yaşta evlendirilen sultanların sayısı bir hayli fazladır. Dahası damat adayı olan bazı devlet ricali, yaşı küçük sultanların evlilik olgunluğuna erişmesini beklerken, ya ecelleriyle ya da idam yoluyla ölmekteydiler. Yaşlı damatların ölümü ile daha çocuk yaşta dul kalan Osmanlı sultanlarının sayısı oldukça fazladır. Durum böyle olunca dul kalan sultanlar defalarca kez tekrar ve tekrar evlendirilmişlerdir.

Emine Sultan Çorlulu Ali Paşa ile nişanlandığında daha beş yaşındadır. İki yıl sonra babası II. Mustafa vefat eder ve Emine Sultan'ın düğünü sonraya kalır. Emine Sultan yedi yıl boyunca nişanlı kaldıktan sonra on iki yaşında, amcası padişah III. Ahmed tarafından Çorlulu Ali Paşa ile evlendirilir. Emine Sultan ve Çorlulu Ali Paşa evlendikten yedi ay kadar sonra çocuklarını kaybetmişler ve kaynaklardan elde edilen bilgilere göre başka çocukları da olmamıştır. Çorlulu Ali Paşa, siyasi arenada yürüttüğü politikalar ve saray içi çekişmeler neticesinde azledilir ve bir yıl kadar sonra da idam edilir. Emine Sultan, daha on yedi yaşına gelmeden, küçük yaşta evlendirilmiş, babasının ve çocuğunun vefatıyla sarsılmışken son olarak da eşini kaybederek dul kalmıştır. Hayatındaki tüm bu acıları sindirmeye çalışırken, iki yıl kadar sonra Trabzon Valisi Boşnak Receb Paşa ile evlendirilmiştir. Sultanlar, evlendikleri kişilerin İstanbul dışındaki görev yerlerine gidemedikleri için, damatların sultanlar için tahsis ettiği konaklarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Emine Sultan, Receb Paşa ile yaklaşık on üç yıl evli kalmıştır. Receb Paşa, genellikle İstanbul dışında görevlendirilmiştir. Bu yüzden ki Receb Paşa ve Emine Sultan'ın birlikte az zaman

geçirdikleri söylenilebilir. Receb Paşa'nın ölümünden bir yıl kadar sonra üçüncü ve son izdivacını Aydın Muahassılı Abdullah Paşa ile gerçekleştiren Emine Sultan, yedi yıl sonra Abdullah Paşa'nın idamı ile yeniden sarsılarak dul kalmıştır. Otuzlu yaşlarının sonuna gelen Emine Sultan, tekrar evlenmemiştir. Eyüp'te kendi sarayında münzevi bir hayat geçirdiği düşünülebilir.

Emine Sultan'ın hayal kırıklığı ve mutsuzluklarla geçirdiği kısa bir hayatı olmuştur. Vefat etmeden önce yıllar boyunca nikris hastalığı ile mücadele etmiştir. Hastalıktan kaynaklanan dayanılmaz ağrılar neticesinde henüz kırk üç yaşında iken hayata gözlerini yummuştur.

Emine Sultan, yaşadığı dönemdeki evlilik anlayışının ortasında yaşam sürmüş, hanedan mensubu bir kadın olarak güç odaklarının içerisinde yer almamıştır. Babaannesi Valide Rabia Gülnuş Sultan'ın haremde gücü elinde bulundurduğu uzun bir validelik dönemi olmuş, iki oğlunun da tahta çıktığını görebilmiştir. Emine Sultan haremde kısa da olsa bir hayat sürmüştür. Valide Gülnuş Sultan'ın Emine Sultan için yaptırdığı kıyafetler ile ilgili bilgilere bakıldığında dönemin sultan kıyafetleri ile ilgili az da olsa bilgi edinmek mümkün olmuştur.

Emine Sultan'ın gerçekleştirdiği evlilikleri ile ilgili olarak sadece Çorlulu Ali Paşa ile olan nişan, nikâh, düğün ve çeyizi ile ilgili ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Sultanlar için yapılan çeyiz masrafı, gelin alayı, nikâh merasimi ve düğünleri hakkında bilgiler içermesi açısından Emine Sultan ve kardeşi Ayşe Sultan'ın düğünlerinin anlatıldığı sûrnâme kaydı önemli bir belgedir.

Hanedan mensubu kadınlarla ilgili çalışmaların birçoğunun odak noktası valide sultan/sultan vakıfları ya da gücü elinde bulunduran valide sultanlar olmaktadır. Emine Sultan ise bu iki odak noktasının dışında kalan, sarayda doğmanın vermiş olduğu avantaj ve dezavantajların ne olduğunun belirlenmesi konusunda üzücü bir örnektir. Bir sultan kızı olmanın ve kendisine sunulan imkânların beraberinde getirdiği ağır koşullara göğüs gererek yaşamaya çalışmıştır. Kendi hayatı hakkında karar vermesi, yaşadığı dönem ve koşulları düşünüldüğünde mümkün olmamaktadır.

Emine Sultan'ın hanedan mensubu birçok kadın gibi vakıf kurduğu görülmektedir. Kurduğu vakıf ve hayratlar ile hayır işlerinde rol almıştır. Vakıf eserlerine bakıldığında çok fazla olmadıkları görülmektedir. Çeşmelerinden iki tanesi günümüze ulaşmış ve hala insanların su ihtiyacını karşıladıkları düşünüldüğünde vakıf kurmanın sevap kazanmada zamansız olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu sebeple

üzerinden yüzyıllar geçse dahi Emine Sultan'ın adının hayırla anılması kurduğu vakıf ve yaptırdığı çeşmelerle mümkün olmuştur.

Emine Sultan hakkında elde edilen bir başka bilgi ise yaşadığı sarayların müfredat kayıtlarıdır. Bu kayıtlar Emine Sultan'ın yaşam tarzı ve kişisel zevkleri hakkında tafsilatlı bilgiler vermese de önem arz etmektedir. Ancak Emine Sultan'ın çoğunlukla ev eşyalarının bulunduğu başka bir arşiv kaydı tahlil edildiğinde, Emine Sultan'ın evinde kullandığı eşyalar hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılabilmektedir.

5.2. Öneriler

Bu çalışma, Osmanlı hanedanına mensup, XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir sultanın, yaşamı, evlilikleri, evlendiği kişilerin siyasi ayak izleri ve sultanın vakıfları gibi önemli hususların yer aldığı biyografik bir çalışmadır.

Emine Sultan'ın hayatı ve yaşam tarzı ile ilgili yapılan çalışmada elde edilen belge ve bilgiler dönemin siyasi ve idari faaliyetleri hakkında bilgiler vermekle birlikte dönemin sosyo ekonomik yapısı, moda olan tarz ve düşünceleri, mutfak kültürü gibi hususlarda da bilgiler sunmaktadır. Bulgular bu hususla ilgili multidisipliner çalışmaları gerekli kılmaktadır.

Dönemle ilgili yapılacak biyografik çalışmalarda kadınlar üzerine yoğunlaşacak çalışmalar ilgili dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını ortaya koymakta gereklilik arz etmektedir. Bu alanda yapılacak çalışmalar dönemin siyasi ve idari yapısını doğru anlamayı da sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abou-el-haj, R. A. (2011). *1703 İsyanı Osmanlı siyasasının yapısı*, (Çev: Ç. Sümer). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Abuşoğlu, M. M. (1995). *Sadr-ı A'zam Çorlulu Ali Paşa'nın vakıfnamesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Afyoncu, E. (2004). Mevâcib, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29. 418-420.
- Ağaoğlu, M. (2018). Arşiv belgeleri ışığında mimarbaşı El-Hac İbrahim Ağa'nın baş mimarlığı döneminde İstanbul'daki imar faaliyetleri, *Ekev Akademi Dergisi*, 1-24.
- Ahmed Atâullah Tayyâr-zâde Atâ. (2010). *Osmanlı saray tarihi-Târîh-i Enderûn*. M. ARSLAN (Ed.). 2. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akın, S. (2002). *Onlar hep oradaydı*, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Aksu, H. D. (1999). *Çorlulu Ali Paşa hanı'nın restorasyon projesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akyıldız, A. (2022). *Haremin padişahı valide sultan* (2. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Akyıldız, A. (2003). Mâbeyn-i Hümayun, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27. 283-286.
- Akyıldız, A. (2001). Kadınefendi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24. 94-96.
- Akyıldız, A. (2012). Vâlîde Sultan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 42. 494-499).
- Alderson, A. D. (1998). *Osmanlı hanedanı'nın yapısı*, (Çev. Ş. Severcan), İstanbul: İz Yayınları.
- Ali Seydi Bey, (1921). *Teşrifat ve teşkilatımız*. (Haz. N. A. Banoğlu). İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.
- And, M. (1959). *Kırk gün kırk gece, eski donanma ve şenliklerde seyirlik oyunları*. İstanbul: Taç Yayınları.
- Arslan, M. (2000). II. Mustafa'nın kızları Ayşe Sultan ve Emine Sultan'ın düğünleri üzerine bir belge. *Osmanlı edebiyat-tarih-kültür makaleleri* içinde. (Haz. M. Arslan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Arslan, M. (1999). *Türk Edebiyatında manzum sûrnâmeler, Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Argıt, B. (2014) *Rabia Gülnuş Emetullah sultan 1640-1715*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı devri mimarisi* (2.Baskı), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aynur, H. ve Karateke, H. T. (1995). *III. Ahmed devri İstanbul çeşmeleri, (1703-1730)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ayvansarayı H. H. (1987). *Hadikatül Cevami*. İ. Erzi (Ed.). 1. İstanbul: Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.
- Ayvansarayı H. H. (1985). *Mecmuâ-i TevâriH*. (Haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayvansarayı, H. H. (1978). *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Rical*, (Haz. F. Ç. Derin), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayvansarayı, H. H. V.d. (2001). *Ayvansarayı Hüseyin Efendi ve Ali Satı Efendi ve Süleyman Besim Efendi Hadikat'ül Cevami İstanbul câmileri ve diğer dinî-sivil mi'marî yapılar*. (Der. A. N. Galitekin). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. (Redaksiyon-Etimoloji. A. Topaloğlu vd.). C. 1-2-3. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bakara, 181.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 115

BOA. A.{DVNSMHH.d, 118.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 119.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 120.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 122.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 125.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 126.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 127.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 129.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 130.

BOA. A.{DVNSMHH.d, 131.

BOA. A.{DVNSMHHM.d, 132.
BOA. A.{DVNSMHHM.d, 133.
BOA. A.{DVNSMHHM.d, 134.
BOA. A.{DVNSMHHM.d, 135.
BOA. A.{DVNSMHHM.d, 136.
BOA. A.{DVNSMHHM.d, 141.
BOA. AE.SAMD.III, 3/218.
BOA. AE.SAMD.III, 60/ 6031.
BOA. AE.SAMD.III, 115/11320.
BOA. AE.SAMD.III, 199/19264.
BOA. AE.SAMD.III, 149/14591-1.
BOA. AE.SAMD.III, 74/7470-1.
BOA. AE.SAMD.III, 149/14597-1.
BOA. AE.SAMD.III, 148/14580-1.
BOA. AE.SAMD.III. 227/21894.
BOA. AE.SAMD.III. 151/14866-1.
BOA. AE. SAMD.III. 218/21066-1).
BOA. AE. SAMD. III.1/2-1.
BOA. AE. SAMD. III. 129/12672-1.
BOA. AE. SAMD. III.81/8150-1.
BOA. AE.SMST:II, 94/10183/1.
BOA. AE.SMST.II, 59/6119-1.
BOA. AE.SMST.II, 74/7844-1.
BOA. BEO, 869/65169.
BOA. BEO,1642/123147.

BOA. *BEO*, 3510/263226.
BOA. *BEO*, 3570/267713.
BOA. *C.DH*, 109/5439.
BOA. *C.DH*, 237/11816.
BOA. *C.MF*, 158/7874.
BOA. *C.ML*, 218/9005-1.
BOA. *C.SM*, 103/5199.
BOA. *C.SM*, 136/6849.
BOA. *D.BŞM.d*, 40894.
BOA. *D.BŞM.MHF*, 26/121.
BOA. *D.BŞM.MHF*, 13242.
BOA. *DH. MKT*, 1585 – 93.
BOA. *D.M.d*, 37315/6-14.
BOA. *D.M.d*, 37315/6.
BOA. *HAT*, 1548/20.
BOA. *HAT*, 1557/43.
BOA. *HAT*, 1564/12.
BOA. *HH.d*, 23154.
BOA. *İ.DH*, 736/60272.
BOA. *İE.ENB*, 6/634-1.
BOA. *İE.ENB*, 6/685-1.
BOA. *İ.EV*, 4/51-2.
BOA. *İ.ŞD*, 86 – 5092.
BOA. *İE.DH*, 23/2121.
BOA. *İE.DH*, 30/2666.

BOA. *İE. ML*, 117 – 11083.

BOA. *İE. ML*, 93/3.

BOA. *MAD.d*, 9938.

BOA. *MAD.d*, 21145.

BOA, *MAD.d*, 22249.

BOA. *TS.MA.d*, 209/1/2-4.

BOA. *TS.MA.d*, 2352/0590.

BOA.*TS.MA.d*. 2352/297.

BOA. *TS.MA.d*, 8608/1/1.

BOA. *TS.MA.d*, 9988.

BOA. *TSMA.e*, 576/7.

BOA. *TSMA.e*, 358/60.

BOA. *TSMA.e*, 0358.

BOA. *TSMA.e*, 33/72.

BOA. *TSMA.e*, 0801/17.

BOA. *TSMA.e*, 3333.

BOA. *TS.MA.e*, 129/16-1.

BOA. *TSMA.e*. 0659-30.

Canatar, M. (2022). Kethüda, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 332-334.

Cenez, D. S. (2017). *18. Yüzyılda bir devlet adamı: Çorlulu Ali Paşa (1706-1710)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.

Cezar, Y. (1966). *Osmanlı maliyesinde bunalım ve değişim dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a mali tarih)*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Defter-i Kütüphane-i Çorlulu Ali Paşa, (1303), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Demir, S. (2022). Bir Osmanlı paşasının gündelik hayatı: Silahdar İbrahim Paşa. *History Studies*, 15/2. 255-277.

- Demir, T. ve İnce, Z. (2018). Lâle devri'nin bitiminde batı Anadolu'ya bir bakış: Aydın muhassılı damat Abdullah paşa yönetiminde Manisa. *Tarih Okulu Dergisi*. 11/XXXIII. 397-426.
- Demirarslan, D. (2007). Osmanlı'da modernleşme/batılılaşma sürecinin iç mekân donanımına etkileri. *Erdem*, 15(45-46-47). 35-66.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Duby, G. ve Perrot, M. (2005). *Kadınların tarihi*. III. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erken, A. (2017). *XVIII. yüzyıl Osmanlı Şam valilerinin Emirü'l-Hacc olarak hizmetleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersöz, B. (2020). *III. Mustafa'nın Kızı Beyhan Sultan ve hayatı (1766-1824)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertuğrul, Ö. (1988). Acem Ali. *TDV Ansiklopedisi*. 1, 322.
- Erünsal, İ. E. (2015). *Osmanlılarda kütüphaneler ve kütüphanecilik (tarihi gelişimi ve organizasyonu)*, (2. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Eyice, S. (1989). Ali Paşa Hanı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, 433.
- Eyice, S. ve diğerleri. (1994). *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi*. 5. 465.
- Genç, M. (2003a), Mâlikâne, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 516-518.
- Genç, M. (2003b), Mehmet Genç ile Osmanlı'da devlet ve ekonomi üzerine, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 370.
- Genç, M. ve Özvar, E. (2006). *Osmanlı maliyesi: kurumlar ve bütçeler*. II, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Genç, N. (2020). Çorlulu Ali Paşa kütüphanesi. *Van İlahiyat Dergisi* 8/13. 78-128.
- Genç, V. (2016). Kanuni Sultan Süleyman'ın nikris hastalığına atfedilen farsça bir reçete. *Bellekten*. LXXX/287. 41-58.
- Goodwin, G. (2008). *Yeniçeriler*. (Çev: D. Türkömer). İstanbul: Doğan Egmat Yayınları.
- Güllüdağ, N. (2019). *Haremden valide sultan mektupları (17.-18.-19. Yüzyıl)*. İstanbul: Hiper Yayınları.

- İnciciyan, P. Ğ. (1976). *18. asırda İstanbul*. (Çev. H. D. Andreasyan). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- İpşirli, M. (1993). Cerde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7. 392-393.
- İpşirli, M. (1995). Enderun, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11. 185-187.
- İpşirli, M. (1996). Galata sarayı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 13. 322-323.
- İpşirli, M. (2007). Paşmaklık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34. 186-187.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı imparatorluğu tarihi*, 4. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Kantemir, D. (1980). *Osmanlı imparatorluğunun yükseliş ve çöküş tarihi*, 3, (Çev: Ö. Çobanoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karahasanoğlu, S. (2021). *Kadı ve günlüğü. Sadreddinzade Telhisi Mustafa Efendi günlüğü (1711-1735). Üstüne bir inceleme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kılıç, O. (1997). *18. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı-eyalet ve sancak tevcihati*. Elazığ: Şark Pazarlama.
- Kınaylı, H. (1966). Çorlulu Ali Paşa Camii, medresesi, kütüphanesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, 8. 4104-4108.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk giyim, kuşam ve süslenme sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Koçu, R. E. (1968). Emine sultan hamamı. *İstanbul Ansiklopedisi*, C.IX, 5072-5073.
- Koçu, R. E. (1983). Emine sultan meydan çeşmesi. *İstanbul Ansiklopedisi*, III. 1624.
- Koçu, R. E. (2004). *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Kodaman, (2007), Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve çöküş sebeplerine genel bakış, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2007, Sayı:16, 1-24.
- Köse, F. (2012). *İstanbul Halvetî tekkeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kubilay, A.Y. (1998). *XVIII. ve XIX. Yüzyıl İstanbul kütüphanelerinin mimarisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kut, G. ve Bayraktar, N. (2021). *Yazma eserlerde vakıf mühürleri*, (1. Baskı) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Küçük Türk-İslam ansiklopedisi*, 1974.

- Kütükoğlu, M. S. (1976-1977). 1869'da faal İstanbul medreseleri, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (7-8) 277-392.
- Kütükoğlu, M. S. (2000). *XX. Asra erişen İstanbul medreseleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmânî*, N. Akbayan, (Ed.) (Yaz. Akt: S. A. Kahraman), 1. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nahl*, 96.
- Naîma Mustafa Efendi. (1969). *Naîma tarihi*. (Çev. Zuhuri Danışman). 6. İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Osmanzâde Ahmed Tâib, vd. (2013). *Osmanlı sadrazamları Hadikatü'l Vüzerâ ve Zeylleri*. M. Arslan (Ed.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özcan, A. (1994). Edirne Vak'ası. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10, 445-446.
- Özcan, A. (2000). *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, A. (2008). Rikâbdar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, 111-112.
- Özcan, A. (2020). Mustafa II. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 275-280.
- Özcan, A. (1992). Baltacı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, s. 34-35.
- Özcan, N. ve Uzun, M. İ. (1993). Cenaze Salâsı. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7, 358-359.
- Özgüdenli, O. G. (2009). Sultan. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37, 496-497.
- Özgüleş, M. (2013). *Gülmuş Emetullah sultan'ın imar faaliyetleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özhasta, S. (2019). *Osmanlı mimarlığında bir bani: Çorlulu Ali Paşa ve eserleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkaya, Y. ve Akyıldız, A. (2020). Muhassıl, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 18-20. Ankara.
- Öztuna, Y. (1996). *Devletler ve hanedanlar. Türkiye (1074-1990)*, II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1971), Çukadar, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1, 385.

- Pakalın, M. Z. (1972), Rikâbdar, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3, 44.
- Pakalın, M. Z. (1983) Berberbaşı, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 206.
- Pakalın, M. Z. (1972) Rikâb-ı hümayun kaymakamı, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3, 45.
- Peirce, L. P. (2012). *Harem-i Hümayun*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Quartaert, D. (2002), *Osmanlı imparatorluğu 1700-1922* (çev. Ayşe Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ra'd*, 24.
- Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. (2013). *Târîh-i Râşid ve zeyli*. 1-2-3. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1993). Ceyb-i Hümayun, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, 465-467.
- Sakaoğlu, N. (2015a). *Bu mülkün sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2015b). *Bu mülkün kadın sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sander, O. (1987), *Anka'nın yükselişi ve düşüşü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sunay, S. (2017). “Sûr-ı Hümayun” defterine göre 19. yüzyıl saray düğünlerine dair bir değerlendirme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 327-342.
- Sunay, S. (2013). Tanzimat'ın ilk saray düğünü: Sultan II. Mahmud'un kızı Atiyye Sultan'ın Ahmed Fethi Paşa ile evlenmesi. *Bellekten*, 77(278), 119-150.
- Sunay, S. (2020). Bir sultan iki merasim: Saliha Sultan'ın doğumu ve düğünü. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 44, 139-182.
- Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa. (1966). *Nusretname*. İsmet Parmaksızoğlu. (Sad.). 2-4. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa. *Nusretname*. (haz. M. Topal). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018.
- Shaw, S. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları.
- Subhi Mehmed Efendi, (2007). *Subhi tarihi Sami ve Şakir tarihleri ile birlikte 1730-1744*. (Haz. Mesut Aydın). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Suver ve Diğeri, (2016). *Kitabelerin kitabı: Fatih*. İstanbul: Bayem Ajans Yayınları.
- Şehrî-zâde Mehmed Sa'îd. (tarihsiz). *Gül-i Zîbâ*, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2246/2. 118-119.
- Şemseddin Sâmi, (2011). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. (1976). *Mürî't TevariH*. 1-2-3. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Şener, İbrahim. (1995). Eşref-i Sâat. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11, 476-477.
- Tanışık, İ. H. (1943). *İstanbul çeşmeleri*. I. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Tanışık, İ. H. (1945). *İstanbul çeşmeleri*. II. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Tanışık, İ. H. (2023). *İstanbul camileri*. I. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tanman, B. (1990). *İstanbul tekkelerinin mimari ve süsleme özellikleri tipoloji denemeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanman, B. (1993). Çorlulu Ali Paşa külliyesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, 371-373.
- Taş, K. Z. (2013). *Osmanlı devletinde harem hayatı*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Telci, C. (2000). Aydın muhassılı Abdullah Paşa ve 1148 (1735) senesinde zabtedilen muhallefâtı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 15(1), 199-219.
- Telli, H. (2019). 18. yüzyılda Aydın muhassılı vezir Abdullah Paşa'nın resmi ve dini hizmetleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 759-776.
- TMSK/ 1573/2.
- Tuncer, Ş. (2020). Padişah kızlarının küçük yaşlarda yaptıkları şekli evlilikler: III. Ahmed'in kızı Fatma sultan örneği. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 67-108.
- Tuncer, Ş. (2023), *Sultan III. Ahmed*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Turan, Ş. (2009). Silahdâr. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37. 191.
- Uçar, Z. (2018). *İstanbul Çorlulu Ali Paşa külliyesi mezar taşları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı.
- Uluçay, M. Ç. (1992). *Harem*. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (2001). *Padişahların kadınları ve kızları*, (4.Basım) İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Uluçay, M. Ç. (2013). *Harem*, (5. Basım) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Uslu, H. B. (2017). *III. Ahmed devri teşrifâtı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.
- Uşşakizade es-Seyyid İbrahim Hasib Efendi. (2005). *Uşşakizade tarihi*, R. Gündoğdu (Ed.). 1-2. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995a). *Osmanlı tarihi*, IV/I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995b). *Osmanlı tarihi*, IV/II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003a). *Osmanlı tarihi*, V/II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003b). *Osmanlı tarihi*, III/I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vakfiye-i Çorlulu Ali Paşa*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Kasa No.188.
- Vakfiye-i İkinci Sultan Mustafa Kerimesi Emine Sultan*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. 1450. Kasa No. 96.
- Yaman, B. (2018). *Sarayın Terzileri: 16-18. Yüzyıl Osmanlı hassa kıyafet birimleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. yüzyılda Türkiye'de vakıf müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yörük, S. (2016). XVIII. yüzyıl Eyüp kazası hamamları ve hamam çalışanlarının demografik yapısı. *Bellekten*, 80(289). 823-856.
- ..... (1983), Ali Paşa, (Ed. R. Ekicigil). *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, 2. 665-668.
- Yüksel, H. (2012). Vakfiye. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42. 467-469.
- Zinkeisen, J. W. (2011). Osmanlı imparatorluğu tarihi, 5. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

http-1:

https://www.mimarizm.com/hobi/genco-erkal-ile-tarihi-ali-pasa-han_uzerine_124760 (Erişim Tarihi: 13.05.2022).

http-2:

<https://sehirplanlama.ibb.istanbul/halicport/> (Erişim Tarihi: 14.05.2022).

http-3:

<http://www.suvakfi.org.tr/cesme/ali-pasa-corlulu-cesmesi-h-1119-m-1707/1578/>
(Erişim Tarihi: 17.05.2022).

http-4:

<http://www.suvakfi.org.tr/cesme/ali-pasa-corlulu-cesmesi-h-1122-8211-h-1710/1571/>
(Erişim Tarihi: 17.05.2022).

http-5:

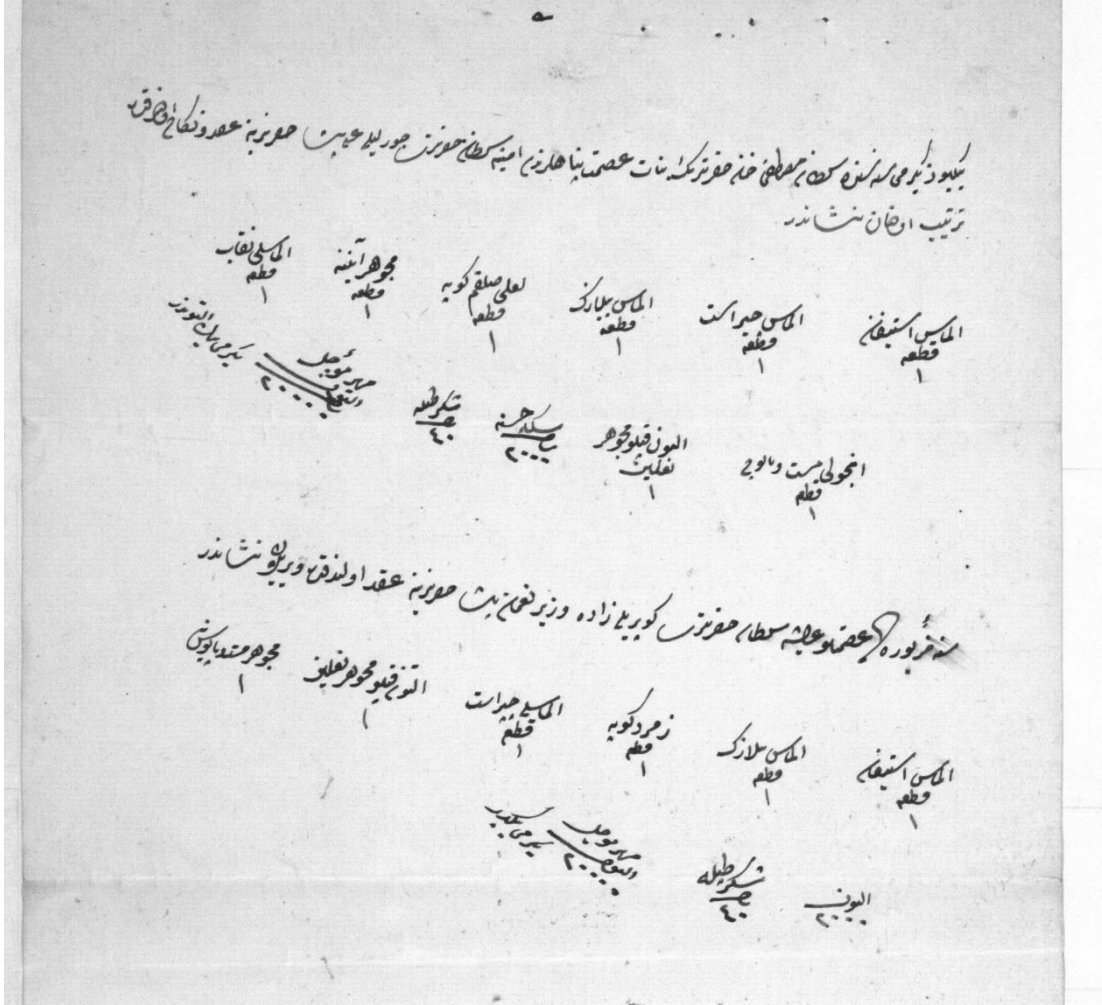
<https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/emine-sultan-cesmesi-suya-kavustu/3865>.
(Erişim Tarihi: 15.12.2023).

http-6:

<https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/emine-sultan-cesmesi-restore-edildi/4176>.
(Erişim Tarihi: 15.12.2023).

EKLER

Ek 1: Emine Sultan ve kardeşi Ayşe Sultan'ın Nişan Hediyeelerini Gösteren Belge
51

⁵¹ BOA. TSMA. E. 576/7.

Ek 2: Emine Sultan ve Ayşe Sultan'ın Çeyiz Masraflarını Gösteren Belge⁵²

چرخینکچن آشی غایشه و امینه سلطان
جهاز لرینک مصادرفی ایچون هر بره
بشرپان غروش اولوق اوزره بالکراون
پان غروش ارالسعادتم افغانسه
ایلیس ۲۷۲

⁵² BOA. TSMA.E. 0801/17

Ek 3: Emine Sultan ve Ayşe Sultan'ın Düğünlerini Anlatan Sûrnâmenin Transkripsiyonu⁵³

[1b] Bismillâhirrahmânirrahîm, zülf-1 siyeh-tâb-1 cemâl-i kadîm.

Hamd-i nâ-ma'dûd ve senâ-yî nâ-mahdûd ol Hâlık-1 ins ü cân içündür ki nev'-i benî-Âdemi gûnâ-gûn ni'met ile pîrâste ve niçe ihsân-1 celîle ile ârâste eyleyüp sâ'ir mahlûkât üzerine tafdîl eyledi. Ve salât ü selâm ol Gevher-i Yektâ'ya olsun ki melâz u melce'-i güneş-kârândır. Ve dahi âl u ashâbına ki her biri bedraka-i râh-1 Hüdâdır, rıdvânullâhi ta'âlâ 'aleyhim ecma'în. Ve peyrevî-i şer'-i şerîf-i Muhammedî pâdişâh-1 dîn ü İslâm es-sultân ibnü's-sultân Ahmed Hân-1 Sâlis Hazretleri ki sebebi nizâm-1 'âlemdir, hemîşe vücûd-1 bihbûdların Hak Celle ve 'Alâ Hazretleri kâffe-i enâm üzerinden zâ'il eylemeyüp, her hâlde mansûr u muzaffer eyleye âmîn, bi-hurmet-i Tâhâ ve Yâsîn.

[2a] Ba'dezîn, bu 'akd-i nikâhın kayd U tahrîrine bâ'iş devletlu dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe ağası efendimiz Süleymân Ağa hazretlerinin emri ile olmağın tastîr ü tenmîkine cür'et olundu.

Ammâ ba'dü, işbu bin yüz yigirmi sene-i mütemeyyine-i Muharremü'l-harâmın on sekizinci günü ki ittifâk düşenbe idi, merhum u mağfur, ğarîk-i 'amîk-i yem-i ğufrân, sultân ibnü's-sultân es-sultân Mustafâ Hân Hazretleri'nin tâcü'l-muhadderât-1 kerîme-i mükerrereleri Âmine Sultân, dâmet 'ismetuhâ, hibâle-i sâhib-i devlet ve sadr-1 sa'âdet 'Alî Paşa, yesserallâhu mâ yeşâ', hazretlerine ve Âyişe Sultân, Köprüli-zâde Nu'mân Paşa hazretlerine 'akd-i nikâh olunmak hıdmetiçün erkân-1 devlet-i dîvân-1 hümayûn-1 pâdişâhîye mahsûs olan hey'et-i ma'rûfe, şükûh u iclâl ile vezîr-i a'zam sarâyından süvâr olup, şeyh-i meşâyihu'l-islâm 'Abdullâh Efendi pîşrev ve Kapudân İbrâhîm Paşa vezîr-i müşîr tarafından lisân-1 Türki'de şağdıç ta'bîr olunan hıdmet ile ser-efrâz ve Nu'mân Paşa tarafından babalığı 'Alî Efendi 'akab-ğîr, sipâh ve silah-dâr ağaları ve defter-dâr efendi ve nişâncı efendi ve cemî'-i hâcegân-1 dîvân, ol rûz-1 firûzda sâ'at 'akrebi altıda iken sarây-1 sultânîye gelüp, sultân-1 [2b] müşârün-ileyhânın taraflarından devletlu dârü's-sa'âdetü'ş-şerîfe ağası Süleymân Ağa efendimiz hazretleri ve vezîr-i a'zam cânibinden Sağdıç Paşa vekâletiyle kethudâ beg ve re'îsü'l-küttâb efendiler şehâdetleriyle yigirmi bin altun mehr ve sadr-1 'âlî

⁵³ TSMK/ H 1573/2; Ayrıca Bkz. (Arslan, 2000, s. 553-565). Bahsi geçen sûrnâme, aharlı kâğıda iri nesih yazı ile yazılmıştır. Ancak yazan kişi belli değildir (Arslan, 1999, s. 68-69).

tarafından ağırlık olmak üzere Âmine Sultân hazretlerine bir elmâs istîfân ve bir elmâs çeprâst ve bir elmâs bilezik ve bir la'1 salkım küpe ve bir mücevher âyine ve bir elmâs nikâb ve bir çift incüli mest ve bir çift incüli pâpûş ve bir çift zerrîn kaplu mücevher na'leyn ve iki bin cedîd altun; ve Nu'mân Paşa tarafından 'Ali Efendi vekâletıyla ve şehâdetleriyle Âyişe Sultân hazretlerine dahi yigirmi bin altun mehr ve ağırlık olmak üzere bir elmâs istîfân ve bir elmâs çeprâst ve bir elmâs bilezik ve bir zümürüd küpe ve bir elmâslı nikâb ve bir çift zerrîn kaplu mücevher na'leyn ve bir çift incüli mest ve bir çift incüli pâpûş ve iki bin cedîd altun virilüp, 'uzamâ-yı devlet müsâfir odasında ve sâ'ir erbâb-ı haşmet dîvân-hâne-i 'atîk ve cedîdde kahve ve şerbet ve buhûr ile ikrâm olunup ve vezîr-i a'zam hazretlerinden kırk tabla ve Nu'mân Paşa tarafından on tabla [3a] şeker, cümlesinin üzerleri boyamalar ile örtülüp ve vâcibü'r-re'âyâ ağaları bi-ecma'ihim beyâz sâdeler giyüp, tablalar ile gelüp ve iki sultân-ı müşârün-ileyhânın nikâhın şeyhu'l-islâm efendi 'akd idüp ve du'âyı Ayaşofya-i Kebîr vâ'izi İspirî dâmâdı Mustafâ Efendi idüp, şeyhu'l-islâm efendiye sultânlar tarafından ferrâceye kaplu semmûr kürk; ve Kapudân Paşa'ya serâser semmûr kürk; ve vezîr kethudâsına ferrâceye kaplu semmûr kürk; ve vâ'iz efendiye kâkum kürk ve vezîr-i a'zam tarafından ve Nu'mân Paşa tarafından devletlu dârü's-sa'âdetü'ş-şerîfe ağası efendimize iki semmûr kürk; ve iki şâhid muşâhib ağalara ikişer çuka ve ikişer kumâş virilüp ve sultân-ı muhteremânın 'akd-i nikâhı müjdesiyle sâhib-i devlet hazretlerine 'inâyetlu ağa efendimizin kahvecibaşısı gidüp bir hıl'at ve bir kîse akçe ihsân buyurulup, ba'dehû Âmine Sultân hazretlerinin cihâzı katarlara ve kapaklı 'arabalara tahmil olunup, pîş-âhenk olan katâra bir top dîbâ ve sâ'ir katârların dahi üzerlerine birer top kumâş âvîze olunup, cümle erbâb-ı dîvân süvâr olup, ba'dehû şeyhu'l-islâm ve Kapudân Paşa ve sadr-ı a'zam kethudâsı müsâfir odasından çıkup orta kapu önünde süvâr olup, [3b] sultân-ı müşârün-ileyhânın cihâzı önünde râhile ile Kelâm-ı Kadîm ve iki gümüş kafes ve iki fenâr ve bir iskemle ve birkaç kutılar olup, râhile ile Kelâm-ı 'İzzet'i ağababası ve kafesleri sarây-ı 'atîk teber-dârlarının bıçaklı eskileri ve fenâr ve iskemleyi yine teber-dârların yeni saraylıları yollarınca götürüp, kapıyı taşra çıkup, yeniçeri ağası ilerü, ba'dehû sipâh ve silah-dâr ocağı ve müteferrika ve kapucibaşı ağalar ve sâ'ir erbâb-ı dîvân, ba'dehû çavûşân ve sadr-ı a'zam kethudâsı, sâhib-i devletin kendi tertîb-i güzîdesiyle cihâzın önince, yemîninde şeyhu'l-islâm efendi ve yesârında sağdıç Kapudân Paşa ve mehter-hâneler çalınup şadr-ı 'âlî hazretlerinin sarâyına 'âzim ve sonra içerüden bir tel boyama örtülü bir yüz yasadığı çıkup anın ile sarây-ı 'atîk teber-dârları kethudâsı cihâzın kudûmi müjdesiyle sâhib-i devlet

hazretlerine irsâl olunup, ana dahi bir hıl'at ve bir kîse akçe ihsân buyurulup şevketlu, kerâmetlu hünkârımız alayı ve cihâzı alay köşkünden seyr idüp, cihâz ile kırk nefer harem-i hümâyûn ağalarına ve râhile ile Kelâm-ı 'İzzet'i götüren ağababasına ve kafesleri ve fenârları ve iskemleyi götüren beş nefer sarây-ı 'atık teber-dârları eskilerine [4a] ve sultân-ı müşârün-ileyhânın teber-dârları kethudâsına ve bölükbaşı ve odabaşı ve başeskisine paşa tarafından hıl'atlar ilbâs olunup ve başağasına dahi semmûr kürk ilbâs olundu.

Mâh-ı mezbûrun yigirmi birinci günü yevm-i pencşenbedir, sâ'at ikide devletlu vâlîde sultân efendimiz şevketlu, 'azametlu pâdişâhımızın duhter-i mükerremelerin alup, Kozbekçiler kurbında vâki' bâb-ı sultânîden iki 'arabaya râkibe ve peylerince baltacılar ile sâhib-i devletin sarâyına müteveccih ve vükelâ-yı devlet ferrâce ve dîvân rahtı ile sipâh ve silah-dâr ve yeniçeri ocağı ve şeyhu'l-islâm efendi ve şadreyn efendiler ve nakîbü'l-eşrâf efendi ve şağdıç Kapudân Paşa ve defter-dâr efendi ve nişâncı ve cemî'-i hâcegân yevm-i mezbûrda sarây-ı 'âmireye gelüp, şeyhu'l-islâm efendi ve Kapudân Paşa ve şadreyn efendiler ve nakîbü'l-eşrâf müsâfir odasında ve sâ'ir erbâb-ı haşmet dîvân-hâne-i 'atık ve cedîdde olup, kahve ve şerbet ve buhûr virilüp, bir mikdâr mekşden şonra cümlesi orta kapu önünde süvâr ve hâzır u âmâde olup, sâ'at üç buçukda sa'âdetlu Âmine Sultân hazretleri 'arabaya râkibe ve kendüleriyle ma'an sa'âdetlu Hadîce Sultân hazretleri ve Kaya Sultân kerîmesi Hanım Sultân [4b] ve Fâtıma Sultân kerîmesi Safiyye Hanım ve on dört 'araba dahi harem-i hümâyundan râkibe ve ibtidâ Âmine Sultân, ba'dehû Hadîce Sultân hazretlerinin 'arabası olup, sultân-ı müşârün-ileyhânın 'arabaları üzerlerine dîbâ ve kumâşlar ve sâ'ir 'arabaların dahi üzerlerine kumâşlar âvîze olup ve alayda cümleden ilerü yeniçeri ocağı ve sipâh ve silah-dâr ocakları ve çavûşân ve müteferrika ve kapucıbaşı ağalar ve hâcegân-ı dîvân ve nakîbü'l-eşrâf efendi ile yeniçeri ağası ve şadreyn efendiler ve şeyhü'l-islâm efendi ile Kapudân Paşa, devletlu vâlîde sultân efendimizin kethudâları ile mîrâhûr-ı şânî ve meymene vü meysere dergâh-ı 'âlî kapucuları ve ba'dehû sarây-ı 'atık teber-dârları ve nahlın önince teber-dârlar kethudâsı yemîninde ve yazıcı efendi yesârında ve sultân-ı müşârün-ileyhânın 'arabaları önince sarây-ı cedîd başkapu gulâmı ve 'arabaların peylerince ağalar ve baltacılar olup, "Zihî tertîb-i şâhâne, zihî hayl-i mülûkâne" maşdûkasınca orta kapuyı çıkınca mehter-hâneler âğâz eyleyüp ve sultân-ı müşârün-ileyhânın kudümü müjdesiyle sadr-ı a'zam hazretlerine irsâl olunup, hıl'at ve ihsân buyurulup, alay tertîb olunup, [5a] bâb-ı hümâyûndan, Cebe-hâne önünden, Sovuk Çeşme'den sadr-ı 'âlî hazretlerinin sarâyına varılıp, ol mahalden

Hadice Sultân hazretleri müfârekat idüp kendi sarâylarına ‘âzime oldılar. Ve şevketlu pâdişâhımız alaydan mukaddemce Demir Kapu’dan çıkup, sâhib-i devletin sarâyına teşrîf idüp, alayı ol mevzi’den temâşâ buyurdılar. Ve Hâsbâğçe halvet olup, sa‘âdetlu başkadın ve devletlu dârü’s-sa‘âdetü’ş-şerîfe ağası efendimiz hazretleri ve sâ’ir harem-i hümayûn dahi alay köşkünden seyr idüp, ba‘dehû ağa efendimiz sâhib-i devletin sarâylarına teşrîf buyurdılar. Ve sultân-ı müşârün-ileyhâ ile giden ‘arabanın cümle ‘arabacılarına paşa tarafından hıl‘atlar ilbâs olundu. Mehâbetlu hünkârımız ahşâm namâzından sonra Sarây-ı ‘Âmire’ye teşrîf idüp, devletlu vâlîde sultân efendimiz ve ‘inâyetlu ağa efendimiz ol gice sultân-ı müşârün-ileyhânın mihmânları olup, ahşâm ta‘âmin ‘inâyetlu sâhib-i devlet hazretleri, fazîletlu şeyhü’l-islâm efendi ve devletlu ağa efendimiz ve sa‘âdetlu Kapudân Paşa ma‘an ta‘âmlanup, yatsu namâzın edâdan sonra devletlu vâlîde sultân efendimiz tarafından **[5b]** ikinci ağa olup hâlâ oda lalası olan Beşîr Ağa’ya haclet-hâneye teşrîfleri için da‘vete geldükde bir koltuğuna valide sultân başağası ve birine mezkûr oda lalası girüp ve önlerince iki ortanca ağa el fenârları ile dârü’s-sa‘âdetü’ş-şerîfe ağası efendimiz önlerince mâ-beyn kapusına geldükde, şeyhü’l-islâm efendi ve Kapudân Paşa ve ağa efendimiz ve sâhib-i devletin pederleri ve kethüdaları ve sadreyn efendiler ve şeyhü’l-islâm efendi du‘â idüp, selâmlayup, girü döndüklerinde ağa efendimiz önince ikisi yalnız Harem-i Şerîf’e revâne ve der-‘akab ağa efendimiz taşra gelüp, kendüleri müsâfireten sakin oldukları odada şeyhü’l-islâm efendiye ve sadreyne kahve ve şerbetler ve boyamalar virilüp, herkes hânelerine revâneler olmuşlardır.

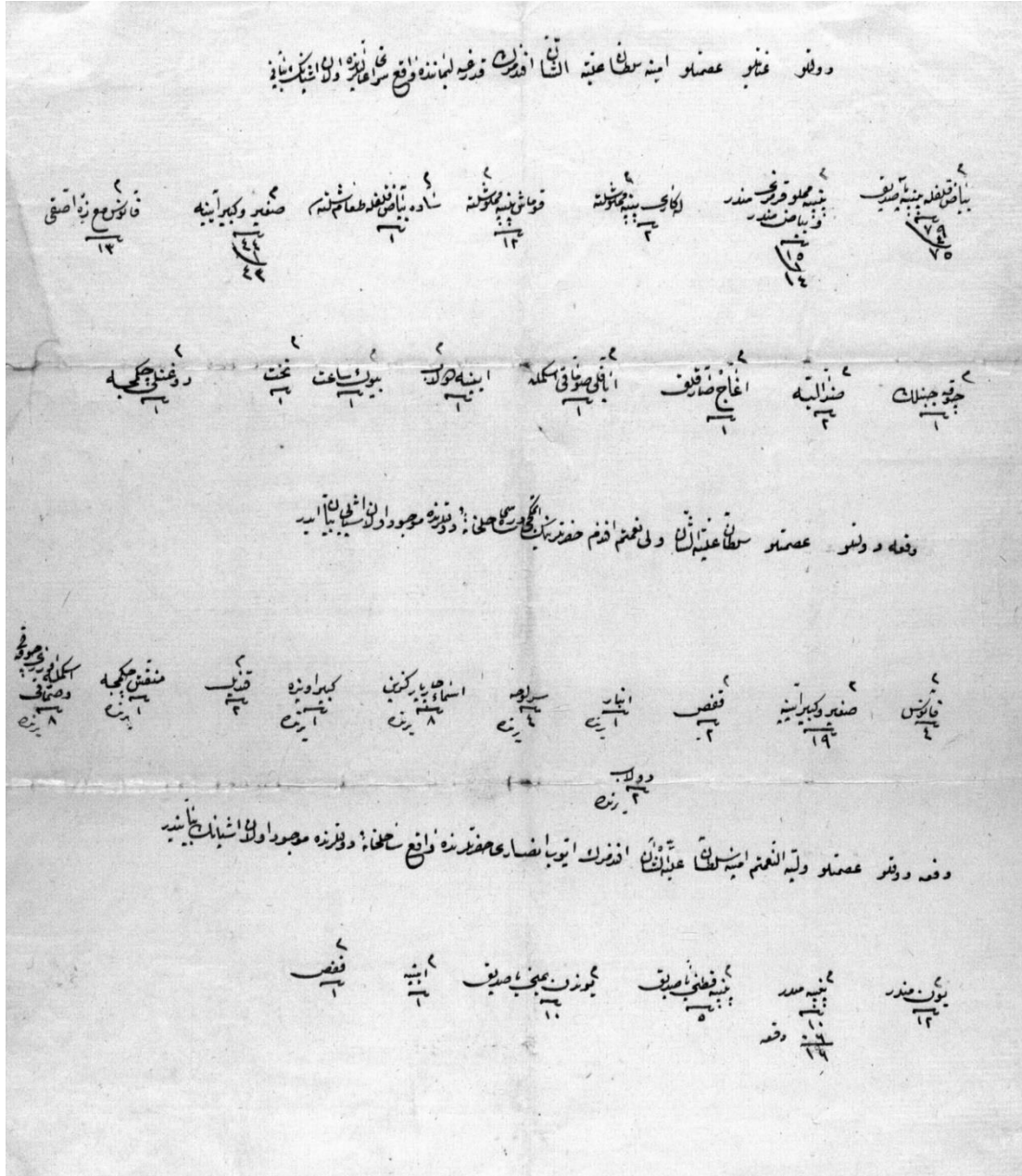
Mâh-ı mezbûrun yigirmi ikinci günü ki cum‘adır, şevketlu efendimiz sâ‘at on ikide sâhib-i devletin sarâyına teşrîf idüp, sultân-ı müşârün-ileyhânın yanlarına varup, ba‘dehû taşra çıkup, alay ile Ayaşofya-i Kebîr câmi‘-i şerîfine gelüp, şalât-ı cum‘ayı **[6a]** edâdan sonra yine paşa sarâyına teşrîf buyurdılar. Ve sadr-ı a‘zam hazretleri şevketlu efendimize incü kesmeli donanması mükemmel bir at ve yine donanmış bir Mısır kısrağı ve bir kıt‘a elmâslı ve la‘lli cevâhir kuşak ve bin ‘aded sikke-i hasene ve beş ‘aded dîbâ boğçe ve bir elmâs istîfân ve Hocasâde hattı ile bir Kelâm-ı ‘İzzet; ve vâlîde sultân efendimiz hazretlerine şâla kaplı bir semmûr kürk ve dîbâyâ kaplı bir kâkum kürk ve bir kıt‘a zümürürlü ve la‘lli ve elmâslı kebîr kuşak ve bir takım zümürürlü düğme ve beş ‘aded emti‘a-i mütenevvi‘a ve dört boğçe; ve ikinci kadın ve üçüncü ve dördüncü kadın hazerâtına dahi dörder boğçe; ve devletlu dârü’s-sa‘âde efendimize bir kıt‘a cevâhir kuşak ve bir donanmış at; ve sa‘âdetlu hazîne-dâr ağaya dahi bir donanmış at ve dört boğçe; ve müşâhib ağalara birer boğçe; ve Sultân ağalarına

boğçeler; ve oda lalasına ve başkapu ğulâmına birer boğçe; ve Sultân Selîm Efendimiz'e boğçe; tev'em sultânlara boğçe; ve şevketlu efendimizin ve devletlu vâlide sultân efendimizin hazîne-dâr ustalarına birer boğçe [6b] ve üçer yüz ellişer ğuruş; ve câme-şûy usta ve etbâ'ına boğçe ve ihsân; ve cihâz ile giden yigirmi bir nefer ustaya boğçeler ve beş yüz ğuruş; ve altmış dört nefer ustaya bin ğuruş; ve devletlu vâlide sultân efendimizün on beş nefer ustalarına üç yüz ğuruş; ve altmış nefer harem-i hümâyûn ağalarına bin ğuruş; ve sarây-ı 'atîk teber-dârlarına beş yüz ğuruş; ve külle şûfi kapucularına altmış ğuruş; orta kapuluya yigirmi beş ğuruş; ve taşra kapuluya ve sarây-ı 'atîk kapucularına yigirmişer ğuruş; ve mîrâhûr-ı sâni-i şehriyârîye semmûr kürk ve iki yüz elli ğuruş ihsân; ve Kaya Sultân kerîmesi hanıma ve Şafîyye Hanım'a ve Rukiyye Hanım'a ve sâbıkâ odalığ-ı şehriyârî Âyişe Kadın'a ve vâlide kethüdasının ehline ikişer boğçe; ve teber-dârlar kethudâsına ve yazıcı efendiye bir kürk; ve devletlu ağa efendimizin kahvecibaşısına ve devletlu efendimizin ve hazîne-dâr ağanın kahvecibaşlarına birer boğçe virilüp ve şevketlu, kerâmetlu efendimiz şadr-ı a'zam hazretlerinin tevâbi'âtına hıl'atlar ilbâs olunup ve pehlevânâna güreş [7a] itdirilüp ahşâma deĝin anda ikâmet ve namâzdan evvelce sarây-ı 'âmireye teşrîf buyurup ve ol gice dahi devletlu vâlide sultân efendimiz ve ağa efendimiz yine sultân-ı müşârün-ileyhânın yanlarında eğlenip kaldı.

Mâh-ı mezbûrun yigirmi üçüncü günü cum'airtesidir, hâsbâğçe halvet olup, devletlu vâlide sultân efendimiz salât-ı zuhra karîb 'arabaya râkibe ve sâhib-i devlet hazretlerine ferrâceye kaplu semmûr kürk ilbâs ve miyâmna mücevher hançer ile ikrâm idüp, ba'dehû müşârün-ileyhâ efendimizin 'arabaları peylerince taşra kapuya deĝin gelüp selâmladıktan sonra saraylarına i'âde ve müşârün-ileyhâ efendimiz Sovuk Çeşme kapusından hâsbâğçeye sa'âdetle duhûl buyurdılar.

Temmetü'l-hurûf bi-'avni'l-Meliki'r-Ra'ûf.

Ek 4: Emine Sultan'ın Müfredat Defteri⁵⁴

⁵⁴ BOA. TS.MA.d. 8608/1.

14

وفات امینه سلطان ۱۸۲۰

بوم فروردین مرحوم جنّت مکان خدیو شهبان سلطان مرطبی خان علیه الرحمۃ والعتق حضرت نیک
کریه عصمت پناه هدی امینه سلطان بر قاجار سنه دن برو عتت فرزند تقریردن برینشاه عالی
و قتلوی ضعف و هزال اولوب بامرہ تعالی تکمیل انفاس معدوده ایله و دراع مختلفہ جهان
و عزم بخت جاودا اینکله مقنن او ذره ایا صوفیہ و سلطانہ احمد سلیمانہ و سلطانہ محمد سعید
صلو و بطل ایچون باخر علی نینہ اونوب صدوق جنازه و ذنی ایچون داقنوس صدر عالی حضرت
دستار عادی و فراجه تور کندک و کندک و فزدار اقری و درک اقری و دفتر امینی و جانا ای
اغای و ترغی اوله دنانی و ترغای روزرق دستار و فراجه تور کور کور اولایم
حضرت نیک سارخانہ لر نینہ ترغی و امنه صوفای مشار ایہانک کج قیوم فرزند واقع سرب
عقبر شیخ الاوم اقری حضرتی ترغی و قدری خطی به بعد بعضی ائمنه و نینم سار قیوم
و نینچی نینہ احمد پاشا و درگاه عالی یکیم بری اغای نینہ کیم جسده پاشا حضرتی و صدریہ و نینہ
فاضلی اقری حضرتی و سیاه و کمدار اغاری و جبده جریز و طوبی بانی و عبود جریز اغای و نینہ
اقری ایچو دستار و ارکانه کور کیم بری حضرت اوله بعد صوغ الظہر لو نینم خیر و نینہ امام و نابوق
سار تودار البارہ اغای بوعصہ تبردار ایله حرم قیوم سزہ طرش جیفار کور داقنوس صدر عالی حضرت
و سار خشار ایہم تنقیال و برکوش ابروجی صحبہ سربین مصلی مقاصدہ بر حیل کیم وضع و صدر روم اقری
حضرت شیخ الاوم اقری طرفین نیامہ امامت و بعد انقراع سرای فروردین و نینہ
جامعہ متوفاه مشار ایہانک جنونہ نینہ و اعداد ایزکلی حفظ
رضی نام اوله مشار ایہم جامعہ نینہ صفا سزہ قوشی اغای و نینہ
شیخ انقزار اقری نینہ و دعا ابروجی

⁵⁵ BOA. D.M.d. 37315/6.

Ek 6: Emine Sultan'ın Vefatı ve Cenaze Törenini Gösteren Belgenin Transkripsiyonu⁵⁶

Vefât-ı Emine Sultan fi 28 Ş sene [1]152

Yevm-i mezbûrda merhûm cennet mekân halled âşiyân Sultan Mustafa Han -aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufran- hazretlerinin kerîme-i ismet penâhları Emine Sultan birkaç seneden beri illet-i müzmine-i nikrisden perişan hâl ve mübtelâ-yı za'f ve hüzal olup bi-emrihî te'âlâ tekmîl-i enfâs-ı ma'dûde ile vedâ'-ı mihnetkede-i cihan ve azm-i bihişt-i cavidan etmekle mu'tâd üzere Ayasofya ve Sultan Ahmed ve Süleymaniye ve Sultan Mehmed Han câmi'lerinde salâ verilmek için bâ-fermân-ı âlî tenbîh olunup salât-ı cenaze ve defni için refetli sadr-ı âlî hazretleri destar-ı âdi ve ferace samur kürk ve kezâlik defterdar efendi ve reis efendi ve defter emini ve (yırtık) Ağa Ağa ve tezkire-i evvel ve sâni ve Teşrifâtî rûz merre destar ve ferace samur kürkleri evvelâ Şeyhülislâm hazretlerinin saadethânelerine teşrîf ve andan müteveffâ-yı müşârun-ileyhânın Yenikapı kurbünde vâki' sarayında akablerince Şeyhülislam efendi hazretleri teşrîf ve mukaddemce fermân buyurulduğu üzere vezîr-i mükerrerrem saadetli kapudan [paşa] ve nişancı Vezir Ahmed Paşa ve Dergah-ı âli yeniçerileri ağası Vezîr Seyyid Hasan Paşa hazerâtı ve sadreyn ve İstanbul Kadısı efendi hazretleri ve sipah ve silahdar ağaları ve cebecibaşı ve topçubaşı ve arabacıbaşı ağa ve mutfak emini efendi bilcümle destar ve erkân kürkleriyle hâzır olup ba'de salâti'z-zuhr levâzım-ı techîz ve tekfîn itmâm ve tabut-ı şeriflerin saadetli darüssaade ağası bazı teberdarân ile Harem kapısından taşra çıkarırken refetli sadr-ı âlî hazretleri ve sâir müşârun-ileyhim istikbâl ve berduş edip sahan-ı sarayda musallâ makâmında bir rahle-i kebîr vaz' ve Sadr-ı Rum efendi hazretleri Şeyhülislam efendi tarafından niyabeten imâmet ve ba'de'l-fera' saray-ı mezbûr kurbünde vâki' (yırtık) Camiinde müteveffât-ı müşârun-ileyhimâ hâl-i hayâtında tehiyye ve idâd ettikleri hutbe-i (yırtık) defni tamam olunca müşârun-ileyhim câmi-i şerîf sofasında ferş olunan mahalde (yırtık) Şeyhi Enfizade efendi telkîn ve du'â edip (yırtık) olan

---

⁵⁶ BOA. D.M.d. 37315/6.

بوقفاً وصحت نصابك ما دى اولديغى اوزرة تريب
اوقاف و بزل انفاق ما عندكم ينفذ وما عند الله
بى نظم كريمه موافق اولمغين ابراسنه مباركت ايله

صح عدى مامنه وحكم مردم ما كونه من الوصف وسر اظه
واحسن وصواله عالمي ما كلف الواقع في مسائل الادوا
من الائمة الاسراف ونا العصر احمدى شرح محمد
المصنف اوقاف احرار من الرهن عولها

الحمد لله الذى وقف دون موافق
جبروته الافهام والعقول وحارده
مشاهد كنه ذاته افكار والاجله الفحول
ووفق من اراد مخلوقته بسلك سبيل
الاحسان والانعام والصلوة والسلام

Ek 8: Emine Sultan Vakfiyesinin Transkripsiyonu ⁵⁸

[1]Bu kitab-ı sıhhat nisâbın hâvî olduğu üzere tertib-i evkaf ve bezl-i infak “Mâ indeküm yenfedü vemâ indallâhi bâkin” nazm-ı kerimine muvafık olmağın icrasına mübâderet eyle

HÜVE

Sahha indî mâ fihi ve hikmet melzum mâ tahtevîhi mine'l-vakfi ve şerâitihî ve'l-habs ve zevâbitihî âlimen bi'l-hilâf el-vâki' fi mesâili'l-evkâf mine'l-eimmeti'l-eşrâf ve ene'l-fakîr Ahmed b. Şeyh Mehmed El-Müfettiş bi-evkâfi'l-Harameyni's-şerîfeyn - gufira lehümâ-

Mühür

Elhamdü lillâhillezî vakafe düne mevâkîf ceberûtehü'l-efhâm ve'l-ukûl. Ve hâra fî müşâhedet künhi zâtihî efkâri'l-ecilleti'l-fuhûl. Ve vifka men erâde mahlukâtihî bi-sülûk-i sebîli'l-ihsân ve'l-in'âm. Vessalâtü vesselâmü [2]vesselâmü alâ seyyidi'l-enbiyâi'l-a'lâm ve alâ âlihî berarati'l-kirâm. Ve ashâbihî'l-hayrete'l-izâm. Mâ tebessemet ed-defâtir bi-bükâi'l-aklâm ve istahkemet el-evkâf bi-kazâi'l-hukkâm. Emmâ ba'd işbu kitab-ı anberîn nikâb sıhhat nisâbın tahrîr ve inşasına bâ'is ve bâdî oldur ki.

Hâlâ hacle nişîn-i serâ perde-i ismet ve mesned-i ârâ-yı erîke-i iffet umdetü'l-muhadderât, tâcü'l-mestûrât aliyyetü'z-zât safiyyetü's-sıfât, zâtî'l-u'lâ ve's-sa'âdât, sâhibetü'l-hayrât [3]el-ihsân saadetli Emine Sultan ibnete el-merhûm el-mağfûr Ed-dârici'l-medâric-i Rahmeti Rabbihi'l-Gafûr Sultan Mustafa Han hazretlerinin Başağaları ve taraf-ı aliyyelerinden vekîl-i şer'îleri olan umdetü'l-havâss ve'l-mukarrebîn mu'temidü'l-mülûk ve's-salâtîn Elhâc Abdullah Ağa ibn-i Abdülmuin meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde Sultan-ı müşârun-ileyhâ hazretlerinin zikri âtî vakıflarına li-ecli't-tescîl ve'l-itmâm emri't-tekmîl mütevellî nasb ve tayin olunan kethüdâları fahrü'l-[4]emsâl Elhâc Hüseyin Ağa ibn-i Mahmud mahzarında ikrâr-ı sahih-i şer'î ve itraf-ı sarîh-i mer'î edip sultan-ı müşârun-ileyhâ hazretlerinin hâlâ silk-i mülk-i sahihlerinde münselike olup Hazret-i Ebâ Eyyüb Ensârî aleyhi rahmeti'l-Bârî'de sâhil-i bahrde vâki' bir taraftan Dürrî Efendi Vakfi'ndan olan on bir bâb müteehhilîn odaları bir taraftan ba'zan Debbâğhâne ve bazan sultan-ı müşârun-ileyhânın mülkü hamam ve bir taraftan tarik-i âm ve bir taraftan sâhil-i bahr ile

⁵⁸ VGMA, 1450. Kasa No. 96

mahdûd hâriciyyesi iki sofalı [5]ve kubbe tavanlı ve şadırvanlı köşk ve fevkânî bir oda ve ittisâlinde bir sağîr oda ve kenif ve yine ittisâlinde bahçe ve havuz ve kenif ve deryaya varınca kebîr çayır ve dahiliyede üç sofalı ve şadırvanlı ve selsebilli oda ve ittisâlinde kış odası ve sofa ve camlı oda ve iki kurnalı hamam ma'a camekan ve kebîr koğuş ve muttasılinda camlı oda ve tahtânî dört aded horende odası ve horende hamamı ve külhan odası ve beş aded çeşme ve kebîr mutfak ve çamaşırhane ve mutfak kurbünde beş bâb horende odaları [6]odaları ve dehliz ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bahçe ve fevkânî Hazine Odası ve kafesli oda ve muttasılinda altı bâb horende odaları ve sağîr kiler ve kebîr dehliz ve abdesthâne ve iki kenif ve bir kafesli çamaşır odası ve dâhiliyye-i mezbure ittisâlinde Başağa odası ve fevkinde bir bâb oda ve ağalar için mescid ittihâz olunan oda ve sofa ve abdesthane ve kenif ve dört bâb ağalar odası ve iki kenif ve harem kapısı önünde kebîr su hazinesi ve kebîr musluk ve dört bâb teberdârlar odası ve dehliz ve kenif [7]ve musluk ve bir kapıcı odası ve kebîr mutfak ve kiler ve Hoşabcı odası ve musluk ve su hazinesi ve bir yedekçi odası ve bir araba beygirleri ahır ve arabalar hıfz olunan ahır ve samanlık ve bir bahçivan odası ve iki yalı bekçi odası ve sofa ve mutfak ve kenif ve odunluk ve bi'r-i mâ ve ağalar beygirleri samanlığı ve Odun İskelesi tarafında beş bab oda ve sekiz kayık alır kayikhane ve fevkinde iki oda ve iki bâb kethüdâ odası ve sofa ve kenif ve mülteffetü'l-eşcâr kebîr bostan ve bahçe ve bir bostan kuyusu ve dört masura mâ-i lezizi müşt Emil olan yalı tabir olunur [8]olunur mülk menzillerini ve yalî-i mezkur ittisâlinde olup camekanın Ferah Kethüda Vakfî'na senede altı yüz akçe mukâta'ası olan üç halvetli orta sofalı tahdîd ve tavsîfden müstağni mülk hamamlarını ve mahmiye-i İstanbul'da Aksaray kurbünde Abdullağa Mahallesi'nde vâki' bir taraftan ba'zan Hazineedar Mustafa Ağa ve ba'zen Elhac Ömer Ağa ve ba'zan Mehmed nâm kimesneler tasarruflarında olan vakıf menâzil ve bir taraftan ba'zan tarik-i âm ve ba'zan mescid-i şerîf ve iki taraftan tarik-i âm ile mahdûd sed üzerinde üç bâb [9]oda ve bir sofa ve bir bağban odası ve zîr ü zemin mahzen ve iki havuz ve bir mikdar mâ-i câriyi müşt Emil mülteffetü'l-eşcâr kebîr mülk bahçelerini ve yine mahmiye-i İstanbul'da İskenderağa Mahallesi'nde kâin bir taraftan Sultan-ı müşârun-ileyhâ hazretleri Sarayı ve bir taraftan Ümmühani Hatun menzili ve bir taraftan ba'zan Ömer Efendi zevcesi menzili ve ba'zan Veli Bey menzili ve bir taraftan tarik-i âm ile mahdûd malumü'l-müştemilât mülk menzillerini ve yine mahalle-i mezburede vâki' iki taraftan Ümmühani Hatun menzili ve bir taraftan Kapıcı Abdullah menzili [10]menzili ve bir taraftan tarik-i âm ile mahdûd fevkânî iki oda ve kenif ve dehliz ve bir mikdar bahçeyi

müştemil mülk menziline hasbeten lillâhi'l-aliyyi'l-a'lâ ve taleben li-merzâtihi te'âlâ vakf-1 sahih-i müebbed ve habs-i sarih-i muhalled ile vakf ve habs edip şöyle şart ve tayin eylediler ki;

Zikr olunan yalı ve bostan ve menzillere Sultan-1 müşârun-ileyhâ hazretleri hayatda oldukça diledikleri gibi mutasarrıfe olup hâsıl olan rib' ve nemasından saray-1 âlileri kurbünde vâki' Mimar Acem Alisi binâ eylediği câmi'-i şerîfde vaz' eyledikleri kürsüde [11]va'z etmek üzere vâ'iz tayin eyledikleri Şeyh Yusuf Efendi ibn-i Resul her Cuma günü ba'de edâi's-salât müstemi'îne va'z edip yevmî on akçe vazifeye mutasarrıf ola ve câmi'-i mezkurda vakt-i subhda on beş nefer ehl-i Kurân cüzhân olup beher yevm on beş cüz-i şerîf tilavet edip iki günde bir hatm-i şerîf etmek üzere her biri yevmî ikişer akçe vazifeye mutasarrıf olalar ve bir kimesne dahi yevmî bir akçe vazife ile noktacı ve bir kimesne dahi yevmî bir akçe ile nâzır-1 cüzhân ve hâfız-1 eczâ ola ve bir kimesne dahi câmi'-i mezkur şadırvanında yevmî [12]bir akçe vazife ile ferrâş ola. Çeşme ve musluklarda hâfız-1 maşraba olan kimesne dahi yevmî bir akçe vazifeye mutasarrıf ola ve su yolcu olan kimesneye dahi yevmî iki akçe vazife verile ve türbe ve şadırvan arsası için yevmî bir buçuk akçe mukâta'a verile ve dahi şöyle şart ve tayin eylediler ki Dârüssaadeti's-şerife ağaları kemal-i keremlerinden vakf-1 mezbûre nezâret buyurup yevmî altı akçeye mutasarrıf olalar ve hizmetinde mukaddem bir kimesne kâtib olup yevmî beş akçe vazifeye mutasarrıf ola ve bir kimesne yevmî üç akçe vazife ile câbî ola ve kürsü şeyhi huddâmı [13]dahi bir akçe vazifeye mutasarrıf olup şeyh-i mezburun seccadesini hıfz eyleye ve dahi şöyle şart eylediler ki tevliyet-i vakf-1 mezbur hayatda oldukça yevmî sekiz akçe vazife ile kethüdâları mumâ-ileyh Elhâc Hüseyin Ağa'ya meşruta olup ba'dehû yerine her kim kethüdâ olursa vazife-i merkûme ile müteveli olup kendilerinin ve kethüdâlarının vefatından sonra umûr-1 tevliyet-i merkûme nâzır-1 müşârun-ileyh hazretleri âlilerine menût olup bir mu'temedün aleyh kimesneyi müteveli nasb ve tayin buyuralar ve sultan-1 müşârun-ileyhâ dâr-1 [14]bekâyâ intikallerinden sonra zikr olunan yalı ve menziller müteveli-i vakf marifetiyle icâreteyn ile ve bostan-1 mezkur icâre-i vâhide ile icâr olunup hâsıl olan mu'accele ve müeccelâtdan vezâyif-i merkûme mâh be-mâh ashâbına verilip fazla kalanı ile münasib akâr iştirâ olunu vakf-1 mezbûre zam ve ilhak oluna ve vakf-1 mezbûrun tebdil ve tağyiri merreten ba'de uhrâ yedlerinde olup murûr-1 eyyâm ve kürûr-1 şuhûr a'vâm ile vakf-1 mezbûre fütur ve galatına kusûr târî olursa mutlaka Medine-i Münevvere -alâ münevverihâ [15]efdahü't-tahiyye- fukarasına meşrûta ola deyü tayin-i şürût ve tebyîn-i kuyûd buyurup zikr olunan yalı ve bostan ve menzilleri

fâriğan ani'ş-şevâğıl mütevellî-i mezbûre teslimi ol dahi kabz ve sâir mütevelliler tasarrufu gibi tasarruf eyledi dedikde gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î vekil-i mumâ-ileyh ile mütevellî-i mezbûr beynlerinde eimme-i dîn -rıdvânullâhi te'âlâ aleyhim ecme'în-hazerâtının umûr-ı vakıfda olan ihtilâfâtına binâen vakf-ı mezbûrdan rücû' ve istirdâd ve imtinâ' davası ceryanından [20]ceryanından sonra hâkim-i hâsım-ı muvakkîf -i sadr-ı kitâb -tûbâ leh ve hüsne meâb- hazretleri âlimen bi'l-hilaf beyne'l-eimmeti'l-eşrâf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzumuna hükm-i sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î edip min ba'd vakf-ı mezbûr sahil ve lâzım ve sarîh mütehattim olup nakz ve nakîzına mecâl adîmü'l-ihtimâl olmuştur. Fe-men beddelehû ba'de mâ semi'ahû fe-innemâ ismuhû ale'llezîne yübeddilûnehû. İnnallâhe semî'ün alim. Ve ecre'l-vâkıfe ale'l-Hayyi'l-Cevâdi'l-kerîm. Cerâ zâlike ve Hurrîre fi'l-yevmi's-sâlis min-şehr-i Cumâde'l-ûlâ li-sene isnâ ve hamsîn ve mie ve elf [03.Cemaziyelevvel 1152]

Kayd şud be-defter-i muhâsebe-i Hameyn-i Şerîfeyn el-vâki' fi 5 Receb sene 1152 [21]Şuhûdü'l-hâl: Elhâc Hasan Ağa Kethüdâ-yı Sultan, Abdullah Ağa Ser Ağa-yı Sultan, Süleyman Ağa Sergulâm-ı Ağayân, Elhâc Ahmed Kethüdâ-yı Teberî, Abbas Serbölük-i Teberî, Mustafa Seroda-i Teberî, İsmail Efendi El-imâm-ı Saray, Vekîliharç Yusuf Ağa, Abdullah Çelebi Serarabacı, Ali Efendi Kâtib-i Müfettiş-i evvel, Ahmed Efendi Kâtib-i sâni, Mehmed Efendi Kâtib-i Müfettiş, Ahmed Çelebi Bağbân-ı Hâssa, Mustafa Ağa tâbi'-i kethüdâ-yı Sultan, Hasan Ağa tâbi'-i Kethüdâ-yı Sultan, Molla Ömer tâbi'-i Kethüdâ-yı Sultan, Molla Süleyman tâbi'-i Kethüdâ-yı Sultan ve gayruhüm

Kayd şud

[22]Mâ fihî mine'z-zam ve'l-ilhâk. Cerâ ledeyye alâ hâze's-siyâk

Harrarahû el-fakîrû ilallâhi'l-meliki'l-Hallâk Mehmed Emin El-Müfettiş bi-evkafi'l-Hameyni'l-Muhteremeyn -gufira lehû-

Mühür: Mehmed Emin Abdühû Hasbiyallah

Mahmiye-i İstanbul'da Davudpaşa Mahallesi'nde Ebubekir Paşa Cami-i Şerifi kurbünde sâkin Esir bint-i Abdullah nâ[m] Hatun'un zevci ve tarafından husus-ı âti'z-zikri ikrara vekil olduğu zât-ı mezbureyi bi'l-ma'rifeti'ş-şer'iyeye ârifân Mehmed Çelebi ibn-i İbrahim ve Abdülğafur ibn-i Elhâc İbrahim nâm kimesneler şehadetleriyle sâbit olan Süleyman Çelebi ibn-i Şaban nâm kimesne Meclis-i şer'-i şerîf-i enverde ashâb-ı hayrâtdan merhume [23]Emine Sultan nâm sâhibetü'l-hayrın akâra tebdili meşruta nukudun bi'l-fi'l mütevellisi olan işbu bâ' isü'l-kitâb Osman Ağa ibn-i Ahmed nâm kimesne mahzarında bi'l-vekâle ikrâr ve takrir-i kelâm edip zevcem müvekkilem

mezbure Esir Hatun yedinde mülkü olup mahalle-i mezburede vâki' bir taraftan Yağcı Esseyid Mustafa Çelebi menzili ve bir taraftan Ali Çavuş menzili ve bir taraftan hamam ve bir taraftan tarik-i âm ile mahdud tûlen ve arzan be-hesâb-ı terbî'î yüz on beş zirâ' arsada mebni fevkânî iki bab oda ve bir mutfak ve dehliz ve tahtında kenif ve bir mikdar avluyu müştemil menzilinî bi-cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhık tarafeynden icâb ve kabulü hâvî bey' -i bât-ı sahih-i şer'î ile vakf-ı mezbûr için müteveli-yi mezbur Osman Ağa'ya üç yüz kuruşa [24]bey' ve teslim eyledikde ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm eyledikten sonra semeni olan meblağ-ı mezbur üç yüz kuruşu mâl-ı vakf-ı mezburdan müteveli-i merkum yedinden tamamen ahz ve kab edip menzil-i mezkur vakf-ı mezbûr müsakkafatından olduktan sonra müteveli-i mezbûr menzil-i mezkûru bir kıt'a temessük mantukunca iki yüz kuruş icâre-i mu'accele-i makbuza-i müstehleke ve beher yevm bir akçe icâre-i müeccele ile taraf-ı vakıfdan bi't-tevliye zevcem müvekkile-i mezbure Esir Hatun'a icâr ve teslim eyledikde ol dahi ber-vech-i muharrer istîcâr ve tesellüm edip bey' -i mezbûrun gıbn ve tağirine ve meblağ-ı müstehlekin mezbûrun adem-i istîfâsına müte'allik âmme-i da'vâdan canib-i vakıf-ı mezbur ile müteveli-i mezbûru ibrâ ve iskât eyledi dekidke gibbe't-tasdîki's-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâmin min Cumâde'l-âhire li-sene seb'a ve hamsîn ve mie ve elf. [08.Cemaziyelâhir.1157]

Kayd şud be-defter-i muhâsebe-i Harameyn-i şerîfeyn fi 7 M sene [1]158

[25]Şuhûdü'l-hâl: Mehmed Çelebi b. İbrahim, Abdülğafur b. Elhâc İbrahim, Ahmed Ağa b. Mehmed, Kara Ali Monla, İbrahim b. Şaban, Hasan b. Mehmed

[26]Mahmiye-i İstanbul'da Mahmudpaşa kurbünde Daye Hatun Mahallesi sükkânından Mehmed Ağa ibn-i Ahmed Ağa nâm kimesne Meclis-i Şer'-i hatîr-i lâzimi't-tevkîrde bundan akdem murğ-ı ruh-ı revânı gülzar-ı fenadan tayerân edip hâlâ Gülşen-i cenânda aşiyân eden ashâb-ı hayrâtdan Merhume ve mağfure Emine Sultan hazretlerinin vakfiye-i ma'mûlün bihâsı mucibince mahmiye-i mezburede taşra Yenikapı dahilinde Mimar Ali Ağa Câmi'-i şerifinin tayin buyurdıkları va'ziyye ve eczâ-i şerîfeye mevkûfe akâr tebdili meşrûta nukûda bi'l-fi'l müteveli olan işbu râfi'ü'l-kitâb **[27]**fahrü'l-akrân Osman Ağa ibn-i Ahmed mahzarında bi-tav'ihâ ikrâr-ı tâm ve takrir-i kelâm edip akd-i âtî'z-zikrin suduruna değîn yedimde mülk ve hakkım olup mahrusa-i Galata muzâfâtından kasaba-i Kasımpaşa'da Elhâc Ahmed Mahallesi'nde vâki' etrâf-ı erba'ası Ahmed Efendi ve Zeyneb Hatun ve Ahmed Reis ve İsmail Ağa ve Sarı Mahmud ve Mehmed Çelebi ve Elhâc Mehmed ve Hasan Beşe menzilleri ve tarik-i âm ile mahdûd tûlen ve arzan be-hesâb-ı terbî'î sekiz yüz zirâ'

arsa üzerinde mebni fevkânî üç bâb oda ve bir kiler ve iki sofa ve tahtânî bir bâb oda ve bi'r-i mâ ve kenif ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bahçe ve sokak kapısını müştemil mülk menzilimi bi-cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhık ve kâffeti'l-menâfi' ve'l-mürâfik tarafeynden îcâb ve kabulü hâvî şurût-ı müfsideden ârî bey'-i bât-ı sahih-i şer'î ile iki yüz kuruşa mütevellî-i mezbûr Osman Ağa'ya bey' ve teslim eylediğimde ol dahi [28]ber-vech-i muharrer taraf-ı vakf-ı şerîf için iştirâ ve tesellüm ve kabul eyledikten sonra semeni olan meblağ-ı mezkur iki yüz kuruşu mütevellî-i mezbûr Osman Ağa yedinden mâl-ı vakf-ı mezbûrdan olmak üzere tamamen ahz ve kabz edip menzil-i mahdûd-ı mezkûr cemî'-i müştemilâtıyla müsakkafât-ı vakf-ı mezbûrdan olduktan sonra mütevellî-i mezbûr Osman Ağa yedime itâ eylediği bir kıt'a mu'anven ve mersûm müzmî ve mahtûm temessükü mantukunca menzil-i mahdûd-ı mezkûru ba'de't-tahliyeti's-şer'iyye ve't-tekâbüzi'l-mer'î yüz kuruş icâre-i mu'accele-i makbuza-i müstehleke ve tarih-i kitabdan beher yevm bir buçuk akçe icâre-i müeccele-i misliye ile bi't-tevliye bana îcâr ve teslim ben dahi vech-i meşrûh üzere istîcâr ve kabul ve kabz edip bey'-i mezbûrun gıbn ve tağrîrine ve meblağ-ı müstehlek [29]mezkûrun istîfâ ve adem-i istîfâsına müte'allika âmme-i da'vâdan mütevellî-i mezbûr Osman ile cânib-i vakf-ı mezbûru ibrâ-i âm ile ibrâ ve iskât eyledim dedikde gıbbe't-tasdîki's-şer'î mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu.

Fî gurre-i Cumâde'l-âhlir li-sine sittîn ve mie ve elf [01.Cemaziyelahir 1160]

Kayd şud be-defter-i muhâsebe-i Hameyn-i şerîfeyn fî 11 Ca sene 1182

Şuhûdü'l-hâl: Elhâc Abdullah Kaptan ibn-i Ahmed, İsmail Ağa ibn-i Musa, Mehmed Beşe ibn-i Maruf, Süleyman Çelebi ibn-i Ahmed, İbrahim Reis ibn-i Hasan, Süleyman Çelebi ibn-i Ali, Uzun Ali ibn-i Yusuf, Mustafa Çelebi ibn-i Mehmed, Baba Mehmed b. Ahmed, Baba Hüseyin b. Ömer ve gayruhüm.

[30]Mahmiye-i İstanbul'da Hoca Hanı kurbünde Dayehatun Mahallesi'nde sâkine ve zâtı zeyl-i vesikada mektûbü'l-esâmî müslimîn tarifleriyle mu'arrefe olan Ayişe Hatun ibnete Abdullah Meclis-i şer'-i şerîf-i enverde cennet mekân merhûme ve mağfûrun lehâ Emine Sultan ibnete el-merhûm ve mağfûrun leh cennet mekân Firdevs âşiyân Gazi Sultan Mustafa Han aleyhi'r-rahmeti'r-Rahman hazretlerinin Mimar Cami-i şerifine vaz' [31]eyledikleri kürsi ve eczâ-i şerîfe için akâra tebdili meşrut nukûd-ı mevkûfelerinin mütevellisi olan fahrü'l-akrân Bostanî Osman Ağa ibn-i Ahmed mahzarında ikrar ve takrir-i kelâm edip akd-i âti'z-zikrin sudûruna değin yedimde mülk ve hakkım olup mahalle-i mezbûrede vâki' bir taraftan Sultan odaları ve bir taraftan müteehhilîn odaları ve bir taraftan Elhâc Ali menzili ve bir taraftan tarik-i

âm ile mahdûd hâriciyyede fevkânî üç oda ve dehliz ve kenif ve ahır ve dâhiliyyede dört oda ve bir sofa ve bi'r-i mâ ve mahzen ve kenif ve mutfak ve bir mikdar bahçeyi müştamil mülk menzilimi bi-cümleti't-tevâki' ve'l-levâhık ve kâffeti'l-hukûk ve'l-mürâfik tarafeynden icâb ve kabulü hâvî bey'-i kat'î-i sahih-i şer'î ile vakf-ı merkum için mütevellî-i mezbûr [32]Bostanî Ağa'ya ibn kuruşa bey' ve teslim ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabul eyledikden sonra semen-i mezbûrun iki yüz elli kuruşunu mâl-ı vakf-ı merkumdan ve mütevellî-i mezbûr yedinden bi't-tamâm ahz ve kabz ve mâ'adâ yedi yüz elli kuruşunu zikr-i âtî mu'accele için canib-i vakıfda ibkâ eyledim fimâ ba'd menzil-i mahdûd-ı mezkûr vakf-ı merkum müstegillâtından olup benim vechen mine'l-vücûh kat'â alâka ve medhalim kalmamakla mütevellî-i merkum Osman Ağa menzil-i mahdûd-ı mezkûru canib-i vakıfda ibkâ eylediğim meblağ-ı merkum yedi yüz elli kuruş icâre-i mu'accele ve beher yevm bir buçuk akçe icâre-i müeccele ile bana îcâr ve teslim ben dahi istîcâr ve kabul edip mebî'-i mezbûrun tağrîr ve gıbnına ve istîfâ-i mu'accele ve bilcümle husus-ı merkûme müte'allika [33]da'vâdan her birimiz âharın zimmetini ibrâ-i âm ile ibrâ ve iskât eyledik dedikde gıbbe't-tasdîki's-şer'î mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâmin aşar min Şevvâli'l-mükerrem li-sene selâse ve sittîn ve mie ve elf. [08.Şevval.1163]

Kayd şud be-defter-i muhasebe-i Harameyn-i şerîfeyn el-vâki' fi 11 Ca sene 1182

Şuhûdü'l-hâl: Osman Çelebi ibn-i Hamza, Mehmed Ağa b, Elhâc Eyyüb b.

Ek 9: Emine Sultan'ın Eşyalarını Gösteren Belge⁵⁹

⁵⁹ BOA.TS.MA.e.129/16-1.

Ek 10: Emine Sultan'ın Eşyalarını Gösteren Belgenin Transkripsiyonu⁶⁰

Üçüncü hânedeki Merhûme Emine Sultan eşyasından olmak üzere	
Süzenî şalî kaplı samur kürk	3+2=5 adet
Seraser kaplı kakum kürk	3 adet
Göz atlas üzere sırma şemsî pesend şeridli seccâde	1 adet
Sim pullu atlas cibinlik	1 adet
Atlas üzere sim pullu kapı perdesi (Göz atlas üzere)	1 adet
Al atlas üzere sim pullu duvar perdesi	2 adet
Kadife üzere sim pullu ocak yaşmağı (Ra [1]155]	1 adet
Atlas üzere işleme yastık	16 adet (8+5)?
Atlas üzere işleme minder yüzü	3 adet/2 adet
Kenarı işleme atlas mak'ad, üç kârî işleme	2 adet
Kenarı işleme döşek nihalisi, biri dolucadır	2 adet
Sırma işleme çuha	3 adet
Kapısı vâlâsı ocak yaşmağı	3 adet
Sırma işleme perde	2 adet
İşleme çuha nihalisi	1 adet
Bir kenarı işleme çuha nihalisi	1 adet
Şal işleme seccâde, biri sade işleme biri de klabdan çuha	3+1=4 adet
Sırma işleme boğça	3+2=5 adet
İşleme çuha-i Bursa	2 adet
İşleme çuha kahve örtüsü	2 adet
İşleme diz puşidesi, biri tel çekmedir	2 adet
İşleme-i mütenevvi'a bürüncek	7+7=14 adet
Diba yorğan, biri hataî	4 adet
İşleme yüz yastığı, 1 adet müşebbek, 8 adet sağîr diba, 1 adet atlas, müşebbek 9	10 adet

⁶⁰ BOA.TS.MA.e.129/16-1.

Futa (bir mikdarı sırlı)	8 adet
Tura	1 adet
Atlas üzere işleme sofrası	2 adet
İşleme makreme	22 adet
Taraklı atlas boğça 3 adet kebirce, 13 adet sağır	16-1=15
Sade işleme sağır şilte yüzü 1 adet keremsud, 1 adet sandale	2 adet
Süzeni şal sağır kuşak (Hareme teslim N [1]152)	1 adet
Halı	3 adet
Acem keçesi	8 adet
Sırma cibinlik	1 adet
İşleme atlas kebîr perde	1 adet
Mor(?) cibinlik	2 adet
Benaluka kârı orta yastık	5 adet
Saf seccâdesi	1 adet
Basma çuhu örme mak'ad	2+2=4 adet
Yastık	10 adet
(...) yastık yüzü	8 adet
Beyaz kumaş simli yastık	6 adet
Müsta'mel pesend kadife yastık	8 adet
Hatayî sedir yastığı	3 adet
Seraser koltuk yastığı	4 adet
Kenarı kadife mak'ad	1 adet
Sakız kârı perde (9 adet sağır)	7 adet
Çuha kapı perdesi	6+9=12 adet
Çuha ocak yaşmağı	13 adet
Köhne atlas perde	2 adet
Benaluka kârı sof(?)	1 adet
Köhne diba perde 1 adet sağır 1 adet hatayî	2 adet
İşleme sağır şal yorgan (bilâ-zam)	1 adet
İşleme yemek peşkiri	4 adet
Yemeni sağır şilte	1 adet
Beyaz şilte	6 adet
Minder	6 adet

Taraklı sandal zar cibinlik perdesi (biri sağîrdir)	2 adet
Bağdadi abayi parçası	1 adet
Hasır anbarına vaz' şud	
Hindi hasır parçası	1 adet
Sade hasır parçası	1 adet
Taraklı sandal tavan perdesi 1 adet, 1 adet çuha	2 adet
Telli Telli şirbab (?)	2 adet
Beldari	1 adet
Çiçekli keremsud	1 adet
İşleme şal (4 parça 5)	1 adet
Şal 3 adet çubuklu 2 adet çiçekli	5-1=4 adet
Buhuri şal	3 adet
Beyaz şal	1 adet
Telli [...]	6 adet
Çiçekli şali parça(?)	1 adet
İşlemeli yemenîsi 1 adet pullu	6 adet
İşleme kahve makramesi	5 adet
Kadife taraflı yol iskemlesi	1 adet
Sim leğen ma'a ibrik, 1 adet yaldızlı 5	3 adet
Yaldızlı sim buhurdan ma'a gülebdan	1 adet
Sim buhurdan 1 adet Yanya kârı	4 adet
Sim gülebdan 1 adet, 1 adet Yanya kârı	2 adet
Sağîr sim askı	2 adet
Sim şamdan,	8 adet
1 adet mikras, 1 adet mikraslık	2 adet
Sim havan ma'a dest	1 adet
Sim kabaralı mum sofrası (bu dahi kütüphaneye nakl şud).	7 adet
Kaplama iskemle	2 adet
Yanya kârı sim ibriği 2 adet Tepsisi 1 adet?	3 adet
Sim şeker kutusu	4 adet
Sim güldan	4 adet
Duhan tepsisi	1 adet
Sim zevrak	1 adet

Sim hamâil	1 adet
Sim kaplama sepet	1 adet
Kebîrce sim tepsi (birisi kebîrdir)	2 adet
Sağîr sim tepsi	7 adet
Sim yoğurt tası ma'a (2 adet sağîr)	4 adet
Sim na'lbeki	1 adet
Sim kaşık	1 adet
Sim hamam tası (1 adet sağîr)	2 adet
Sim haşe	1 adet
YALDIZLI NÜHAS	
Fener	4 adet
Sağîr tepsi 2?	3 adet
Na'beki	10 adet
Kaşık	4 adet
Abdest leğeni	1 adet
Bosna kârı sahan ma'a kaşık	53 adet
Tabak ma'a kaşık	9 adet
Lengeriz ma'a kaşık	7 adet
Abdest leğeni	1 adet
Nühâs sahan ma'a kaşık	29 adet
Nühâs tas ma'a kaşık	2+2=4 adet
Nühâs tepsi	3 adet
Nühâs kebîr maşraba	5 adet
Nühâs abdest leğeni	6 adet
Nühâs güğüm	2 adet
Nühâs kavanoz	6 adet
Nühâs tepsi	5 adet
Nühâs lengeri	3 adet
Nühâs kiler tası	2 adet
Nühâs burun tası	1 adet
Nühâs kahve askısı ma'a ibrik	3 adet
Nühâs süzeni	2 adet
Nühâs kahve ibriği	5 adet

Nühâs satıl	1 adet
Kazan	1 adet
Nühâs çeşme ibriği	1 adet
Üç şem‘alı ayaklı pirinç şamdan kandili (Tahrîr dolabının evvelkisine vaz‘ olunmuştur.)	1 adet
Sade süzeni işleme şayak ma‘a (Mehterbaşı ağaya teslim şud fi 2 L [1]152	1 takım
Derûnu köhne kırmızı sofa taşralı beyaz bir yemeklik sayebanı (Bu dahi)	1 adet
Nühâs yıldızlı top (Bu dahi)	10 adet
Fi 9 N sene [1]152 Merhûme Sultan-ı müşârun-ileyhânın Eyüb Ensari’de vaki yalısından ref‘ olunup Hazineye dahîl olan teslim	
Müsta‘mel ve köhne kadife yastık yüzü	61 adet
Müsta‘mel kadife şallık	6 adet
Köhne çuha mak‘ad	11 adet
Penbe memlû yastık gılafi M [1]154	33 adet
Yapağı memlû yastık gılâfi	28 adet
Penbe memlû kebîr ve sağîr minder (fi [1]154	11 adet
Üçüncü hanede (...) anbarına	
Mecmû‘u aşağı üçüncü hane bir anbardadır.	

Ek 11: Emine Sultan eşmesi (Mevlanakapı)

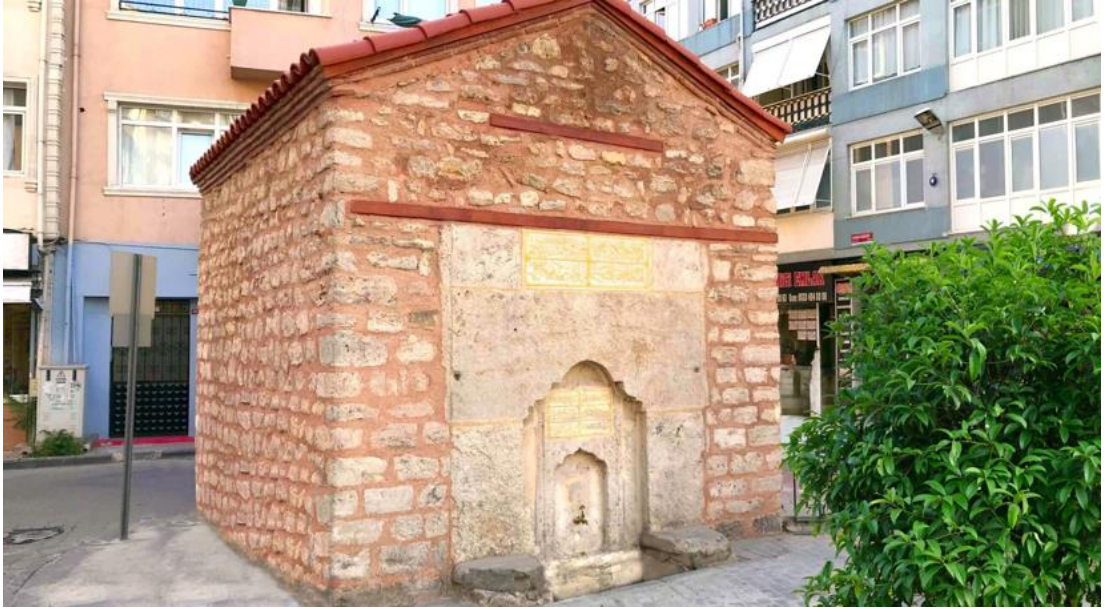
Tolga Öztan (22.05.2025)

Ek 12: Emine Sultan eşmesi (Mevlanakapı)

Tolga Öztan (22.05.2025)

Ek 13: Emine Sultan Meydan eşmesi (Şehremini)

<https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/emine-sultan-cesmesi-restore-edildi/4176>

(Erişim Tarihi 15Aralık 2024)

Ek 14: Mimar Acem Camii

Tolga Öztan (22.05.2025)

Ek 15: Örümceksiz Dede Türbesi

<https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/orumceksiz-dede-turbesi-ve-haziresi-restore-e/4039>

(Erişim Tarihi: 17 Nisan 2024)

Ek 16: Örümceksiz Dede Türbesi Haziresi

Tolga Öztan (22.05.2025)

Ek 17: Çorlulu Ali Paşa'ya Vezir-i Azam Olduğunda İhsan Edilen Hediyeler

Mu'tâd üzere silahdâr-ı şehriyârî Çorlulu Ali Paşa vezâret ile ber-murâd oldukda ihsân-ı hümâyûn buyurulan paşa bisâtıdır.	
Eşyanın Cinsi ve Özellikleri	Miktarı
Murassa' altın kılıç	1 adet
İnci ve zümrüd ve la'l ile müzeyyen tirkeş	1 adet
Zümrüd ve yakut ile müzeyyen altın kaplama sim divân rahtı	1 adet
Zümrüd ve yakut ile müzeyyen altın enselik ve bilân ve zincir	1 kit'a
İnci ve zümrüd ve yakut ile müzeyyen Abayî	1 adet
Sim kemer raht ma'a rişme	7 adet
Sim topuz	8 adet
Sim at gaddâre	8 adet
Sim rikâb	8 çift
Çuha üzre sırma işleme kesme	7 adet
Sim yedek kalkanı	7 adet
Sim şâtır kuşağı ma'a hançer	8 adet
Sim şâtır gaddâresi ma'a kemer	8 adet
Sim şâtır hişti	8 adet
Sim alem ma'a sancak	1 adet
Sim top ma'a sancak bayrağı	2 adet
Sim mataracı gaddâresi ma'a kemer	4 adet
Sim matara	1 adet
Sim kırbalı tirkeş	10 adet
Mükemmel reze	10 adet
Sim donanmalı tüfenk ma'a silâh	10 adet
Sedefkârı mataracı tüfenki	4 adet
Sim kılıç	10 adet
Sim çuhadâr gaddâresi	10 adet
Sim eğer	8 adet
Sim çavuş kuşağı	3 adet
Sim Çavuş Çevganî	3 adet

Kaynak: BOA. TS.MA.d. 2352/0590.

Ek 18: Çorlulu Ali Paşa'nın Kütüphanesi'ndeki Kitapları Gösteren Fihristin Transkripsiyonu

İstanbul ve bilâd-ı selâsede vâki' kütübhânelerdeki kütüb-i mevcûdenin her nasılsa şimdiye kadar matlûb vecihle defterleri tab' ettirilememiş idi âmâl-i meâl-i iştimâl-i şâhâneleri dâimâneşir-i ma'ârifa masrûf olan pâdişâh-ı ma'ârif-perver ve şehensâh-ı adâlet küster (Sultân Abdülhamid Hân-ı sâni) efendimiz hazretlerinin meâsir-i celîle-i mülkdârilerine bir ilâve-i cemîle olmak ve erbâb-ı ilm ve mutâla'anınmürâca'atını teshîl etmek üzere bu kere Çorlulu Ali Paşa merhûmun kütübhânesinde mevcûd kütüb-i nefisenin işbu defteri Maârif Nezâret-i celîlesi tarafından tab' ve temsîl olunmuşdur

Aded-i umumî	El-Mesâhifü'ş-şerîfe	Cild	Hat	Satır	Evrâk	Mülâhazât
1	Mushaf-ı şerîf	1	Nesih	15	636	Rahimehumullâh Cedvel-i Serlevha-i Eklîl-i Muhît-i Molla Halil 1119
2	Diğer	1	Sülüs	13	742	Cedvel ve Serlevha ve sûre ve hizibişâretleriekîl
3	Diğer	1	Nesih	11	662	Cedvelserlevha ve sûre başları mahalleri ve durak müzehheb

KÜTÜBÜ'T-TEFÂSİR

Aded-i umumî	Esâmî-i kütüb	Cild	Lisân-ı hat	Satır	Evrâk	Esâmî-i müellifin ve târîh-i vefât	Mülâhazât
4	El-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân	1	Arabî Nesih	33	540	Celaeddin Abdurrahman Ebî Bekir Es-Suyûtî 991	Ser müzehheb cedvel surh
5	Diğer	1	“	“	.....	.....	Zâyi' olduğu
6	Fethü'r-Rahmânbi-Keşf-i mâ Yeltebisü'l-Kurân	1	“	15	486	Kadı Zekeriya b. Mehmed El-Ensârî 926	
7	Es'iletü'l-Kurân ve Ecvibetihâ	1	“	23	306	Şemseddin Ebû Bekir b. Mehmed Er-Râzî 660	
8	A'râbü'l-Kurân el-müsemmâ bi't-Tibyân	Evvel	Arabî Arab	21	408	Ebulbekâ Abdullah Hüseyin Akberî b. El- 616	

9	Diğer	Sânî	“	21	328	" "	İlâ âhiri Sûreti'l-Kâfirûn
10	Te`vîlâtü'l-Kurân	1	Arabî Nesih	47	1502	İmâmEbû Mansur Muhammed b. Muhammed El-Maturîdî 333	Serlevha eklîl cedvel surh
11	Tertîb-i Zîbâ	1	Türkî Nesih	21	336	Hafız Mahmud El-Vardârî 1054	
12	Diğer	1	“	...	...	.....	Zâyî olmuşdur
13	Tefsîrûİbn-i Âdil el-Müsemmâ bi'l-bâb-ı min-Ulûmi'l-Kitâb	Evvel	Arabî Nesih	41	1112	Ebû Cafer Ömer b.ÂdilEd-Dimeşkî	İlâ âhiri Sûreti'l-Mâide
[3] 14	Diğer	Sânî	“	41	1018	“	Rahimehumullah Ser Eklîlmin-Sûreti'l-Enâm ilâ Sûreti'l-Enbiyâ
15	Tefsirü İbn-i Âdil el-müsemmâ bi'l-bâbi min-Ulûmi'l-Kitâb	Sâlis	Arabî Nesih	41	1126	Ebû Cafer Ömer b. Âdil ed-Dimeşkî	Kezâ min-sûreti'z-Zelzele ilâ âhiri'l-Kur`ân
16	Diğer	Evvel	“	41	1330	" "	Zahriye Cedvel Serlevha Eklîl muhtâc-ı tamîr
17	Diğer	Sânî	“	41	1347	" "	Cetvel Serlevha Eklîl min-Sûreti'l-Enâm
18	Diğer	Sâlis	“	41	1114	" "	Kez âmin-Sûreti'n-Nûr ilâ âhiri'l-Kur`ân
19	Tefsîrûİbn-i Abbas	Evvel	“	17	516	İbn-i Abbas - radiyallâhüanhüm -â- 68	Min-Sûreti'l-Fâtiha ilâ âyet-i (velâyüşrikbi-ibâdetiRabbihî)
20	Diğer	Sânî	“	17	580	" "	Min-sûreti'l-Meryem ilâ âhiri'l-Kurân

21	Tefsîr- müsemâmâ bi'l- Bahr	Evvel	“	25	1626	Şeyh Sebreddin EbûHayyân b. Yusuf El- Endülüsî 745	Min-Sûreti'l-Fâtîha ilâ Sûreti'n-Nisâ
22	Diğer	Sânî	“	35	1340	" "	Min-Sûreti'l-Berâe ilâ âhiri'l-Kurân
23	TefsîrüEbu's- Su'ûd bi'l- müsemâmâbi- ÎrşâdiAkl-i Selîm	1	Arabî Nesih	35	1500	Ebussud b. Muhammed El- Îmâdî 982	Muhtâc-ı ta'mîrdir. Cedvelserlevhaları
24	Diğer	1	Arabî Ta'lik	29	1507	" "	Eklîl
25	Tefsîrü'l- Beyzâvî el- Müsemâmâ bi- Envârî't-Tenzîl ve Esrârî't- Te'vîl	Evvel	Arabî Nesih	19	1050	Nasrüddin Abdullah Ömer El-Beyzâvî 685	Îlâ âhiriSûret-i Benî İsrâîl
26	Diğer	Sânî	“	19	070	" "	Min-Sûreti'l-Kehf ilâ âhiri'l-Kurân
27	Muhtasarü Tefsîrü'l-Keşşâf el- müsemâmâbi't- Takrîb fi't- Teyşîr	1	“	27	854	Kutbuddin Mahmud b. Mesud b. Ebi'l- feth Es-Suyûtî 698	
28	Tefsîrü'n-Neseî el-Müsemâmâ bi't-Teyşîr	Sâlis	“	27	0531	Ebû Hafz Ömer b. Muhammed En- Neseî 537	Min-evvel-i
[4] 29	Tefsîrü'l- Haddâdî el- Müsemâmâ bi- Keşfi't-Tenzîl fî Tahkîki't-Te'vîl	1	Arabî Nesih	39	1094	Ebû Bekir b. Ali El-Haddâdî El- Mısrî El-Hanefî 800	Rahimehumullah Cedvelsurh
30	Ez-Zikrû'l- Menşûr fî Tefsîri'l-Me'sûr	1	Arabî Arab	25	336	Celeddin Abdurrahman b. Ebû Bekir Es- Suyûtî 911	Min-Sûreti'l-Ahzâb ilâ Sûreti's-Sâf
31	Tefsîrü Kurtubî el-müsemâmâ bi-	Evvel	Arabî Nesih	41	1140	Şeyhü'l-Îmâm Ebû Abdullah	Serlevhaları eklîl cedvelleri surh

	Câmi'-i Ahkâmi'l-Kur'ân					Muhammed b. Ebî Bekir El-Kurtubî 671	
32	Diğer	Sânî	"	43	1254	" "	
33	Tefsîrû'l-Kebîr li-müsemmâ bi-Mefâtîhi'l-Gayb	Evvel	"	33	1090	İmâm Fahreddin Muhammed b. Ömer Er-Râzî 606	Cedvel serlevha müzehheb
34	Diğer	Sâlis	"	33	1054	" "	Cedvel serlevha müzehheb
35	Diğer	Sâlis	"	33	1282	" "	Cedvel serlevha müzehheb
36	Diğer	râbi'	"	33	1242	" "	Muhtâc-1 ta'mîr
37	Tefsîrû'z-Zemahşerî el-müsemmâ li'l-Keşşâf	1	"	37	1124	Ebü'l-Kasım Mahmud b. Ömer Ez-Zemahşerî 538	Cedvel serlevha müzehheb muhtâc-1 ta'mîrdir.
38	Diğer	1	Arabî Arab	20	630	" "	
39	Diğer					" "	Zâyi' olduğundan
40	Tefsîrû Keşşâf ve İzâh	1	Arabî Nesih	27	444	-	Cedvel serlevha eklîl
41	Hâşiye ale'l-Keşşâf el-müsemmâ bi'l-Keşf	1	Ta'lik	29	946	Ömer b. Abdurrahman El-Fârisî 745	Cedvel serlevha eklîl
42	Tefsîrû'l-Kevâşî el-müsemmâ Keşfü'l-Hakâyık	1	Arabî Nesih	18	928	Muvaffaküddin Ahmed b. Yusuf El-Kevâşî	Evvelinden bir iki sahife kadar nâkısıdır
[5]4 3	Tefsîrû'l-Beğavî el-müsemmâ bi-Me'âlimi't-Tenzîl	Evvel	Arabî Nesih	33	838	Ebü Muhammed Hüseyin b. Mesud El-Kurâi'l-Beğavî 516	Rahimehumullâh Evvelinden bir iki sahife nâkısıdır
44	Diğer	Sânî	"	33	700	" "	
45	Diğer	1	"	43	840	" "	Serlevha eklîl cedveller surh
46	Tefsîrû'l-Bikâ'î el-müsemmâ bi-Nazmi'd-Dürer	Evvel	"	31	646	Burhaneddin İbrahim b. Ömer El-Bikâ'î 885	Îlâ Sûreti'l-Mâide

	fî Tenâsübi'l-â-yât ve's-Suver						
47	Diğer	Sânî	"	37	678	" "	Îlâ Sûreti'r-Ra'd
48	Diğer	Sâlis	"	31	588	" "	Îlâ Sûreti'n-Nûr
49	Diğer	râbi'	"	35	624	" "	Îlâ Sûreti'd-Duhân
50	Diğer	Hâmis	"	31	1000	" "	Îlâ âhiri'l-Kur'ân
51	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	Arabî Ta'lik	21	302	Muhammed Emin b. Sadreddin Eş-Şîrvânî 1020	
52	Hâşiye alâ Tefsîr-i Sûreti'l-En'âm li'l-Beyzâvî	1	Arabî Nesih	19	652	Mustafa b. Muhammed eş-Şehîr Bostânzâde	Cedvel serlevha müzehheb
53	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	Arabî Nesih	27	1382	Sinanüddin Yusuf b. Hüsameddin 986	Cedvel serlevha eklîl min-Evvel-i Sûreti'l-En'âm ilâ âhiri Sûre
54	Diğer	1	"	25	1200	" "	Min-evvel-i Sûreti'l-En'âm ilâ âhiri Sûreti'l-Âdiyât
55	Hâşiye ale'l-Beyzâvî el-müsemmâ bi-Nevâhidi'l-Ebkâr ve Şevâridi'l-Efkâr	Evvel	"	23	642	Celeddin Abdurrahman Ebî Bekir Es-Suyûtî 911	Min-Sûreti'l-Fâtiha ilâ Sûreti'n-Nisâ
56	Diğer	Sânî	"	23	600	" "	Min-Sûreti'n-Nisâ ilâ âhiri'l-Kur'â
[6] 57	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	Arabî Nesih	33	608	Sadullah b. İsa Eş-Şehîr bi-Sa'dî Efendi 945	Rahimehumullah Cedvel eklîl muhtâc-ı ta'mîrdir
58	Diğer	1	Arabî Ta'lik	29	648	" "	
59	Diğer	1	Arabî Ta'lik	27	900	" "	
60	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	23	784	Abdülhakîm Es-Siyalkûtî	Cedvel eklîl

61	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	37	2044	Muhammed b. Muslihiddin Eş-Şehîr bi-Şeyhzâde 951	Cedvel serlevha müzehheb
62	Hâşiye ale'l-Beyzâvî el-müsemmâ bi-Înâyeti'l-Kâdî ve Kifâyeti'r-Râzî	Evvel	Arabî Nesih	35	712	Şihabüddin Ahmed El-Haffâcî El-Mısırî 1069	Muhtâc-ı ta'mîrdîr
63	Diğer	Sânî	"	35	1270	" "	Min-Sûreti Âl-i İmrân ilâ âhiri Sûreti'l-Hûd
64	Diğer	Sâlis	"	35	1270	" "	Min-Sûreti Yusuf ilâ âhiri Sûreti'l-Kıssâs
65	Diğer	Râbi'	"	35	846	" "	Min-Sûreti'l-Ankebût ilâ âhiri Kur'ân
66	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	37	500	Mahmud b. Hüseyin Eş-Şehîr bi-Sâdikî El-Geylânî	
67	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	Arabî Ta'lik	27	574	İsâmeddin İbrahim b. Muhammed b. Beşah El-İsferâinî 943	
68	Diğer	1	"	33	380	" "	
69	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	31	500	Kâdı Zekeriya b. Muhammed El-Ensârî El-Mısırî 923	
70	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	21	500	Muhammed b. Hüseyin El-Ma'rûf bi'l-Kevâkibî 1096	Eklîl
71	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	25	700	Abdurrahim b. Muhammed Eş-Şehîr Gurâbzâde	Min-evveli'l-Kurân ilâ âhiri Sûreti'l-Ahkâf

72	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	31	812	Ebu'l-Fazl El-Kureşi El-Kazrûnî 940	Serlevha müzehheb
73	Hâşiye ale'l-Beyzâvî	1	"	31	416	Muhammed b. Feramerz Eş-Şehîr bi-Monla Hüsrev 855	Kezâ
[7] 74	Hâşiye ale'l-Keşşâf	1	Arabî Ta'lik	52	906	Ekmelüddin Mahmud b. Mahmud El-Babertî El-Hanefî 786	Rahimehumullah
75	Hâşiye ale'l-Keşşâf	1	Arabî Nesih	25	685	Sadedin Mesud b. Ömer Et-Teftazânî 792	Zahriye müzehheb
76	Hâşiye ale'l-Keşşâf	1	Arabî Arab Nesih	33	1112	Şemseddin Ahmed Et-Tayyibî	Evvel ve âhiri nâkıs fersûde
77	Hâşiye ale'l-Keşşâf	1	"	19	279	Seyyid Şerîf El-Cürcânî 816	
78	Hâşiye ale'l-Keşşâf	1	"	33	470	Kutbuddin Muhammed b. Muhammed Et-Tahtânî 766	

KÜTÜBÜ'L-HADÎS							
Aded-i umumî	Esâmî-i kütüb	Cild	Lisân-ı hat	Satır	Evrâk	Esâmî-i müellifin ve târîh-i vefât	Mülâhazât
79	Ulûmü'l-Hadîs	1	Arabî Arab	17	320	Ebû Amr Osman b. Abdurrahim El-Ma'rûf bi-İbni's-Salâh 243	
80	Şerhü Nuhbetü'l-Fikr	1	Arabî Nesih	21	378	Şihabüddin Ahmed b. Hacer El-Askalânî 852	

81	Elfiyetü'l-İrâkî ma'a Şerhihâ el-müsemmâ bi'l-feth	1	Arabî Ta'lik	21	378	Zeynüddin Abdurrahim b. Hüseyin El-İrâkî 804	
82	Tahrîc-i Ehâdîs-i Tarîkati'l-Muhammediy e	1	Arabî Ta'lik	23	310	Ali b. Hasan b. Sadaka El-Mısırî 1050	
83	Şerhü'l-Buhârî el-müsemmâ bi-İrşâdi's-Sârî	1	Arabî Nesih	23	142	Şihabüddin Ahmed b. Hacer El-Askalânî 852	Cedvel surh min-Bâbi'l-Cenâiz bâ-Nehyan-Sebbi'l-Emvât
84	Et-Terğîb ve't-Terhîb	1	Arabî Arab Nesih	29	410	Ebû Muhammed Abdülkavî El-Münzirî 654	Cedvel surh min-Bâbi'l-Cenâiz bâ-Nehyan-Sebbi'l-Emvât
[8] 85	Câmi'ü'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl	Evvel	Arabî Nesih	21	594	Ebu's-Sa'âdât Mübârek b. Muhammed El-Ma'rûf bi-İbn-i Esîr El-Cezerî 606	Rahimehumullah Harfî'l-Hâ
86	Diğer	Râbi'	"	27	618	" "	Min-Harfî'l-hâ-i ilâ âhiri harfî'l-yâ
87	Câmi'ü's-Sağîr min-Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezâr	1	"	25	510	Celeleddin Abdurrahman Ebî Bekir Es-Suyûtî 911	
88	Diğer	1	Arabî Ta'lik	35	550	" "	Cedvel serlevha müzehheb ma'a şerhihî fi'l-Hâşiye
89	Sahîhü'l-Buhârî	Râbi'	Arabî Nesih	17	389	Hâfızuddin Muhammed b. İsmail El-Buhârî	Min-Bâbi't-Tayyib inde'l-İhrâm
90	El-Hısnü'l-Hasîn min-Kelâm-ı Seyyidi'l-Mürselîn	1	"	17	148	Şemseddin Muhammed b. Muhammed El-Cezerî 834	
91	Delâilü'l-Hayrât						Zâyi' olduğundan

92	Riyâzü'n-Nazra fî Fezâili'l-Aşere	1	"	25	792	Mecdüddin Ahmed b. Abdullah Muhammed Et-Taberî 694	
93	Zeyl-i Câmi'ü's-Sağîr el-müsemmâ bi-Ziyâdeti'l-Câmi'	1	"	21	710	Celaleddin Abdurrahman Ebî Bekir Es-Suyûtî 919	
94	Şerhü Hadîsü'l-Erba'în	1	"	33	106	Süleyman El-Ma'rûf bi-İbn-i Kemal Paşa 940	
95	Şerhü Câmi'ü's-Sağîr el-müsemmâ bi-Feyzi'l-Kadîr	Evvel	"	31	824	Muhammed b. Abdurrauf El-Minâvî 1031	
96	Diğer	Sânî	"	31	854	" "	
97	Diğer	Sâlis	"	31	856	" "	
98	Diğer	Râbi'	"	31	700	" "	
99	Diğer	Evvel	"	35	162	" "	Cedvel serlevhaeklîl
[9] 100	Şerhü Câmi'ü's-Sağîr el-müsemmâ bi-Feyzi'l-Kadîr	Sânî	Arabî Nesih	25	1064	Muhammed b. Abdurrauf El-Minâvî 1031	Rahimehumullah
101	Şerhü Delâilü'l-Hayrât	1					Zâyi' olduğu
102	Şerhü Sünen-i İbî Davud el-müsemmâ bi-Mirkâti's-Su'ûd	1	"	23	630	Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir Es-Suyûtî 911	
103	Şerhü's-Şifâ el-müsemmâ bi'l-Istifâ li-beyân-ı Me'âni's-Şifâ	1	"	29	728	Şemsüddin Muhammed b. Muhammed Ed-Delcî Eş-Şâfi' i El-Osmânî 947	

104	Şerhü'ş-Şifâ el-müsemmâ bi-Nesîmi'r-Rıyâz	Evvel	"	31	1250	Şehabeddin Ahmed El-Hafâcî El-Mısrî 1069	
105	Diğer	Evvel	"	39	878	" "	Ser eklîl cedvelleri sürh
106	Diğer	Sânî	"	31	1158	" "	Ser eklîl cedvelleri sürh
107	Diğer	Sânî	"	39	742	" "	Eklîl surh muhtâc-ı ta'mîr ilâ Kitâbi'l-Cenâiz
108	Şerhü'l-Buhârî el-müsemmâ bi-İrşâdi's-Sârî	Evvel	"	31	1158	Şehabeddin Ahmed b. Muhammed El-Kastalânî 923	Cedvel surh muhtâc-ı ta'mîr ilâ Kitâbi'l-Cenâiz
109	Diğer	Sâlis	"	32	546	" "	Min-Bâb-i Vücûbi's-Salat ilâ Kitâbi'l-Büyû'
110	Diğer	Râbi'	"	33	1194	" "	Min-Kitâbi'l-Büyû' ilâ Kitâbi't-Tefsîr
111	Şerhü'l-Buhârî el-müsemmâ bi-Kevâkibi'd-Dirârî	Evvel	"	33	574	Şemsüddin Muhammed b. Yusuf El-Kirmânî 786	İlâ kitâbi'l-Cum'a
112	Diğer	Sânî	"	31	568	" "	Cedvel surh min-Kitâbi'l-Cum'a ilâ Babi Ehli'l-Bedr
113	Diğer	Sâlis	"	33	538	" "	Min-Bâb-i Ehli'l-Bedr ilâ âhiri Kitâbi't-Tevhîd
114	Şerhü'l-Buhârî el-müsemmâ bi-Fethi'l-Bârî	1	"	33	1468	Şehabeddin Ahmed b. Hacer El-Askalânî 852	Cedvel serlevha müzehheb min-Kitâbi'l-Vesâyâ ilâ Bab-ı Kefâreti'l-Me'âsî
[10] 115	Şerhü Sahîhü'l-Müslim el-	1	Arabî Nesih	29	354	Celaeddin Abdurrahman Es-Suyûtî 911	Rahimehumullah

	müsemâmâ bi'd-Dîbâc						
116	Şerhü Mesned-i İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe rahimehullâh	1	Arabî Ta'lik	29	398	Ali b. Sultan Muhammed El- Kârî 1016	Cedvel surh
117	Şerhü Sahîh-i Müslim	1	Arabî Nesih	39	704	Muhyiddin Ebû Zekeriya Yahya b. Şerefeddin En- Nevevî 676	Muhtâc-ı ta'mîrdir.
118	Şerhü Meşâriki'l- Envâr el- müsemâmâ bi- Meyâriki'l- Ezhâr	1	"	25	660	Abdüllatif El- Ma'rûf bi-İbn-i Mâlik	Cedvel serlevha eklîl
119	Diğer	1	"	29	618	" "	Cedvel serlevha eklîl
120	Şerhü Mişkâtü'l- Mesâbih el- müsemâmâ bi- Mirkâti'l- Mefâtih	Evvel	"	39	1112	Ali b. Sultan Muhammed El- Kârî 1016	Cedvel eklîl
121	Diğer	Sânî	"	39	1084	" "	Kezâ
122	Diğer	Evvel	"	33	1792	" "	Cedvel serlevhaları müzehheb
123	Diğer	Sânî	"	33	1734	" "	Cedvel serlevhaları müzehheb
124	Şerhü Mesâbihü's- Sünne	1	Arabî Ta'lik	21	650	Abdüllatif El- Ma'rûf bi-İbn-i Melik	Min-Kitâbi's-Sübû' ilâ bâb-i Nüvvâb-ı Hâzihi'l-Ümme
125	Diğer	Evvel	"	19	796	" "	İlâ âhiri Bâbi'l-Medîne
126	Diğer	Evvel	Arabî Nesih	33	538	" "	Cedvel surh ilâ bâb-i Nüvvâb-ı Hâzihi'l- Ümme

127	Şerhü Mesâbihü's-Sünne	1	"	27	554	Ali b. Abdullah Ahmed El-Ma'rûf bi-Zeyni'l-Arab	
128	Şerhü Me'âni'l-Ahbâr li-İbrahim El-Gülabâdî	1	"	17	920	-	
129	Şerhü'l-Muvatta' (Li-ibn-i Mâlik) el-müsemma bi-Keşfi'l-Muğattâ	1	"	27	162	Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir Es-Suyûtî 911	İlâ kitâbi't-Tahâre
[11] 130	Şifâ Hukûki'l-Mustafâ sallallâhü aleyhi vesellem-	1	Arabî			Kadı İyâz b. Musa El-Yahsebî 544	Rahimehumullah Zâyi' olduğu
131	Diğer	1	"	25	294	" "	Muhtâc-1 ta'mîrdir
132	Sünen-i İbn-i Mâce	1	Arabî Nesih	25	706	Ebû Abdullah Muhammed b. Mâce El-Kazvîni 273	
133	Sahîhü'l-Buhârî	1	Arabî Nesih	29	850	Hafızuddin Muhammed b. İsmail El-Buhârî 256	Cedvel serlevha müzehheb
134	Diğer	1	"	29	1400	" "	Cedvel ve serlevha müzehheb
135	Diğer	Sâlis	Arabî Nesih	15	310	" "	Muhtâc-1 ta'mîrdir Min-ebvâbi't-taksîr ilâ âhiri Bab-1 Gazveti't-Recî'
136	Câmi'ü's-Sahîhi't-Tirmîzî	1	"	25	756	İmâmü'l-Hafız Ebû İsa Musa b. Sûretü't-Tirmîzi 276	Cedvel serlevhaları müzehheb

137	Sahîhü'l-Müslim	1	"	25	1264	İmâmü'l-Hafız Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc El-Kuşeyrî 261	Cedvel serlevhaları müzehheb
138	El-Kavlü'l-Bedî' fi Salâti ale'l-Habîbi'ş-Şâfi'î	1	"	25	324	Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Es-Sehâvî	
139	Mesned-i İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe	1	"	19	328	İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit El-Kûfî 157	Cedvel serlevha müzehheb
140	Mesnedü'l-Aşere	1	Arabî Arab	19	514	İmâm Ebû Bekir Ahmed b. Cafer b. Hamdan ibn-i Malik El-Katî'î	Cedvel serlevha müzehheb
141	Mişkâtü'l-Mesâbih	1	Arabî Nesih	19	912	Abdullah Al-Hatîb Et-Tebrîzî 749	
142	Mesâbihü's-Sünne	1	"	13	754	Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud El-Ferrâ El-Begavî 516	
143	Diğer	1	"	15	760	" "	Muhaşşâ ve ma'a bazı fevâid-i müteferrika
144	El-Muvatta'	1	Arabî Ta'lik	19	238	İmâm Malik b. Enes El-Hamîrî 179	
[12] 145	El-Muvatta'	1	Arabî Nesih				Rahimehumullah Zâyi' olduğu
146	Şerhü'l-Mevâhibü'l-Ledüniyye el-müsemma bi'l-Menhi'l-Muhammediy e	1	"	33	940	Şehabeddin Ahmed b. Muhammed El-Kastalânî 923	Cedvel serh serlevha müzehheb
147	Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs	1	"	35	1020	Muhammed b. Esîr El-Cezerî	Cedvel surh

148	Diğer	1	"	36	704	"	"	Serlevha müzehheb cedvel surh
-----	-------	---	---	----	-----	---	---	----------------------------------

KÜTÜB-İ USÛLÜ'L-FIKH							
Aded-i umumî	Esâmî-i kütüb	Cild	Lisân-i hat	Satır	Evrâk	Esâmî-i müellifin ve târîh-i vefât	Mülâhazât
149	Usûlü'l-Pezdevî	1	Arabî Arab	25	456	Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed El-Pezdevî 482	Derûnunda Ahsiketî'nin Muntehab nâm kitâbı dahi vardır
150	Hâşiye Hasan Çelebi ale't-Telvîh	1	Arabî Ta'lik	19	670	Hasan Çelebi b. Şemsüddin El-Fenârî 886	Ulâ nâkıs ve muhtâc-ı ta'mîrdir
151	Hâşiye ale't-Telvîh	1	"	23	118	Muhammed b. Muhammed El-Berde'î	Cedvel surh
152	Hâşiye-i Hafid ale't-Telvîh						Zâyi' olduğu
153	Telvîh fî Keşf-i Hakâyiki't-Tenkîh	1	Arabî Ta'lik	27	348	Sadüddin Mesud b. Ömer Et-Teftazânî 792	Mühaşşâ muhtâc-ı ta'mîrdir
154	Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Muntehâ	1	"				Zâyi' olduğu
155	Hâşiye alâ Şerhi Muhtasari'l-Muntehâ	1	Arabî Nesih	15	156	Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî	
156	Hâşiye alâ Şerhi Muhtâr (Libni Mâlik)	1	"	21	360	Mustafa Hâletî El-Ma'rûf Bi-Azmizâde 1040	
157	Hâşiye alâ Şerhi Muhtâr	1	Arab Ta'lik	29	472	Şerefüddin Ebû Zekeriyâ Yahya Ez-Zehâvî	

[13] 158	Şerhü Usûli'l- Pezdevî el- müsemâmâ bi-Keşfi'l- Esrâr	Evvel	Arabî Arab	27	824	" "	
159	Diğer	Sânî	"	27	744	" "	
160	Şerhu't- Tahrîr el- müsemâmâ bi't- Teseyyür Et-Tahrîr	1	Arabî Nesih	33	810	Muhammed Emin el-ma'rûf Bâ-Mîr Şah Buhârî	
161	Tağyîrüt- Tenkîh	1	Arabî Ta'lik	25	312	Süleyman el- ma'rûf bi-ibn-i Kemal Paşa 940	Cedvel müzehheb
162	Et-Tavzîh fî Hall-i Gavâmizi't- Tenkîh	1	Arabî Ta'lik	19	380	Sadru's-Şerî'a Abdullah b. Mesud el- Mahbûbî 747	
163	Şerhü Nazmü'l- Menâr	1	Arabî Nesih	21	471		Metin ve cedvel müzehheb
164	Mir'âtü'l- Usûl fî Şerhi Mirkâtî'l- Vusûl	1	Arabî Nesih	21	430	Muhammed b. Feramuz eş-şehîr bi-Monla Hüsrev 885	Fihrist cedvel serlevha müzehheb
165	Şerhü Menâr	1	Arabî Nesih	19	284	Abdülatif el- ma'rûf bi-İbn-i Melik	Muhtâc-ı ta'mîr
166	Şerhü'l- Muğnî el- müsemâmâ bi-Fethi'l- Cinnî	1	Nesih	23	940	Şeyh Ahmed b. İbrahim b. İsmail b. Eyüb El-Hanefî 703	
167	Şerhü'l- Muğnî	1	Arabî Ta'lik	25	360	Ebû Muhammed Mansur b. Ahmed Alkâânî El- Havârizmî 705	

168	Fusûlü'l- Bedâyi' fi Usûli'sh- Şerâyi'	1	"	27	648	Şemseddin Ahmed b. Hamza El-Fenârî 834	Cedvel eklîl
169	Muhtasarü'l- Müntehâ fi'l-Usûl ve'l-Cedel	1	Arabî Ta'lik	13	288	Cemaleddin Ebû Amr Osman el- Ma'rûf bi-İbn-i Hâcib 646	Zahriye serlevha müzehheb
KÜTÜBÜ'L-FIKH							
170	Ahkâmü's- Sultâniye	1	Arabî Ta'lik	19	310	Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed El- Mâverdî 450	Cedvel serlevha müzehheb
[14] 171	El-Mesâili'sh- Şerife fi Edille Ebî Hanife	1	Arabî Nesih	25	544	Muhammed b. Abdullah Ed- Deberî El-Hanefî	Rahimehumulla h
172	El-Eşbâh ve'n- Nezâir	1	"	17	460	Zeynülabidin b. Nüceym El-Mısrî 970	İçerisinden bazı sahifeleri noksândır
173	Şerhü Islâhü'l- Vikâye el- müsemmâ bi'l- Îzâh	1	Arabî Ta'lik	21	580	Süleyman el- ma'rûf bi-İbn-i Kemal Paşa 940	Cedvel serlevha müzehheb
174	Tenvîrü'l-Ebsâr ve Câmi'ü'l- Buhâr	1	"	29	162	Şemseddin Muhammed b. Abdullah Et- Timurtâşî 1004	
175	Câmi'ü's-Sağîr	1	Arabî Nesih	13	468	Hüsameddin Ömer b. Abdülaziz El- Buhârî	
176	Câmi'ü'l- Fusûleyn	1	"	27	880	Bedreddin İsmail eş-şehîr bi-İbn-i Kadı Semavene 823	Cedvel sürh
177	Hâşiye ale'd- Düleri'l- Hukkâm	1	Arabî Ta'lik	25	568	Mustafa b. Muhammed eş- şehîr Bi- Azmizâde 1040	Cedvel sürh

178	Hâşiye ale'd-Düreri'l-Hukkâm	1	"	33	452	Pir Muhammed b. Muhammed El-Vânî 1000	
179	Hâşiye ale'd-Dürer el-müsemmâ bi-Gunyeti Zevi'l-Ahkâm	1	Arabî Nesih	25	952	Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ali Eş-Şürübülâlî	Serlevha müzehheb cedvel surh
180	Diğer	1	Arabî Ta'lik	31	544	" "	
181	Hâşiye ale'l-Hidâye	1	"	27	532	Sadullah b. İsa El-Müfti 945	Cedvel serlevha müzehheb
182	Diğer	1	"	23	486	" "	
183	Şerhu Tenvîrû'l-Ebsâr el-müsemmâ bi-Menhi'l-Gaffâr	1	Arabî Nesih	31	456	Şemseddin Muhammed b. Abdullah Et-Timurtâşî 1004	Serlevha müzehheb
184	Şerhu Câmi'ü's-Sağîr	1	"	31	456	Hüseyin b. Mansur El-Üvez Cündî eş-şehîr bi-Kadı han	Cedvel surh
185	Şerhu'z-Ziyâdât	1	Arabî Arab	29	340	Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Ömer El-İtâbî El-Buhârî 582	
186	Şerhü'n-Nikâye fî Muhtasari'l-Vikâye	1	Arabî Ta'lik	29	1610	Ekmelüddin Mahmud b. Mehmed El-Bâbertî	Rahimehumullah
187	Şerhü Kenzü'd-Dekâik el-müsemmâ bi-Uyûni'l-Hakâyık	1	Arab Nesih	29	868		
188	Şerhü Kenzü'd-Dekâik el-müsemmâ bi'l-Ferâyid	1	"	31	1244	Mustafa el-ma'rûf bi-Bâbîzâde 1036	Cedvel serlevha müzehheb

189	Şerhü Kenzü'd- Dekâik el- müsemâmâ bi- Remzi'l- Hakâyik	1	"	35	1380	Zeynelabidin ibn- i Nüceym El- Mısrî 970	Serlevha müzehheb cedvel surh
190	Şerhü Kenzü'd- Dekâik el- müsemâmâ Bî'l- Bahri'r-Râyik	Evvel	"	23	684	Bedreddin Mahmud b. Ahmed El-Aynî 855	Cedvel surh
191	Diğer	Sânî	"	23	760	" "	Kezâ
192	Şerhü Kenzü'd- Dekâyik el- müsemâmâ bi- Keşfi'r-Remz an-Habâyâ li- Kenz	Evvel	"	31	1230	Seyyid Ahmed b. Muhammedî El- Hanefî Te'lif 1074	
193	Diğer	Sânî	"	31	1356	" "	
194	Kenzü'd- Dekâyik el- müsemâmâ bi- Beyyini'l- Hakâyik	Evvel	"	35	700	Fahreddin Osman b. Ali Ez-Zelî'î 743	
195	Diğer	Evvel	"	29	1072	" "	
196	Diğer	Sânî	"	27	686	" "	
197	Diğer	Sânî	"	27	698	" "	
198	Diğer	Evvel	"	29	802	" "	
199	Diğer	Sânî	"	29	1046	" "	
200	Şerhu Nazmü'l- Kenz el- müsemâmâ bi- Evzah Remz ale'l-Kenz	Evvel	Arabî Nesih	31	780	Şeyh Ali El- Makdisî	
201	Diğer	Sânî	"	31	836	" ' "	
202	Diğer	Sâlis	"	31	760	" ' "	
203	Diğer	râbi'	"	31	728	" ' "	

204	Şerhu Mecma'ü'l-Bahreyn	1	"	27	658	Abdülatif el-ma'rûf bi-İbn-i Malik	
205	Şerhü'l-Muhtâr el-müsemmâ bi'l-İhtiyâr	1	"	27	630	Mecdüddin b. Abdullah b. Mevdûd El-Mûsilî 683	Ser eklîl
206	Şerhü Muhtasarü'l-Kudûrî el-müsemmâ bi-Cevhereti'l-Ferîde	1	"	31	728	Ebû Bekir b. Ali El-Haddâdî 800	Cedvel surh
207	Şerhü Muhtasarü'l-Kudûrî	1	"	31	660	Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed El-Bağdâdî eş-Şehrî bi'l-Akta' 474	Zahriye müzehheb
208	Şerhü Muhtasarü'l-Kudûrî el-müsemmâ bi-Sarrâci'l-Vahhâb	1	"	33	844	Ebû Bekir Ali b. El-Haddâdî 800	Cedvel serlevha müzehheb ilâ âhiri Kitâbi'l-Havâle
209	Şerhü Muhtasarü'l-Kudûrî	1	"	27	744	Necmüddin Muhtar b. Mahmud Ez-Zâhidî El-Hanefî 658	
210	Şerhü Muhtasarü'l-Kudûrî	1					Zâyi' olduğu
211	Diğer	1	"	17	388	" "	Min-Kitâbi'l-İtâk ilâ âhirihi Muhtâc-ı ta'mîrdir.
212	Şerhü Muhtasarü'l-Kudûrî el-müsemmâ Bi-Serrâci'l-Vehhâb	Evvel	"	31	860	Ebû Bekir Ali El-Haddâdî 800	Cedvel surh

213	Diğer	Sânî	"	27	760	"	"	Cedvel eklîl
214	Kitâbü fî Hall-i Müşkilâtî'l-Kudûrî	1	"	13	224			
[17] 215	Şerhü Mukaddimeti'l-Gaznevî el-müsemmâ bi-Ziyâi'l-Ma'nevî	1	Arabî Nesih	33	666	Şeyh El-İmâm Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Ziyâ El-Kureşî 854	Rahimehumullah Ser eklîl	
216	Şerhü Mülteke'l-Ebhur el-müsemmâ bi-Mecra'l-Enhür	Sânî	Arabî Arab	31	678	Nureddin Ali El-Bâkânî	Min-Kitâbi'l-Buyû' ilâ âhiri'l-kitâb	
217	Şerhü Mülteke'l-Ebhur el-müsemmâ bi'l-Ferâyid	1	Arabî Nesih	25	1238	İsmail b. Sinan Es-Sivâsî 1048	Serlevha müzehheb	
218	Şerhü Mülteke'l-Ebhur	1	"	31	624	Muhammed El-Hanefî eş-Şehîr Bi-Kasabzâde	Cedvel serlevha müzehheb muhtâc-ı ta'mîrdir	
219	Diğer	1	"	31	574	"	"	Evvelleri nâkısıdır
220	Diğer	1	"	23	1212	"	"	Evvelleri nâkısıdır
221	Şerhü Manzûmetü'n-Neseî el-müsemmâ bi'l-Hakâyık	1	Arabî Arab	25	418	Muhammed b. Davud El-Buhârî 666		
222	Şerhü'l-Hidâye el-müsemmâ bi'l-İnâye	Evvel	"	27	672	Ekmelüddin Mahmud El-Bâbertî 786		
223	Diğer	Sânî	Arab Nesih	27	676	"	"	
224	Şerhü'l-Hidâye el-müsemmâ bi-Fethi'l-Kadîr	Evvel	"	31	614	Muhammed Es-Sivâsî eş-Şehîr bi-İbni'l-Hümâm 761	İlâ bâb âhiri bâb-ı Kur'an [...]	
225	Diğer	Evvel	"	33	614	"	"	

226	Diğer	Sânî	Arabî Ta'lik	23	842	" "	Serlevhaları müzehheb
227	Diğer	Sâlis	"	23	694	" "	Serlevhaları müzehheb
228	Diğer	Evvel	"	23	1702	" "	Îlâ âhiri Kitâbi'l-Büyû'
229	Diğer	Sânî	Arabî Nesih	35	616	" "	Min-Kitâbi'n-Nikâh
[18] 230	Şerhü'l-Hidâye el-müsemmâ bi-Fethi'l-Kadîr	Sâlis	Arabî Nesih	35	516	Muhammed Es-Sivâsî eş-Şehîr bi-İbni'l-Hümâm	Rahimehumullah Min-Kitâbi'l-Hudûd
231	Şerhü'l-Vikâye	1	Arabî Ta'lik	19	610	Abdullah b. Mesud El-Mahbûb El-Hanefî 745	Cedvel serlevha müzehheb
232	Diğer	1	Arabî Nesih	19	516	" "	Kezâ muhtâc-ı ta'mîrdir
233	Fusûlü'l-Esteruşnî	1	Arabî Ta'lik	21	684	Muhammed b. Mahmud El-Esteruşnî 632	
234	El-Fıkhü'n-Nâfi'	1	Arabi Arab	17	420	Ebu'l-Kasım Mahmud b. Yusuf Es-Semerkindî 656	
235	Şerhü'n-Nikâye el-müsemmâ bi-Câmi'i'r-Rumûz	1	Arabî Ta'lik	31	788	Şemseddin Muhammed El-Horasânî El-Kuhistânî 962	Cedvel serlevha müzehheb
236	Diğer	1	Arabî Nesih	31	898	" "	Cedvel surh
237	Dürerü'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm	1	Arabî Ta'lik	27	684	Muhammed b. Feramuz eş-Şehîr bi-Monla Hüsrev 885	Cedvel serlevha müzehheb
238	Kitâbü'z-Ziyâdât li'l-Hasîri Ma'a Şerhuhû el-	1	Arabî Arab	23	422	Ebu'l-Kasım Mahmud Es-Sedîdî Ez-Zevzenî	

	müsemâmâ bi-Melâki'l-Eflâk						
239	Hidâye fi'l-Furû'	1	Arabî Nesih	17	542	Burhaneddin Ali b. Ebî Bekir El-Merğînânî 593	
240	Mepsûtü's-Serahsî	Evvel	Arabî Arab	23	618	Şemsü'l-Eimme Muhammed Es-Serahsî 483	
241	Diğer	Sânî	"	27	796	" "	
242	Diğer	Sâlis	"	23	746	" "	
243	Diğer	râbi'	"	25	482	" "	
244	Diğer	Hâmis	"	27	554	" "	
245	Diğer	Sâdis	"	25	978	" "	
[19] 246	Mepsûtü's-Serahsî	Sâbi'	Arabî Nesih	29	572	Şemsü'l-Eimme Muhammed Er-Rahsî 483	Rahimehumullah Cedvel serlevha müzehheb
247	Diğer	Sânî	Arabî Arab	29	770	" "	
248	Diğer	Evvel	Arabî Nesih	31	600	" "	Îlâ Kitâbi'l-Büyû'
249	Diğer	Sânî	Arabî Nesih	19	556	" "	Min-Kitâbi'l-Hac
250	Diğer	Sâlis	"	18	838	" "	Min-Kitâbi'l-Talâk
251	Diğer	Râbi'	"	33	538	" "	Min-kitâbi'l-Îmân
252	Diğer	Hâmis	"	29	398	" "	Min-Kitâbi'l-mudârebe
253	Diğer	Sâdis	"	33	838	" "	Min-Kitâbi'r-Rücû'î's-Şâde ila bâb-ı İkrârî'l-Mekâtib bi'l-Cenâyiz

254	Diğer	Sâbi‘	"	27	410	"	"	Min-Kitâbi'l-Kâsî ilâ âhiri Babi'l-Müteşâbih fi'l-Ferâiz
255	Muhtârü'n-Nevâzil	1	Arabî Ta‘lik	33	292	Burhan Ebî Bekir Ali El-Mer‘înânî 593		Fihrist cedvel serlevha eklîl
256	Muhtasarü'l-Kudûrî	1	Arabî Nesih	11	538	Ebu'l-Hüseyn Ahmed El-Kudûrî El-Bağdâdî 428		
257	Mülteka'l-Ebhur fi'l-Furû‘ El-Hanefiyye	1	"	21	376	İbrahim b. Muhammed El-Halebî 956		Fihrist cedvel serlevha eklîl
258	Diğer	1	"	31	514	"	"	Cedvel serlevha eklîl
259	Diğer	1	"	19	316	"	"	Serlevha eklîl cedvel surh
260	Diğer	1	"	17	330	"	"	Evvvel nâkısdır
261	Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilî'l-Hidâye	1	Arabî Nesih	9	524	Burhanü's-Şerî‘a Mahmud b. Sadrü's-Şerî‘a Abdullah El-Mahbûbî		Muhaşşî
262	Diğer	1	"	29	586	"	"	Cedvel serlevha eklîl
[20] 263	Hidâye fî'l-Furû‘î'l-Hanefiyye	1	Arabî Nesih	23	510	Burhaneddin Ebû Bekir b. Ali El-Merğînânî 593		Rahimehumulla h Min-Kitâbi'l-Buyû‘ ilâ âhirîhi
264	Şerhü Muhtasarü'l-Kudûrî el-müsemmâ bi'l-Yenâbî‘ fî Ma‘rifeti'l-Usûl ve't-Tefârî‘	1	"	25	426	Bedreddin Mahmud b. Abdullah Eş-Şiblî Ed-Dimeşkî Et-Trablusî 869		

265	Şerhü Ferâizü's-Serâciye	1	"	13	222	"	"	
KÜTÜBÜ'L FETVÂ								
266	Fetâvâ İbn-i Salâh Eş-Şâfi'î Ma'a Cevâhir El-Fenârî	1	Arabî Nesih	19	514	Ebû Bekir Muhammed Abdürreşid El-Kirmânî		
267	Hulâsatü'l-Fetârî	1	Arabî Ta'lik	35	750	Tahir Abdürreşid Buhârî 542	b. El-	Cedvel serlevha eklîl
268	Diğer	1	"	29	700	"	"	Serlevha eklîl
269	Diğer	1	Arabî Nesih	31	908	"	"	Cedvel nühâs muhtâc-1 ta'mîrdir
270	Fetâvâ El-Berzâziye	f	"	29	878	Muhammed b. Muhammed el-Ma'rûf bi-İbni'l-Bezzâz 827		
271	Diğer	1	"	29	560	"	"	
272	Fetâvâ Es-Sûfiyye	1	"	19	716	Fazlullah Muhammed Eyüb Es-Sûfî 666	b.	Cedvel surh
273	Fetâvâ Ez-Zahîriyye	1	"	35	910	Zahîrüddin Ebû Bekir Muhammed El-Buhârî 619		Kezâ
274	Fetâvâ Kadîhân	1	"	29	800	Hasan b. Mansur El-Evzecendî el-ma'rûf bi-Kâdîhân 592		Serlevha müzehheb cedvel surh
275	Diğer	1	"	33	1008	"	"	Kezâ
276	Fetâvâ el-müsemmâ Bikaniyyeti'l-meniyye li-Temîmi'l-Ganiyye	1	"	23	536	Necmüddin Muhtar Mahmud Zâhidî 658	b. Ez-	

[21] 277	Fusûlü'l-İmâdî fi'l-Furû'î'l- Hanefiyye	1	Arabî Arab	34	564	Cemaleddin b. İmadüddin El- Hanefî 651	Rahimehumulla h
278	Mecmû'ü'n- Nevâzil ve'l- Havâdis ve'l- Vâkı'ât	1	Arabî Ta'lik	23	536	Şeyh Ahmed b. Musa b. İsa b. Memun El-Keşî	Cedvel müzehheb
279	Münyetü'l- Müftî fi'l-Furû'	1	Arabî Nesih	23	144	Yusuf b. Ahmed Es-Sicistânî	Cedvel surh
280	Mühimmâtü'l- Müftî li-İbn-i Kemal Paşa						Zâyi' olduğu
KÜTÜBÜ'T-TASAVVUF							
281	İhyâü'l-Ulûm mine'l-Mev'iza	1	"	37	1054	Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed El- Gazâlî 505	Zahriye müzehheb cedvel surh
282	Diğer	1	"	41	1734	" "	Serlevha müzehheb cedvel surh
283		1	"				Zâyi' olduğu
284	Mecmû'atü'l- Resâil					Dört aded resâili hâvîdir	İsimleri mecmû'alar kısımında zikr olundu
285	Hâlisatü'l- Hakâyık İmâ- fîhi fî Esâlîbi'd- Dekâyık	1	"	31	378	Ebulfazl Muhammed b. Ahmed El-Farâbî 607	
286							Zâyi' olduğu
287	Risâletü'l- Kuşeyriyye	1	Arabî Arab	21	450	İmâm Ebu'l- Kasım Abdülkerim b. Hevâzin El- Kuşeyrî 465	
288	Şerhü Hükmi- i Atâiyye	1	"	25	356	Muhammed b. İbrahim b. İbad El-Bakarî	

289	Et-Tarîkatü'l-Muhammediye	1	Arabî Nesih	19	320	Pir Mehmed b. Ali el-ma'rûf bi-Birgilî 981	
290	Umdetü'l-Âmilîn li-Marzât-i Rabbü'l-Âlemîn	1	Türkî Nesih	13	58	Muhammed b. İbrahim El-Îmâdî	Cedvel serlevha eklîl
291	Kuvvetü'l-Kulûb fî Mu'ameleti'l-Mahbûb ve Vasfû Tarîki'l-Mezîd	1	Arabî Nesih	27	346	Ebû Talib Muhammed b. Ali Atıyyetü'l-Acemî 386	Kezâ
292	Kitâbü'l-Hikme fi'l-Ed'ıye ve'l-Mev'ıza	1	Fârisî Ta'lik	17	626		
293	Muhâdaratü'l-Ebrâr ve Mûsâmeratü'l-Ahyâr	1	Arabî Nesih	25	520	Şeyhü'l-Ekber Muhyiddîn El-Arabî 638	Cedvel surh
294	Diğer	1	"	27	688	" "	Cedvel serlevha eklîl
295	Mazharü'l-Eşkâl fî Beyân-ı Luğati'l-Mesnevî	1	Türkî Ta'lik	33	600	Muhammed Şa'bânzâde Te'lif 1112	Cedvel serlevha müzehheb
296	Minhâcü'l-Âbidîn	1	Arabî Arab	17	402	Hüccetü'l-İslâm İmâm Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed El-Gazâlî 505	
297	Diğer	1	Arabî Nesih	13	564	" "	
298	Minhâcü'l-Kâsıdîn	1	"	27	710	Ebülferec Abdurrahman b. Ali El-Cevzî 597	Cedvel serlevha
KÜTÜBÜ'L-AKÂYİD ve'l-KELÂM							
299	Haşıye alâ Şerhi'l-Cedîd Et-Tecrîd fi'l-Akâyid	1	Arabî Ta'lik	21	178		

300	Şerhu Tecdîdü'l-Kelâm	1	Arabî Nesih	25	380	Seyyid Şerif El-Cürçânî 816	Ser surh
301	Hâşiye fi'l-Akâyid	1	"	13	166		Ûlâ nâkıs ve muhtâc-ı ta'mîrdir
302	Hâşiye alâ Şerhi't-Tecrîd	1	Arabî Ta'lik	19	654	Muhammed b. İbrahim Eş-şehîr bi-Hatîbzâde 901	Cedvel serlevha eklîl
303	Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkîf	1	"	23	660	Hasan Çelebi b. Muhammed El-Fenârî 886	
304	Hâşiye alâ Şerhi Risâlet-i İsbâtî'l-Vâcib	1	"	18	338	Gıyâsüddin Eş-şehîr bi-Mansûr El-Hüseynî	İşbu kitâb derûnunda mevcûdü'l-bâkî aded resâilin esâmîleri mecmû'alar kısmında zikr olundu
305	Şerhu Tegrîdi'l-Kelâm	1	Arabî Nesih	23	334		Cedvel serlevha eklîl
306	Şerhu Tavâli'i'l-Envâr el-müsemmâ bi-Metâli'i'l-Enzâr	1	"	28	300	Şemsüddin Mahmud El-İsfehânî 849	
[23] 307							Rahimehumullah Zâyi' olduğundan
308	Şerhü'l-Mekâsîd	1	Arabî Arab Nesih	27	620	Sadedin Mesud b. Ömer Et-Taftézânî 892	
309	Şerhü'l-Mevâkîf	1	"	29	500	Seyyid Şerif Ali El-Cürçânî 816	Cedvel serlevha eklîl muhtâc-ı ta'mîrdir
310							Zâyi' olduğu
311	Kasîdetü'l-Amâlî fi'l-Kelâm	1	"	4	38	Sarâcüddîn Osman El-Evsenî	Zahriye ve mühriye ve

						El-Ferğâî El-Hanefî	durak mahalleri eklîl
312	Bahrü'l-Kelâm	1	Arabî Ta'lik	19	78	Şeyhü'l-Îmâm Ebu'l-Mu'în Meymun b. Muhammed En-Nesefî 508	Cedvel surh
313	Hâşiye alâ Tasavvurât-ı Şerhi'-Şemsîyye	1	"	10	278	Seyyid Şerif El-Cürcânî 816	Kezâ ûlâ nâkıs ve muhtâc-ı ta'mîrdir
KÜTÜBÜ'L-HİKME							
314	Hâşiye alâ Şerhi'l-İşârât ve't-Tenbîhât	1	Arabî Arab Ta'lik	31	250		
315	Hâşiye alâ Şerhi Hidâye El-Hikme li-Kâdî Mîr	1	Arabî Ta'lik	15	122	Hasan b. Pir El-Adanavî	
316	Hâşiye ale'l-Kâdî Mîr	1	Arabî Nesih	29	210	Muhammed b. Hüseyin El-Med'uvv bi-Fahriddin El-Hüseyinî	
317	Şerhü'l-İşârât	1	"	25	648	Nasruddin Muhammed b. Hasan Et-Tûsî 779	
318	Hâşiye alâ Şerhi Hikmet	1	"	23	288	Mirzâcan Habîbullah Eş-Şîrâzî 994	
319	Şerhu Hidâyetü'l-Hikem ve Ma'a Hâşiye-i Muslihiddin ale'l-Hidâye	1	Arabî Ta'lik	19	269	Kâdı Mu'înuddin Hüseyin El-Mübeydî 870	Muhaşşî
KÜTÜBÜ'L-MANTIK							
320	Hâşiye alâ Şerhi Tehdîbi'l-Mantik	1	Arabî Nesih	19	132		

[24] 321	Hâşiye alâ Şerhi Risâleti'ş- Şemsiyye li- Kutbi'd-dîn	1	Arabî Ta'lik	15	136	Seyyid Şerif b. Ali El-Cürcânî 816	
322	Diğer						Zâyi' oldukları
323	Diğer						Zâyi' oldukları
324	Diğer						Zâyi' oldukları
325	Hâşiye alâ Şerhi Metâli'i'l- Envâr li- Kutbi'd-Dîn	1	"	19	514	Abdurrahim Eş- Şîrvânî	Cedvel surh
326	Hâşiye alâ Şerhi Metâli'i'l- Envâr	1	"	23	206	Seyyid Şerif El- Cürcânî 816	Muhtâc-ı ta'mîrdir
327	Diğer	1	"	20	260	" "	
328	Diğer	1	"	15	402	" "	Cedvel surh
329	Diğer	1	"	19	316	" "	
330	Şerhu İsaguci ve Ma'a İsaguci li- İmâm El-Ebhurî	1	"	15	600	Hüsameddin Hasan El-Kâfî 760	
331							Zâyi' olduğu
332	Şerhu Tehzîbü'l- Mantık	1	"	21	70	Celeddin Muhammed b. Es- Sıddîkî Ed- Devânî 901	Mühürsüzdür
333	Hâşiye alâTasavvurât-ı Şerhi'ş- Şemsiyye li- Kutbi'd-Dîn	1	Arabî Arab	17	146		Mühürsüzdür
334							Zâyi' olduğu
335	Hâşiye alâ Şerhi Risâleti'ş- Şemsiyye	1	Arabî Ta'lik	17	147		

336	Mecmû'atü'r-Resâil					Beş aded Resâili hâvîdir	İsimleri zeyl-i defterde mezkûrdur
[25] 337	Hâşiye alâ Şerh-i Mülâhhas El-Çağmânî fi'l-Hey'e	1	Arabî Ta'lik	21	216	Abdülali b. Muhammed El-Bercendî 924	İsimleri zeyl-i defterde mezkûrdur
338	Silkü'd-Dürreyn fî Halli'n-Nîreyn fî'n-Nücûm	1	Arabî Nesih	21	178	Ahmed b. Musa b. Abdülgaffar	Cedvel surh
339	Şerhu Eşkâlüt-Te'sîs fi'l-Hendese	1	Arabî Arab	21	82	Musa b. Mahmud eş-Şehîr bi-Kâdizâde li-Rûmî 815	
340	Şerhu Muhlisü'l-Çağmanî fi'l-Hey'e	1	Arabî Ta'lik	19	184	" "	
341	Hâşiye alâ Şerh-i Risâleti'l-Behâiyye fi'l-Hesâb	1	"	16	202	Ömer b. Ahmed eş-Şehîr Bi'l-Me'âlî	
342	Şerhu Zic-i Aluğ Bey fi'n-Nücûm	1	Fârisî Ta'lik	21	118	Mahmud b. Mehmed Eş-Şehîr bi-Mîrim Çelebi 931	
KÜTÜBÜ'T-TİB							
343	Kitâbü Akrabadin fi't-Tıb	1	Arabî Arab Nesih	23	268		Cedvel surh
344	Nüzhetü'l-Ezhân fî Islahi'l-Ebdân fi't-Tıb	1	"	17	80	Şeyh Davud Et-Tabîbi'l-Antakî	
KÜTÜBÜ'T-TEVÂRİH							
345							
346	Keşfü'z-Zunûn an-Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn	1	Arabî Ta'lik	31	1082	Mustafa eş-Şehîr bi-Kâtib Çelebi 1083	Cedvel serlevha müzehheb
347	Bedâyi'ü'z-Zuhûr fî	Evvel	Arabî Arab	23	648	Celaleddin Abdurrahman Ebî	

	Vekâyi'î'd-Duhûr					Bekir Es-Suyûtî 911	
	Diğer	Sânî	"	23	708	" "	
348	Diğer	Sâlis	"	23	674	" "	
349	Diğer	Râbi'	"	23	722	" "	
[26] 350	Hadîkatü's-Su'adâ'	1	Türkî Nesih	23	248	Muhammed Fuzûlî b. Süleyman El-Bağdâdî	Rahimehumullah Cedvel surh
351	Hüsnü'l-Muhâdara fî Ahbâri'l-Mısır ve'l-Kâhire	1	Arabî Arab Nesih	31	380	Celeleddin Abdurrahman Es-Suyûtî 911	
352	Ravzatü's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Hulefâ	Sânî	Fârisî Ta'lik	25	678	Muhammed Gıyasüddin eş-Şehir bi-Mirhond 903	Min-Kitâb-ı Siyeri'n-Nebî ve Hulefâi'r-Râşidîn
353	Et-Tabakâtü's-Sünniyye fî Terâcim-i Ahvâli'l-Hanefiyye	1	Arabî Nesih	29	1058	Takiyyüddin b. Abdülkadir Et-Temîmî 1005	Serlevha müzehheb cedvel surh
354	Kısasü'l-Enbiyâ aleyhimü's-selâm	1	"	17	490	Fazıl Ebulhasen Muhammed b. Abdullah El-Kesâî	Zahriye eklîl
355	El-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr fî Zikri'l-Hutat ve'l-Âsâr	Evvel	Arabî Nesih	25	582	Takiyyüddin Ahmed b. Ali El-Makrîzî 845	Kezâ Cedvel surh
356	Diğer	Sânî	Arabî Arab Nesih	25	464	" "	Zahriye eklîl cedvel surh
357	Diğer	Sâlis	"	25	554	" "	Kezâ
358	Diğer	Râbi'	"	25	572	" "	Cedvel surh
359	Kevâkü Envârü'l-Ahmediyye fî Esrâri'l-	1	Türkî Nesih	41	484	Muhammed İbrahim Ahmed b. Şerefüddin El-İmâdî	Serlevha müzehheb cedvel surh

	Mu'cizâti'l-Muhammediye						
KÜTÜBÜ'L-EDEBİYÂT							
360	Elif Bâ fi'l-Muhâdarât	1	Arabî Nesih	31	744	Ebu'l-Huccâc Yusuf b. Muhammed El-Belevî el-ma'rûf bi-İbn-i Işih	Cedvel eklîl
361	Kitâbü fî Mevâ'izi'l-Mülûk ve'l-Hulefâ ve'l-Ümerâ ve'l-Vüzerâ	1	Arabî Arab	17	242	" "	
362	Halilü'l-Kemiyet?	1	Arabî Nesih	23	526	Şemseddin Muhammed b. Hüseyin En-Nevâhî 859	
[27] 363	Sirâcü'l-Mülûk	1	Arabî Nesih	19	398	Ebû Bekir Muhammed b. Velid Et-Tartûşî 520	Rahimehumullah Zahriye eklîl
364	Diğer	1	"	27	426	" "	
365	Şerhu Ebyât-ı Kitâb-ı Esâsi'l-Belâğa	1	"	27	704		
366	Şerhu Kasîdetü İbn-i Hâcib fî İlmî'l-Arûz ve'l-Kavâfî	1	"	19	96		
367	Şerhü'l-Hamâsetü't-Tâiyye	1	Arabî Arab	19	436	Ebû Ali Ahmed b. Muhammed El-Mervezî 671	
368	Şerhü'l-Kasîdeti'l-Arûz el-müsemmâ bi-Ahsen fî Şerhi'l-Hüsnâ	1	Arabî Nesih	19	266		
369	Şerhü Gülistân	1	Arabî Ta'lik	17	434	Mustafa eş-Şehîr bi-Serverî Efendi	

370	Şerhu Mu'allakâti's-Seb'	1	Arabî Arab	21	240	Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed En-Nehâsî 338	Zahriye eklîl
371	Şerhu Kasîdetü İbn-i Hâcib fî İlmî'l-Arûz	1	"	21	78	İmâdüddin b. İsmail b. Nureddin	
372	Makâmâtü'l-Harîrî	1	Arabî Nesih	13	458	Şeyh Ebû Muhammed Kasım b. Ali El-Harîrî 516	Muhtâc-1 ta'mîrdir
373	Diğer	1	"	13	436	" "	
374	Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsin-i Ehli'l-Asr	1	"	29	732	Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed Es-Se'âlebî 430	Serlevha eklîl
KÜTÜBÜ'L-ME'ÂNÎ ve'l-BEYÂN							
375	Hâşiye alâ Hâşiyet Seyyid Ali El-Mutavvel	1	Arabî Ta'lik	23	380	İsameddin İbrahim El-İsfrâyînî 943	
376	Hâşiye ale'l-Muhtasar Ma'a Hâşiyetü Abdullah El-Pezdevî alâ Haşiyeti'l-Hatâî	1	Arabî Nesih	19	486	Nizamüddin Osman El-Hatâî	Rahimehumullah Cedvel serlevha eklîl muhtâc-1 ta'mîrdir
377	Diğer	1	"	21	190	" "	Cedvel surh muhtâc-1 ta'mîrdir
378	Hâşiye ale'l-Muhtasar	1	"	19	170		
379	Hâşiye ale'l-Mutavvel	1	"	25	504	Yahya b. Seyf Es-Seyrâmî 830	Muhtâc-1 ta'mîrdir
380	Hâşiye ale'l-Mutavvel	1	Ta'lik	23	704	Yahya b. Seyf Es-Seyrâmî 886	Serlevha eklîl cedvel surh
381	Diğer	1					Zâyi' olduğu
382	Hâşiye ale'l-Mutavvel	1	Arab Arabî	21	438	Şeyhü'l-İslâm Ahmed b. Muhammed	

383	Hâşiye ale'l-Mutavvel	1	Ta'lik	19	106	Yusuf b. Hüseyin El-Kirmastî 906	
384	Hâşiye ale'l-Mutavvel	1	"	25	352	Ebu'l-Kasım Muhammed El-Leysî Es-Semerkandî	Cedvel surh
385	Hâşiye ale'l-Mutavvel	1	"	21	126	Nizamüddin Osman El-Hatâî	
386	Şerhu alâ Şerhi Miftâhü'l-Ulûm li't-Teftazânî	1	"	17	258	Ebu'l-Kasım Muhammed El-Leysî Es-Semerkandî	
387	Şerhü't-Tıbyân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân	1	Arabî	25	562		Ûlâ nâkısdir
388	Şerhu Telhîsü'l-Miftâh	1	Ta'lik	27	538	İsamüdin İbrahim Arabşah El-İsfirayinî 945	Muhtâc-ı ta'mîrdir
389	Şerhu kısmü's-sâlis min-Miftâhi'l-Ulûm	1	Arabî Arab	27	292	Seyyid Şerif Ali El-Cürcânî 816	
390	Şerhu Kısmü's-Sâlis min-Miftâhi'l-Ulûm	1	Ta'lik	23	588	Sadedddin Mesud b. Ömer Et-Teftezânî 892	
[29] 391							Rahimehumullah Zâyi' olduğu
392	Hâşiye alâ Şerhi Miftâhi'l-Ulûm	1	Arabî Nesih	35	664	İmadüddin Yaya b. Ahmed El-Kâşî	
393	Muhtasar ale't-Tahlîsi'l-Miftâh	1	"	21	362	Sadedddin Mesud b. Ömer Et-Teftazânî	Cedvelleri surh
394	Mutavvel ale't-Telhîsi'l-Miftâh	1	"	25	450	" "	Cedvelleri surh
395	Diğer	1	Ta'lik	25	446	" "	Cedvelleri surh

396	Kısmü sâlis min-Miftâhi'l-Ulûm	1	Nesih	19	404	Siracüddin Ebû Yakub	
397	Miftâhü'l-Ulûm	1	"	17	682	" "	
KÛTÛBÛ'N-NAHV							
398	Elfiye İbn-i Mâlik fi'n-Nahv	1	Arabî Nesih	15	86	Cemaleddin Muhammed el-ma'rûf bi-İbn-i Mâlik En-Nahv672	Evvel nâkısdır
399	Şerhu Elfiyye İbn-i Mâlik el-müsemma bi-Vazhi'l-Mesâlik	1	"	25	164	Cemaleddin Abdullah el-ma'rûf bi-İbn-i Hişâm	
400	Tertîbü'l-Cemîl fi Şerh-i Terkîbi'l-Celîl	1	Arabî Ta'lik	11	208	Debbâğzâde	
401	Şerhu fi'n-Nahv	1	Arabî Nesih	21	332		Ûlâ nâkıs ve muhtâc-ı ta'mîrdir
402	Hâşiye ale'l-Câmî	1	Ta'lik	25	260	Mevlânâ İsmet Efendi	Cedvel surh
403	Mecmû'âtü'l-Havâşî alâ Şerhi'l-Kâfiye	1	"	21	170	Sadeddin Et-Taftazânî ve li-gayrihî 792	Kezâ ûlâ nâkısdır
404	Hâşiye alâ Şerhi'l-Misbâh	1	Arabî Nesih	19	78	Abdurrahman b. Ahmed Te'lif 1113	Serlevha müzehheb cedvel surh
405	Şerhu fi'n-Nahv	1	Arabî Ta'lik	23	130		Cedvel surh ûlâ nâkıs ve muhtâc-ı ta'mîrdir
[30] 406	Şerhu Enmuzeci'z-Zemahşerî fi'n-Nahv	1	Arabî Ta'lik	17	132	Cemaleddin Muhammed b. Abdülganî El-Erdebîlî	
407	Şerhu Teshîlü'l-Fevâid ve Tekmîli'l-Makâsîd	Evvel	Arabî Nesih	25	634	Bedreddin Muhamed Ebû Bekir Ömer Ed-Demâmînî 882	

408	Diğer	Sânî	"	25	704	"	"
409	A'râb Dibâcetü'l- Misbâh	1	Arabî Ta'lik	18	60		
410	Şerhu Müşkilâtî'l- Kâfiye el- müsemmâ bi'l- Avâyidi'z- Ziyâiye	1	"	19	276	Nureddin Abdurrahman b. Ahmed Elhâcî 898	Cedvel surh
411	Şerhu'l-Kâfiye	1	Arabî Nesih	25	738	Radiyyüddin Muhammed b. Hasan El- Esterâbâdî 683	Cedvel serlevha eklîl
412	Ferâyidü'l- Kalâyid fî Muhtasar-ı Şerhi'ş-Şevâhid	1	"	21	460	Muhammed b. Mahmud El-Aynî El-Haneî 855	
413	Şerhu Muğni'l- Lebîb el- müsemmâ bi- Tuhfeti'l-Garib	1	"	15	146	Muhammed b. Ebû Bekir b. Ömer Ed- Demâmînî 828	
414	Şerhu'l-Kâfiye	1	"			Ahmed b. Hasan El-Çârperdî	
415	Şerhu'l-Misbâh el-müsemmâ bi'd-Dav'	1	"	15	250	Ahmed b. Mahmud El- Cündî	
416	Diğer	1	Arabî Ta'lik	15	346	"	"
417	El-A'râb an- Kavâ'idî'l- A'râb Ma'a Şerhuhû	1	Arabî Nesih	15	344	Cemaleddin Abdullah el- ma'rûf bi-İbn-i Hişâm 762	
418	Şerhu Merâhü'l- Ervâh	1	Arabî Arab	16	148	Hasan Paşa b. Alaaddin El- Esved	Muhtâc-ı ta'mîrdir
419							Zâyi' olduğu

[31] 420	Muğni'l-Lebîb an-Kütübi'l- E'ârîb	1	Arabî Nesih	21	454	Cemaleddin Abdullah el- ma'rûf bi-İbn-i Hişam 262	Rahimehumulla h
421	Diğer	1	Arabî Nesih	33	330	" "	Cedvel serlevha müzehheb muhtâc-ı ta'mîrdir
422	Şerhu Muğni'l- Lebîb	1	"	31	576		Ûlâ nâkısdr
423	El-Kâfiye	1	"	12 ve 15	96	Cemaleddin Ebû Amr Osman el- ma'rûf bi-İbn-i Hâcib 646	Derûnunda Avâmil ve İzhâr dahi vardır
424	Kitâbü'n-Nüket ale'l-Elfiyye ve'l-Kâfiye ve'- Şâfiye ve Nüzheti't-Taraf ve Şüzûzü'- Zeheb	1	"	31	280	Celaleddin Abdurrahman Ebî Bekir Es-Suyûtî 911	
425	Şerhu'l-Kâfiye	1	"	19	276	Fahreddin Ahmed b. Hasan El- Çarperdî 747	
426	Diğer	1	"	17	426	" "	Ûlâ nâkıs ve muhtâc-ı ta'mîrdir
427							Zâyi' oldukları
428							Zâyi' oldukları
KÜTÜBÜ'L-LÜĞÂT							
429	Ahterî-i Kebîr	1	Türkî Nesih	29	604	Mustafa b. Şemseddin El- karratü Hisârî	Serlevha eklîl cedvel surh
430	Diğer	1	"	23	758	" "	Cedvel serlevha müzehheb
431							Zâyi' oldukları
432							Zâyi' oldukları

433	Sihâhü'l-Cevherî	1	Arabî Nesih	25	1062	Ebû Nasr İsmail b. Hamad El-Fârâbî 393	Zahriye cedvel serlevha eklîl muhtâc-1 ta'mîrdir
434	Diğer	1	"	25	948	" "	Ser eklîl
[32]435	Fâyiku'l-Luğa fî Garîbi'l-Hadîs	1	Arabî Nesih	31	640	Allâme Cârullâh Mahmud b. Ömer Ez-Zemahşerî 538	Rahimehumullah
436	Kâmûsü'l-Muhît	1	"	27	1264	Muhammed b. Yakub El-Fîrûzâbâdî 817	Cedvel serlevha zahriye ve müzehheb
437	Diğer	1	"	25	944	" "	Serlevha müzehheb cedvel surh muhtâc-1 ta'mîrdir
438							Zâyi' olduğu
439	Tercümetü's-Sihâh el-müsemmâ bi-Vankulu	Evvel	Türkî Basma	27	1300	Muhammed b. Mustafa el-ma'rûf bi'l-Vânî 1000	Cedvel serlevhaları siyah
440	Diğer	Sânî	"	37	728	" "	Cedvel serlevhaları siyah
441	Muhtasarü's-Sihâh	1	Arabî Ta'lik	23	448	Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkadir Er-Râzî 972	
442	Mağribü'l-Lüğa	1	Arabî Nesih	17	648	Ebulfeth Nasır b. Abdülmatazî 610	
443	Mecmû'atü'r-Resâil					Yirmi sekiz aded risâle hâvîdir	Esâmîleri mecmû'alar kısmında zikr olundu
444	Mecmû'atü'l-Fevâidi'l-Müteferrika	1	Arabî Ta'lik	15	334		

445	Mecmû'atü'r-Resâil					On aded resâili hâvîdir	İsimleri zeyl-i defterde gösterilmiştir
446	Dîvânü'l-Luğa	1	Arabî Arab	19	814	Ebû Yakub İshak b. İbrahim El-Fârâbî	Ûlâ nâkıs ve muhtâc-ı ta'mîrdir
447	Dîvân-ı Âlî	1	Türkî Nesih	17	238	Âlî Efendi	Cedvel surh
BAZI ASHÂB-I HAYRÂT TARAFLARINDAN VAKF EDİLEN KİTÂBLARDIR							
448	Dekâyikü'l-Ahbâr fi'l-Mev'iza	1	Türkî Nesih	15	216		Mühürsüzdür
449	Haşiye alâ Risâlet Âdâbi'l-Bahs	1	Arabî Ta'lik	17	76		Mühürsüzdür
450	Şerhu Kasîdetü'l-Âmâlî	1	"	19	70		Mühürsüzdür
[33] 451	Şerhu Misbâhü'l-Matrazî fi'n-Nahv el-müsemma bi'l-İftitâh	1	Arabî Ta'lik	19	160	Hasan Paşa b. Hilaleddin El-Esved	Rahimehumullah
452	Bostan	1	Fârisî Ta'lik	12	323	Muslihiddin Sa'dî b. Abdullah Eş-Şirâzî 691	Cedvel eklîl
453	Kâfiye	1	Arabî Nesih	13	382	Cemaleddin Ebû Amr Osman el-ma'rûf bi-İbn-i hâcib 646	Derûnunda Avâmil ile Mu'arribî ve Mesâbih-i Mu'arribi dahi vardır
454	Şerhu Nuhfetü'l-Fikr	1	"	13	118	Şihabüddin Ahmed b. Hacer El-Askalânî 852	Cedvel surh
455	Şerhu Şifâ' fi Hukûki'l-Mustafâ	1 Eczâ	Arabî	19	Beher	Ali b. Sultân Muhammed El-Kârî 1016	Bazı ashâb-ı hayrât mührüyle memhûrdur.

	sallallâhü aleyhi vesellem	Aded 23	Nesih ve Ta'lik		cüzü 60		İşbu Şifâ-i Şerîf Şerhi ayrı ayrı mücellid olarak yirmi üç aded cüzden ibâret olup evveli ve âhiri noksândır.
--	----------------------------	---------	-----------------	--	---------	--	---

EL-MECÂMÎ'U'L-MUHTELİFE

Aded-i Umûm	Er-Resâilü'l-muhtelifife	Aded-i Umûm	Er-Resâilü'l-muhtelifife	Aded-i Umûm	Er-Resâilü'l-muhtelifife
284	Adedli Mecmû'anın hâvî olduğu resâil-i muhtelifedir				Aded 4
Risâle	Tefsîrü'l-Kirmânî min-evveli'l-Kur'ân ilâ kavlihî te'âlâ (Fenzurû keyfe kâne âkıbetü'l-mükezzibîn	Risâle	Câmi'u Ed'iyeti'n-Nebiyi-yi sallallâhü aleyhi vesellem	Risâle	Risâle-i Müfîde el-müsemmâ bi-Kenzi'l-Letâif
Kitâb	Gurerü'l-Hikem ve Dürerü'l-Kelim				
304	Adedli Mecmû'anın hâvî olduğu resâil-i muhtelifedir				Aded 5
Risâle	Risâle-i İsbâtî'l-Vâcib	Risâle	Risâle-i İsbâtî'l-Vâcib	Risâle	İsbâtü'l-Vâcib
[34] Risâle	Risale fi'l-Hikme	Risâle	Risâle fi Ef'âli'l-Harâre ve'l-Burûde	Risâle	Risâle İsbâtî'l-Vâcib li'd-Devânî
336	Adedli Mecmû'anın hâvî olduğu resâil-i muhtelifedir				Aded 5
Risâle	Şerhu İsağoci	Risâle	İsağoci	Risâle	Hâşiye ale'l-Fevâidi'l-Fenâriyye
Risâle	Hâşiye alâ Şerh-i İsağoci	"	Risâle-i fi A'râb Dîbâcetü'l-Misbâh		
443	Adedli Mecmû'anın hâvî olduğu resâil-i muhtelifedir				Aded 28
Risâle	Tefsîr el-müsemmâ bi-Esbâbi'n-Nüzûl	Risâle	Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh	Risâle	Elfiyye El-İrâkî Garîbü'l-Kur'ân

"	Kasîdetü'ş-Şâtîbî el-müsemmâ bi- Harzi'l-Emânî ve Vechi'n-Nihânî	"	Kasîdetü'r-Râiye	"	Tibbü'n-Nebevî
"	Âdâbü'l-Bahs	"	Elfiyyetü'l-Hadîs	"	En-Necmü min- Kelâmi Seyyidi'l- Arab ve'l-Acem
"	Takrîbü'l-Esânîd	"	Elfiyyetü's-Siyer	"	Tavâli' i'l-Envâr
"	Cem' u'l-Cevâmi'	"	Kitâbü'l-Mevâkîf	"	Minhâcü't-Tâlibîn ve Umdetü'l- müftiyyîn fi'l-Fıkh
"	Telhîsü'l-Miftâh fi'l-Me'ânî ve'l- Beyân	"	Risâletü'ş-Şemsiyye fi'l-Kavâ'id-i'l- Mantıkıyye	"	Et-Te'arrüf li- Mezhebi't- Tasavvuf
"	Kitâbü Tahâretü'l- Kulûb ve'l-Hudû' li-allâmi'l-Guyûb	"	Fıkhü'l-Luğa Li- Sırrı'l-Arabiyye	"	Kitâbü'l-Vesîle fi'l-Hesâb
"	Etvâkü'z-Zeheb	"	Kasîdetü'l-Endülüs fî İlmi'l-Arûz	"	Kasîdetü'l-Bürde
"	Kasîdetü'l- Hemziyye	"	Tertîbü Kitâbü'l- Mecmû' fî İlmi'l- Ferâiz	"	Hidâyetü's-Sâil ile'r-Rub' i'l-Kâmil
"	Kasîdetü'l- Yâsemîniyye fi'l- Cebir ve'l- Mukâbele	"		"	
[35] 445	Adedli Mecmû'anın hâvî olduğu resâil-i muhtelifedir				Aded 11
Risâle	Şerhu Besmele-i Şerîf	Risâle	Muhtasar fî İlmi'l- Hikme	Risâle	Kasîdetü Selman
"	Risâle fî İlmi'l- Arûz	"	Risâle fî İlmi'l-Arûz	"	Kitâbu Enîsü'l- Uşâk
"	Kitâbü'l- müsemmâ bi- Îzâhi'l-Kavâ'id	"	Risâletü'l-Mu'ammâ	"	Kasîdetü'l-Gencî
"	Kasîde-i Hüsâm	"	Risâle-i Sî Fasl		

Irgadpazarı'nda orlulu Ali Paşa merhûmun te'sîs etmiş olduğu medresesi derûnundaki kütübhâne-i şerîflerinde mevcûd olan mü'ellesât bu kere bi'l-mu'âyene defterde gösterildiği vechle yalnız dört yüz yirmi yedi aded kütüb-i nefîseden ibâretidir.

Kaynak: *Defter-i Kütüphane-i orlulu Ali Paşa*, (1303), İstanbul: Matbaa-i Âmire.

